

**”Me ollaan parhaimpia selostajia tälle,
koska me ollaan sitä kansaa”**

etnologinen tutkimus romanikulttuurin tutkimuksen problematiikasta

Tiina Eklund

Pro gradu -tutkielma

Etnologia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Tiina Eklund	
Työn nimi – Title "Me ollaan parhaimpia selostajia tälle, koska me ollaan sitä kansaa" : etnologinen tutkimus romanikulttuurin tutkimuksen problematiikasta	
Oppiaine – Subject Etnologia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä – Number of pages 83 + 1 liite
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkimuksessa tarkastellaan kahden romanimiehen puhetta omasta kulttuuristaan ja siitä, miten ja mistä näkökulmasta heidän mielestään etnologiatieteiden tulisi tutkia romanikulttuuria. Lisäksi tarkastellaan haastattelijan ja haastateltavien vuorovaikutusta. Tutkimuskysymykset ovat: Miten kaksi romanimiestä puhuu omasta romaniudestaan ja romanien suhteesta valtaväestöön? Miten he näkevät romanikulttuurin tutkimuksen omasta näkökulmastaan? Tutkimuksen aineiston muodostaa vuonna 2007 tehty kahden keski-ikäisen romanimiehen teemahaastattelu. Pyrkimykseni on sekä selittää romanikulttuurin ilmiöitä haastateltavien puheen kautta että tarkastella niitä kulttuurisessa ja sosiaalisessa kontekstissaan. Tutkimuksessa on haluttu tuoda esiin kahden romanimiehen näkökulma millaista on elää romanina Suomessa 2000-luvulla ja ne piirteet, joita romanikulttuurin tutkimiseen ja ymmärtämiseen liittyy heidän näkökulmastaan.</p> <p>Aineisto on tuotettu ja sitä on lähestytty etnografisella tutkimusotteella. Tarkastelen teemahaastattelua puheena etnisestä identiteetistä ja peilaan ainestoa aikaisemmin tehtyyn romanikulttuurin tutkimukseen. Tutkimuksen alussa esittelen aikaisempaa kirjallisuutta romaneista, keskeisiä käsitteitä sekä kriteerejä, jotka määrittelevät romanit etniseksi suomalaisiksi vähemmistöksi.</p> <p>Tulkintani mukaan haastattelupuheesta esiin nousevia keskeisiä teemoja ovat romani-identiteetin vahvuus, oman kulttuurin tärkeys, normien ja tapakulttuurin merkitys ja toisaalta syrjinnän kokemukset. Tutkijoilta haastateltavat romanimiehet odottavat avointa asennetta ja ”luonnollista” tutkimusotetta, johon kuuluu suora vuorovaikutus ja tutustuminen romanikulttuuriin, mukaan lukien sen tapohin ja sivistykseen. Tulkitsen näitä toiveita suhteessa tutkimusetiikkaan ja etnografisen tutkimusotteen mahdollisuuksiin.</p>	
Asiasanat – Keywords romanikulttuuri, etninen vähemmistö, etninen identiteetti, tutkimusetiikka, etnografinen tutkimusote, luonnollinen tutkimusote	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	3
Itsereflektio.....	3
Tutkimusongelma ja työn rajaus.....	4
Aineisto.....	6
Tutkimuksen menetelmät ja näkökulma.....	9
Tutkimusetiikka.....	11
2. AIKAISEMPAA KIRJALLISUUTTA.....	14
3. KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ JA NÄKÖKULMIA.....	18
Valtakulttuuri ja vähemmistö.....	18
Etnisyys ja kulttuuri.....	19
Identiteetti.....	21
Etninen identiteetti.....	22
4. ROMANIT ETNISENÄ SUOMALAISENA VÄHEMMISTÖNÄ.....	24
Etnisen vähemmistön kriteerejä.....	25
Alkuperä ja historia.....	26
Luokka.....	29
Alue.....	30
Äidinkieli, oma kieli.....	31
Uskonto.....	33
Muita Suomen romanivähemmistön erityispiirteitä.....	34
Sukupuoli.....	34
Alakulttuurit.....	35
5. ETNISEN IDENTITEETIN ULOTTUVUUKSIA HAASTATTELUPUHEESSA.....	36
Etnisyys.....	36
Oma kulttuuri ja tapojen noudattaminen.....	39
Rasismien ja syrjinnän kokemuksia.....	47
6. HAASTATELTAVIEN SUHTAUTUMINEN ROMANIKULTTUURIN TUTKIMUKSEEN.....	51
Tutkija ja etnografinen tutkimusote: kulttuurin kuvaaminen sisältä ja ulkoa.....	51
Mistä ja miten puhutaan?.....	55
Oikeus ylläpitää omaa kulttuuriaan ja kieltään.....	61
”Luonnollinen tutkimusote” ja tutkimuksen tarve.....	63
Vuorovaikutus.....	69
7. KESKEISET KYSYMYKSET ROMANIKULTTUURIN TUTKIMUKSESSA.....	71
”Että ei ole haitaksi kenellekään”: tutkimusetiikka ja sensitiivisyys.....	71
”Mene lähelle ihmistä”: osallistuva havainnointi ja vuorovaikutus ymmärryksen edellytyksenä.....	73
Haastattelupuhe ja identiteetti.....	75
Kritiikkiä.....	76
LÄHTEET.....	78
LIITE.....	84

1. JOHDANTO

Opiskellessani etnologiaa 2000-luvun alussa minua alkoi kiinnostaa Suomen romanien kulttuurista löytyvien tutkimusten määrän vähäisyys: pohdin, miksi etnologiatieteissä ei ollut juurikaan tutkittu romanikulttuuria. Mietin silloin, voisiko selityksenä olla, että varhaiset kulttuurintutkijat, etenkin kulttuuriantropologit, ovat kokeneet vieraat ja kaukaiset kulttuurit tärkeämmiksi tutkimuskohteiksi kuin ”omat” vieraat kulttuurit. Miten paljon varhaiseen etnologisten tutkimuskohteiden valintaan vaikuttivat nationalismi ja kansallisromantiikka? Sittemmin tilanne on kulttuurien tutkimuksessa muuttunut ja tutkimusta romaneista on ilmestynyt ylipäättään kohtuullisesti.

Itse olen aina ollut kiinnostunut romaneista. Kiinnostukseni romanikulttuuriin on peräisin jo lapsuudestani. Kotonani kävi vielä lapsuudessani romaninaisia myymässä pitsiliinoja (ks. esim. Tervonen 2014a, 100–101). Vanhempani suhtautuivat myönteisesti romaneihin, lapselle romanien tulo oli aina jollain tapaa jännittävää. Myöhemmin eräs romanipoika kertoi minulle romanikulttuurin ominaispiirteistä. Siitä lähtien olen halunnut tietää lisää romanien kiehtovasta kulttuurista ja elämäntavasta. Harrastukseni, ravihevoset, on ollut omiaan lisäämään kiinnostustani romanikulttuuriin entisestään, sillä romaneja on aina liikkunut ravikilpailuissa runsaasti. Hevoset ovat iso osa romanikulttuuria. Hevoset kulkuvälineinä mahdollistivat aikoinaan kiertolaisuuden. Hevoskauppa on kuulunut myös romanien elinkeinoihin. Hevosmiestaidot ovat olleet romanimpiesten arvon mittareita mutta myös osa suomalaiseen kulttuuriin nivoutumista romanimpiesten toimiessa esimerkiksi kengittäjinä tai ollessa sodissa hevosmiehinä. (Ks. esim. Blomster ja Lindberg 2014, 78; Tervonen 2014a, 102–104; Tervonen 2014b, 181.)

Itsereflektio

Yksikään kohtaamiseni romanikulttuurin edustajien kanssa ei ole ollut negatiiviseksi miellettyä, vaikka erilaisten kulttuurien törmäys olisikin ollut mahdollinen, sillä en itse ole romanikulttuurin edustaja. Oma persoonani ja taustani, eli se, että olen valtakulttuurin edustaja, ovat kuitenkin pakostakin vaikuttaneet tutkimukseeni. Oma erilaisuuteni

suhteessa tutkittaviini ilmenee muun muassa sukupuoleni kautta, sillä romanikulttuurissa sukupuolten roolijaot ovat vahvat. Kaikkia asioita ei pidetä romanikulttuurissa naisille sopivina, ehkä ei siis myöskään naiselle niiden asioiden tutkimista. Oma taustani raviurheilun harrastajana vaikuttaa myös tutkimukseeni mutta positiivisesti: tunnen harrastukseni kautta romaneja ja olen viettänyt aikaa luontevasti heidän seurassaan. Tutustuminen romaneihin vaikutti myös pro graduni aiheen valintaan: halusin myös lisätä valtaväestön tietoisuutta romanikulttuurista ja sitä myötä toivottavasti helpottaa romanien asemaa Suomessa.

Myös se, että olen ollut päätoiminen opiskelija tutkimuksen teon aikaan eli noin 13 vuotta sitten, tulee pakostakin näkymään pro gradu -tutkielmassani. Opiskeluaikaiset luennoitsijat ja silloin saatavilla ollut kirjallisuus ovat vaikuttaneet ajatusmalliini. Vaikka olenkin yrittänyt päivittää ajatuksiani lukemalla uutta kirjallisuutta, on opiskeluaikani muovannut sen pohjan, jonka perusteella valikoin uusista tutkimuksista esiin nousevaa tietoa. Itsereflektiolla on siis keskeinen sija tässä tutkimuksessa.

Tutkimusongelma ja työn rajaus

Aloittaessani pro graduni kirjoittamista, olisin ollut kiinnostunut tutkimaan romanikulttuurin muutosta Suomessa. Ennakko-oletuksenani oli se, että koska romaneja on elänyt Suomessa jo pitkään, romanikulttuuri on omaksunut piirteitä valtakulttuurista. Kulttuurin muutoksessa minua olisi kiinnostanut etenkin se, miten Itä-Länsi-Suomi –jaon kulttuurierot ovat nähtävissä nykyisessä romanikulttuurissa. (Ks. esim. Tervonen 2014b, 170.)

Päädyin kuitenkin muuttamaan pro graduni aihetta ja tutkimukseni näkökulmaa, koska romanikulttuurin muutoksen tutkimus olisi vaatinut kulttuurin ominaispiirteiden ja niiden mahdollisten alueellisten erojen tarkempaa kuvailemista ja vertailemista sekä laajaa aineistoa. Vaikka vertaileminen on etnologiatieteissä tärkeä työkalu ja yksi tärkeimmistä menetelmistä, edellä mainitun kaltaisen tutkimuksen kontekstissa se olisi saattanut johdatella haastateltavia tai tuottaa negatiivisia vastaanottoja. Romanikulttuurin ominaispiirteiden alueellisten eroavuuksien vertaileminen olisi helposti johtanut joko

tahallisesti tai tahattomasti romanikulttuurin erilaisten piirteiden arvottamiseen ”paremmaksi” tai ”aidommaksi” kuin toiset, jolloin olisi tullut helposti tahtomattaan loukanneeksi joitakuita. Sellaisessa tutkimusasetelmassa oma tulkintani tutkimusaineistosta olisi saattanut johtaa myös tutkimustulosten ristiriitaiseen vastaanottoon romaniyhteisössä. Tähän en tahtonut tietoisesti ryhtyä, koska romanikulttuurin tutkimus on helposti muutenkin ristiriitaisia tunteuksia herättävä aihealue. En voinut myöskään harrastukseni vuoksi valita aihetta, joka olisi saattanut loukata romaniyhteisön jäseniä.

Jäin pohtimaan, miksi romanikulttuurin tutkimus on haastava aihepiiri ja miksi tutkija joutuu punnitsemaan tarkoin, mitä aiheita on mahdollista tarkastella. Haastattelun tekohetkellä tutkimuskysymykseni oli: ”Miksi etnologiatieteissä ei ole tutkittu romanikulttuuria?” Muotoilin kysymykset haastattelua varten ja tein yhden haastattelun kahden romanimiehen kanssa. Sen jälkeen pro gradun tekeminen jäi vuosiksi. Kun palasin tarkastelemaan haastattelua, päätin muuttaa aineistoni tarkastelun näkökulmaa. Ymmärsin, etteivät haastattelemani romanimiehet voineet vastata laajaan tutkimuskysymykseeni, varsinkaan siksi, etteivät he itse tee etnologista tutkimusta, saati ole perehtyneet saatavilla oleviin aikaisempiin tutkimuksiin. Aiheen rajauksen vaikeudesta muotoutui pro gradu - tutkimuksen kohde: miten romanit kertovat omasta kulttuuristaan minulle ja miten he näkevät sen, miten ja mistä näkökulmasta heidän mielestään etnologiatieteiden tulisi tutkia romanikulttuuria. Lisäksi tarkastelin vuorovaikutustamme.

Tutkimusta tehdessäni olen pitänyt ohjenuoranani folkloristi Anna-Leena Siikalan eettisen periaatteen muotoilun: ”- - *toisten ihmisten identiteettien ja historioiden rakentaminen on aihealue, jota on lähestyttävä varovaisesti, tavalla joka ottaa huomioon meidän oman ajattelumme kulttuurisidonnaisuuden*” (Siikala 1997, 214, Markkanen 2003, 18 mukaan). Siikalan lainauksen johdattamana päätin keskittyä tarkastelemaan aihetta haastateltavieni näkökulmasta. Tutkimukseni ei siis edusta koko Suomen romanikansan yhtenäistä näkemystä romanikulttuurista. Tämä tutkielma perustuu minun kokemukseeni niistä romaneista, joiden kanssa olen keskustellut tietyistä teemoista. Tulkinnat ovat aina tutkijan käsitys tiedon luonteesta sekä tutkittavien maailmankuvasta (Hämeenaho ja Koskinen-Koivisto 2018, 14).

Tutkimukseni aiheen ja näkökulman valintaan vaikuttivat myös sivuaineena opiskelemani naistutkimus – nykyisin sukupuolentutkimus – ja folkloristiikka. Naistutkimus havahdutti minut pohtimaan näkökulman merkitystä sekä sitä, miten suuri merkitys aiheen ja menetelmien valinnoilla on tiedon tuottamisessa ja esittämisessä. Folkloristiikan opinnot vaikuttivat tutkielmaani esimerkiksi haastattelupuheen sekä ryhmäsidonnaisen kommunikation huomioimisena.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Miten kaksi romanimiestä puhuu omasta romaniudestaan ja romanien suhteesta valtaväestöön?
- 2) Miten he näkevät romanikulttuurin tutkimuksen omasta näkökulmastaan?

Pro graduni on etnografinen tutkimus haastattelupuheesta identiteetin ja etnisyyden näkökulmasta. Pyrin selittämään romanikulttuurin ilmiöitä tarkastelemalla haastateltavien puhetta kulttuurisessa ja sosiaalisessa kontekstissa (Häkkinen 2020, 61). Tutkimuksessani tarkastelen kahden romanimiehen näkökulmasta, millaista on elää romanina Suomessa 2000-luvulla sekä mitä piirteitä romanikulttuurin tutkimiseen ja ymmärtämiseen liittyy heidän näkökulmastaan (Junkala ja Tawah 2009, 11).

Aineisto

Aloittaessani pro graduni kirjoittamista suunnittelin haastattelevani ainoastaan romanikulttuurin niin kutsuttuja ”institutionaalisia” edustajia eli Romano Missio ry:n ja Romaniasiain Neuvottelukunnan edustajaa/edustajia. Heidän valitseminen ja rajaaminen haastateltaviksi olisi ollut perusteltua, jos olisin halunnut tutkia romanikulttuurin omakuvaa laajemmin. Ajattelin myös, että instituutioiden edustajat ovat tottuneet olemaan yhteydessä valtakulttuurin edustajiin romanien asioista, ja siksi oletin haastateltavien lähestymisen ja informaation saamisen olevan minulle valtakulttuurin edustajana sitä kautta helpompaa. Toisaalta tämä olisi voinut myös johtaa kaavamaisiin vastauksiin. Päädyin kuitenkin luopumaan instituutioiden edustajien haastatteluista, koska instituutioiden tarkoituksena on ollut muuttaa valtaväestön käsityksiä romanikulttuurista. Valinta keskittyä virallisiin tahoihin olisi saattanut myös ohjata vastauksia

romanikulttuuria ”paremmassa valossa” esille tuovaan suuntaan ja häivyttää ”kansan” äänen.

Lopulta haastateltavakseni valikoitui kaksi romanimiestä raviipiirien kautta. Tallinomistaja, jonka luona hevoseni asuivat, oli kertonut tallilla vierailleille romanimiehille pro graduni aiheesta. En aluksi pitänyt siitä, koska olen pitänyt ”matalaa profiilia” tutkimuksestani tuttujen romanien seurassa, koska pelkäsin, että tutkimus voi herättää myös negatiivisia mielipiteitä. Kyseiset miehet olivat kuitenkin sanoneet tallinomistajalle haluavansa keskustella aiheesta kanssani. Sovin siis heidän kanssaan haastattelusta joulukuussa 2007. Toinen miehistä oli minulle hevosten kautta tuttu, toista en tuntenut entuudestaan, sillä hän asui pääsääntöisesti Ruotsissa.

Ensimmäisen haastattelun toteuttamisessa ilmennyt ongelma oli se, että halusin vielä tunnustella romanien suhtautumista siihen, että teen tutkimusta heistä. Tekemäni haastattelu oli myös ensimmäinen tekemäni teemahaastattelu. Tämä näkyy esimerkiksi haastattelukysymysteni muotoilussa mutta myös tunnusteluna koko aiheesta (tutkimuksen oikeutuksesta ks. esim. Aro 1996, 57):

T: Voinko mä tehdä tällaista tutkimusta, että mä en vahingossa loukkaa ja kysy sellaisia asioita, mitä mun ei saisi kysyä, koska mä en tiedä?
”Ei kyllä sä saat kysyä aivan vapaasti. Sä saat kysyä aivan vapaasti.” M50

Sovimme haastattelupaikaksi huoltoaseman kahvion. Tämä osoittautui huonoksi valinnaksi siitä syystä, että siellä kävi asiakkaana myös muita romaneja, joiden paikalla ollessa haastateltavani eivät selvästi halunneet vastata kysymyksiini ja mainitsivat siitä minulle:

”Niinku tää, tämä paikka on semmonen vähän häiritsevä, semmonen, tiäksä pyörii, ymmärräkö, täs ei pääse niinkun tiäksä?” M61

Tästä syystä jouduimmekin vaihtamaan paikkaa lähellä sijaitsevaan yksityisasuntoon kesken haastattelun.

Tallinomistaja, jonka kautta haastateltavani löytyivät, lähti mukaani haastattelun tekohetkeen ”puskuriksi”, koska hän tunsu haastateltavat miehet minua paremmin. Hänen läsnäolollaan oli vaikutuksensa haastattelun kulkuun, koska hän halusi myös kysellä

romanikulttuurin ominaispiirteistä. Mielestäni hän kuitenkin vei välillä haastattelua eri suuntaan kuin olisin halunnut, eikä hän kaikin ajoin huomionut haastateltavieni selvää vaivaantuneisuutta tietyistä aihealueista. Toisaalta hän myös avusti haastattelussa selventämällä välillä kysymyksiäni haastateltaville. Tallinomistaja tuntee minut hyvin, joten hän ymmärsi, mitä yritin kysyä. Esitin ilmeisesti kysymykseni välillä liian vaikeasti ymmärrettävästi.

Haastattelua varten laatimani kysymykset olivat ehkä liian teoreettisia ja haastatteluhetken tutkimuskysymykseni oli aivan liian laaja. Olin myös asennoitunut haastattelun tekemiseen ehkä vähän väärin, sillä kuvittelin saavani suorat ja ytimekkäät vastaukset kysymyksiini kuten strukturoidussa haastattelussa, mutta haastattelu muotoutui enemmän jutusteluksi, teemahaastatteluksi, joka on *”puolistrukturoidun haastattelun muoto, jossa kysymysten teemat ovat ennalta määritelty”* (Tiittula ja Ruusuvuori 2005, 11) tai jopa avoimeksi haastatteluksi. Teemahaastattelun tyypillinen piirre on, että haastattelukysymykset muotoutuvat haastattelun edetessä.

Haastattelun kulkuun vaikuttivat sekä haastateltavani että minä haastattelijana. Tästä syystä aineistolainauksissa on näkyvissä jonkin verran kysymyksiäni ja kommenttejani. Teemahaastattelussa haastateltavat voivat kertoa kysytyistä teemoista vapaasti. Näin tämän tärkeänä kattavamman aineiston hankkimisen kannalta, koska en olisi välttämättä osannut nostaa esiin haastateltaville tärkeitä teemoja ilman heidän aktiivisuuttaan. (Haastatteluista ks. esim. Häkkinen 2020.) Haastattelun kesto oli runsaat kaksi tuntia, jonka aikana myös vaihdoimme haastattelupaikkaa. Haastattelu nauhoitettiin C-kaseteille, jotka litteroin keväällä 2008. Litteroinnissa kirjoitin sanatarkasti sekä haastateltavieni että tallinomistajan ja omat puheenvuoroni. Huomioin myös erilaiset reagoinnit (joo, hmm, niin), sillä niillä on vaikutusta vastausten sävyyn. Pro graduuni valituissa haastattelun sitaateissa en käytä samaa litterointitarkkuutta, vaan olen poistanut reagointeja luettavuuden parantamiseksi. Käytän tutkimuksessani suhteellisen paljon sitaatteja haastattelusta, sillä ne ovat tulkintani perusta (Aro 1996, 78). Sitaatit tuovat myös haastateltavieni äänen ja puhuvat esiin.

Molemmat haastateltavani olivat haastattelun tekohetkellä keski-iän ylittäneitä miehiä. Aineistoani voi kritisoida yksipuolisesta näkökulmasta. Romanikulttuurissa sukupuoli ja ikä vaikuttavat kuitenkin yhteisössä ja etenkin sen ulkopuolella toimimiseen, ja jälkimmäisessä miesten vapaudet ovat huomattavasti laajemmat kuin naisten. Pohdin

tutkimuksessani, millaisia vaikutuksia näillä ikään ja sukupuoleen liittyvillä roolisuhteilla oli vastauksiin ja haastattelun kulkuun. Haastateltavistani iältään vanhempi mies (M61) oli huomattavasti aktiivisempi vastauksissa. Jäin miettimään, oliko tämä haastateltavieni luonnollinen persoonallisuusero puheliaisuudessa vai oliko kysymyksiini vastaaminen soveliaampaa vanhemmalle miehelle. Iältään nuorempi mies (M50) sanoi vanhemmalle miehelle (M61) muutaman kerran haastattelun aikana: ”Vastaa”, esitettyäni heille kysymyksen. En osannut kuitenkaan tulkita, johtuiko tämä iästä ja soveliaisuudesta puhua vai osasiko vanhempi mies kertoa asioista nuoremman miehen mielestä luontevammin. M50 myötäili kuitenkin aktiivisesti vanhemman miehen vastauksia ”justiin”, ”hmm”, ”joo” tai toistamalla osia hänen puheestaan. Tämän perusteella tulkitsin hänen kuitenkin olleen samaa mieltä vanhemman miehen kanssa, eikä vain myötäilleen ja miellyttäneen tätä. Aivan varma en voi asiasta olla.

Aineistoa arvioitaessa keskeinen kysymys myös on, millaista vaikutusta omalla sukupuolellani ja iälläni (olin haastatteluhetkellä noin 30-vuotias) oli vastauksiin. Myös haastatteluhetkessä mukana ollut tallinomistaja on valtakulttuuriin kuuluva nainen (N40). Hän on minua noin kymmenen vuotta vanhempi. Myös hänen läsnäolollaan ja persoonallaan oli jonkin verran vaikutusta vastauksiin. Myös keskinäisellä ryhmädynamiikalla oli vaikutusta. Meitä oli paikalla neljä henkilöä, kaksi eri-ikäistä romanimestä ja kaksi eri-ikäistä valtakulttuurista edustavaa naista, mutta yhdistävänä tekijänä meillä oli sama kiinnostuksen kohde, joka mahdollisti haastattelun ja jonka vuoksi ainakin osa meistä tulisi tapaamaan toisiaan ja asioimaan keskenään jatkossakin. Jonkinlainen vaikutus haastattelun kulkuun oli myös henkilökemioilla. Mielestäni tulimme hyvin ”juttuun”, meillä oli samanlainen huumorintaju ja keskustelu oli koko haastattelun ajan luontevaa ja helppoa eikä hiljaisia hetkiä tullut. Pääsimme myös nopeasti ”samalle aaltopituudelle”, mitä tarkoitimme puheessamme. Toisen haastateltavani tunsin ennestään hevosten kautta. Olen työskennellyt pitkään raviurheilua kotiseudullani hallinnoivassa toimistossa, joten on mahdollista, että haastateltavani kokivat minut kyseisen työpaikan edustajana.

Tutkimuksen menetelmät ja näkökulma

Lähestyn tutkimusaineistoani etnografisella tutkimusotteella ja tarkastelemalla haastattelupuhetta vuorovaikutuksena. Etnografia nähdään nykyisin kulttuurin kuvaamisena omassa ympäristössään sekä sen merkitysjärjestelmien analyysinä. Laadullinen tutkimus perustuu tutkijan itse keräämään ja tallentamaan kenttätyöaineistoon sekä niistä tehtyihin valintoihin, rajauksiin ja tulkintoihin. (Ks. esim. Fingerroos 2003.) Tässä tutkimuksessa käyttämäni aineisto on kerätty haastattelun avulla. Havainnoinnilla on osuutensa myös tässäkin aineistossa. Varsinaista osallistuvaa havainnointia en kuitenkaan haastatteluhetkellä tehnyt, koska en osallistunut tutkittavien arkeen, vaan haastattelutilanne oli irrallinen. Omakohtaisen kokemuksen sijaan tavoitteenani on saada kulttuurin sisäinen näkökulma esiin haastateltavieni puheesta. Aikaisempia kohtaamisiini romanien kanssa, ja niiden merkitystä, ei voi kuitenkaan sivuuttaa. Olen ehkä tietoisesti mutta myös tiedostamattani havainnoinut romaneja esimerkiksi ravikilpailuissa. Tästä on muodostunut osa esiymmärrystäni romanikulttuurista. (Esiymmärryksestä ja kokemustiedosta ks. esim. Marttila 2018.)

Haastattelun avulla kerätty aineistoni on vuodelta 2007. Se on tiettyssä tilanteessa tiettyä tarkoitusta varten tuotettua. Jossakin toisessa tilanteessa ja toisessa tarkoituksessa haastateltavani olisivat voineet kertoa elämästään eri tavalla. Ihmisen tapa hahmottaa maailmaa ja elämäänsä muuttuu ajassa, yksilön ja eletyn elämän muuttuessa sekä kulttuurin muuttuessa. (Aro 1996, 12; Hämeenaho ja Koskinen-Koivisto 2018, 15.) Haastattelupuheen kautta voidaankin tulkita sitä, miten yksilön identiteetti rakentuu ja toisaalta, miten se määrittyy eri tilanteissa vuorovaikutuksessa tutkijan kanssa (Aro 1996). Muutoksen näkökulmasta olisi ollut kiinnostavaa tehdä uusintahaastattelu. Päädyin kuitenkin käyttämään pro graduni aineistona aikaisemmin keräämääni materiaalia. Aineistoa tulkittaessa on huomioitavaa, että kulttuurin ja maailman muuttuessa asioiden ja ilmiöiden painotukset saattavat muuttua. Kulttuurin muutos ei kuitenkaan ole niin nopeaa, etteikö aineistoni kertoisi edelleen romanikulttuurista. Aikaisemmin keräämäni aineiston käyttäminen oli osaltaan myös eettinen valinta: etenkin, kun haastateltavani halusivat nimenomaan itse kertoa kulttuuristaan minulle, minusta olisi tuntunut pahalta jättää haastattelemini romanimiesten näkökulmat tuomatta esiin. Olisin kokenut sen heidän näkökulmiensa ”hylkäämisenä” ja tulkitsemisena ”arvottomiksi”. (Aikaisemmin kerätyn aineiston käyttämisestä ks. esim. Aro 1996.)

Tutkimusetiikka

Vaikka etnologiatieteissä pyritään kulttuurin kokonaisvaltaiseen kuvaukseen, tutkijaa sitoo ennen kaikkea pyrkimys yksittäisten informanttien henkilö- ja tunnistetietojen suojeluun, tutkimuksen teosta informoimiseen sekä kaikenlaisen haitan välttämiseen. Tutkimuksessa tuotettu tieto ei saa vahingoittaa informanttia. Tutkimusta ohjaavat moraaliset käsitykset oikeanlaisesta tavasta hankkia ja tuottaa tietoa. Tiedeyhteisön toiminta perustuu voimassa olevaan lainsäädäntöön. (Fingerroos ja Jouhki 2018, 93–94.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on asettanut ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet: Yleisten eettisten periaatteiden mukaan ”[t]utkija kunnioittaa tutkittavien henkilöiden ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta, - - aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä - - sekä toteuttaa tutkimuksensa siten, ettei siitä aiheudu haittaa” (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7). Mielenkiintoista tutkimukseni yhteydessä on se, että myös tässä ohjeessa mainitaan erikseen Suomen perustuslain 17 §:n mukainen romanien ”oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan” (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7; Suomen perustuslaki 2000). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan ”Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen peruslähtökohta on tutkittavien henkilöiden luottamus tutkijoihin ja tieteeseen” (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 8). Lisäksi korostetaan tutkittavien suostumusta. Tutkimukseni aineisto sisältää jonkin verran henkilötietoja, joten aineistoni käsittelyä ohjaa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan periaatteiden mukaan suunnitelmallisuus, vastuullisuus ja lainmukaisuus. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 8, 11.)

Etninen identiteetti, eli tutkimuksessani romanius, on luokiteltavissa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan arkaluontoiseksi eli erityisiä henkilötietoryhmiä käsitteleväksi tiedoksi (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 11). Haastateltavani halusivat itse keskustella tutkimusaiheestani kanssani, vaikka he olivat tietoisia siitä, että se käsittelee myös etnistä alkuperää. Myös tallinomistaja oli tietoinen tutkimukseni sisällöstä, kun hän halusi lähteä mukaan haastatteluhetkeen. Tiedotin tutkimukseni tarkoituksesta haastateltavia parhaani mukaan. Sopimus haastattelun tekemisestä tehtiin silloisten käytänteiden mukaisesti suullisesti ja hyvässä yhteisymmärryksessä.

Haastateltavien täydellinen anonymisointi on erittäin vaikeaa, mutta olen pyrkinyt käyttämään heistä pro gradussani mahdollisimman vähän tunnistetietoja. Heistä on tiedossa sukupuoli, haastatteluhetken ikä sekä se, että he ovat romaneja. Haastateltavien asuinpaikka on Suomi, mutta tarkempi paikkakunta ei tule tutkimuksestani ilmi. Haastateltavien henkilötietojen suojaa parantaa se, että haastattelun tekohetkestä on kulunut useampi vuosi. Itse asiassa minäkään en ole tavannut toista romanimestä haastattelun jälkeen, enkä tiedä, missä he nykyään asuvat. Tallinomistajasta on tiedossa sukupuoli, haastatteluhetken ikä sekä se, että hän on valtakulttuurin edustaja.

Tutkimuksen aineistonkeruu on suoritettu vuonna 2007 ja keruussa on noudatettu senhetkistä lainsäädäntöä ja tutkimuseettisiä käytänteitä. Esimerkiksi sopimuskäytänteet olivat vuonna 2007 toisenlaisia. Esimerkiksi haastatteluluvat eivät olleet yhtä yksityiskohtaisia ja informointivelvoite toteutettiin haastattelun alussa suullisesti. Käytännössä katson kuitenkin, että haastateltavat ovat saaneet tutkimuksestani tarvittavan informaation ja olleet haastatteluluvan antaessaan tietoisia siitä, että käsittelen aineistoa luottamuksellisesti.

Haastateltavani olivat tietoisia siitä, että esittämiini kysymyksiin saattoi kieltäytyä vastaamasta. Haastattelua aloittaessa, mutta myös sen aikana, otin esiin myös sen, ettei esittämiini kysymyksiin ole oikeita vastauksia, vaan haastateltavieni näkökulma ja kokemus romanikulttuurista on tutkimukseni keskiössä. (Ks. myös Junkala ja Tawah 2009, 13.) Täysin tarkkaa kuvausta siitä, miten lähestyn aineistoa, en ole pyrkimyksistäni huolimatta pystynyt haastatteluhetkellä haastateltavilleni kuitenkaan antamaan. Etnografiselle tutkimukselle on kuitenkin ominaista, että se muotoutuu tutkimusprosessin aikana. Niin myös tässä tutkimuksessa, näkökulma tutkittavaan aineistoon on muokkaantunut prosessin edetessä. (Ks. myös Häkkinen 2020, 97.)

En käytä tutkielmani sitaateissa henkilöiden tai paikkojen nimiä lukuun ottamatta niitä sitaatteja, joissa haastateltavani mainitsevat minut etunimeltäni. Eettisistä syistä olen jättänyt osaksi käsittelemättä haastattelussa esiin nousseen teeman ”kuka on romani”, kun sitä lähestyttiin romanikulttuurin tapojen noudattamisen kautta. Haastateltavani puhuivat aiheesta esimerkein, jotka olivat henkilö- ja paikkasidonnaisia. Lupasin haastattelun yhteydessä haastateltavilleni, ettei nimiä julkaista tutkielmassani. Aiheeseen liittyvien kohtien muokkaaminen anonyymeiksi olisi vienyt mukanaan myös informaation.

Esimerkkien tulkinta ja ymmärtäminen olisi vaatinut myös lukijalta henkilöiden ja paikkojen tuntemista. (Ks. esim. Häkkinen 2020, 98.)

Yksityisyydensuoja koskee tutkimusaineiston luottamuksellisen käsittelyn lisäksi myös tutkimusaineiston suojaamista ja hävittämistä. Haastateltavani olivat tietoisia siitä, että haastattelu nauhoitetaan. Koska haastattelussa kuitenkin nousi esiin henkilöiden ja paikkojen nimiä, tulen tuhoamaan sekä C-kasetit että litteroinnin haastattelusta pro gradun tarkastusprosessin päätyttyä. Aineiston tuhoaminen vaikutti valintaani kirjoittaa mahdollisimman paljon sitaatteja pro graduuni sekä kirjoittaa sitaatit mahdollisimman sanatarkasti. Näin toimiessa ainakin osa aineistoani säilyy alkuperäisessä muodossaan, mikä on tärkeää siksi, koska siihen ei voi tuhoamisen jälkeen enää palata.

Aineiston arkaluonteisuuden ja henkilötietojen käsittelyn lisäksi myös tutkijan aineistosta esiin nostamat teemat ovat eettisiä valintoja. Haastateltavat valikoivat, mitä kertovat haastattelijalle, mutta samoin myös etnografian kirjoittaja valikoi aineistostaan tutkimuksen kirjalliseen esitykseen sopivat kohdat. (Markkanen 2003, 5.) Etnografia on kulttuurin tulkintaa ja sen kokoamisen muoto, jossa on useita kerroksia. Informantti tekee ensimmäisen tulkinnan kulttuurista muuttamalla sen kerrottavaan muotoon ja tutkija toisen tulkinnan muuttamalla tutkimustuloksensa kirjalliseen muotoon. Oman, kolmannen tulkinnan kulttuurista tekee tutkimuksen lukija. Haastateltavani näkevät tutkimuksen kerroksellisuuden haastavana:

”Mitkä on niitä kirjoja, niinku meistä, kaikkia mitä nyt on. Mutta, ne on sattunut vaan näin, että niitä etitään, noukitaan, katellaan taakka tuntomerkkejä, etitään jostakin niistä semmonen kooste ja nyt niinkun sanotaan näin, että ku itte henkilökohtaisesti näkee, juttelee niin, asianomaisten henkilöitten kanssa, niin mun mielestä se on kaks niinku eri asiaa.” M61

Heidän mielestään suora kanssakäyminen, ”juttelu”, antaa parhaat edellytykset saavuttaa yhteistä ymmärrystä.

2. AIKAISEMPAA KIRJALLISUUTTA

Suomessa romaneihin suhtaudutaan vähemmistönä, joka on määritelty etniseksi ryhmäksi. Romaneja on asunut Suomessa osana suomalaista kulttuuria jo noin 500 vuoden ajan (esim. Romano Missio ry). Siksi romanit voitaisiin mielestäni tulkita osaksi nykyistä suomalaista kulttuuria. Näin on mielestäni tilanne toisen Suomen lukumäärältään suuren etnisen vähemmistön, saamelaiden, kohdalla. Saamelaiset luetaan kuuluvaksi Suomen kansaan ja kulttuuriin, ellei haluta erityisesti korostaa saamelaisen kulttuurin erityispiirteitä. Kuitenkin romanit erotetaan valtaväestöstä pääsääntöisesti aina omaksi, erilliseksi ryhmäksi.

Bo Lönnqvistin mukaan etnologia määritellään ihmiseen kohdistuvaksi tieteenä, joka tutkii ihmistä kulttuurisena olentona. ”*Etnologia dokumentoi ihmistä kulttuurissaan, tulkitsee sitä ja pyrkii ymmärtämään ihmisen ajatuksia, aikeita, tekoja ja toimintoja*”. (Lönnqvist 1999, 13.) Etnologiatieteissä on tutkittu suomalaista valtakulttuuria jossain määrin lähes kaikkien kulttuurin osa-alueiden näkökulmasta käsin. Mikäli romanikulttuuri tulkitaan osaksi nykyistä suomalaista kulttuuria, mielestäni etnologiatieteiden tutkimusmenetelmät tarjoaisivat hyvät lähtökohdat sekä romanikulttuurin ja romanien arjen tutkimukseen että valtaväestön ja romanien välisen vuorovaikutuksen tutkimukseen. Romanien nykyarjen tutkimus on kuitenkin ollut aikaisemmin etnologian piirissä vähäistä. Pro gradu aihevalinta lähti siitä tiedonintressistä, miksi romanikulttuurin tutkimusta oli vuoteen 2007 mennessä tehty määrällisesti niin vähän. Tämä kysymys on säilynyt tutkimukseni teossa jatkuvasti taustalla.

Varhainen romanikulttuurin tutkimus on keskittynyt lähinnä romanikulttuurin ominaispiirteiden kuvailemiseen. Lisäksi 1800-luvulta lähtien tutkimusta on katsottu ohjanneen viranomaisten kiinnostus niin sanottujen romanikysymysten ratkaisemiseen eli siinä on keskitytty romanien sopeutumiseen järjestäytyneeseen suomalaiseen yhteiskuntaan, ja sen vuoksi romanien tutkimukseen vaikuttivat pitkään rikollisuuden ja rotuopin näkökulmat. (Viljanen, Granqvist ja Enache 2015, 41.) Anna Maria Viljasen (2014) mukaan 1700- ja 1800-luvulla kirjoitetut Kristfrid Gananderin ja H.A. Reinholmin romanikulttuurin kuvaukset olivat asenteellisia sisältäen muun muassa tulkintoja romanien moraalittomuudesta aikana jolloin kirkko tosiasiallisesti kielsi kirkolliset toimitukset

(esimerkiksi kaste ja hautaaminen) romaneilta (Viljanen 2014, 375–376). Varhaisissa tutkimuksissa romanikulttuuria lähestyttiin usein myös kuvailemalla romanikieltä ja vaateetusta sivuten romanien elämäntapoja (Viljanen ym. 2015, 41). Romanikulttuurin erityispiirteiden kuvailu tulee jossakin määrin esille kaikenkertyyppisessä tutkimuksessa.

Suomessa romanikulttuurin aikaisempi tutkimus on painottunut sosiologian ja psykologian tieteenaloille. Näilläkin tieteenaloilla romaneja on tutkittu pääsääntöisesti valtaväestöstä käsin keskittyen tiettyyn romanikulttuurin osa-alueeseen. Näkökulma on usein ollut jossain määrin negatiiviseksi mielletty: esimerkiksi sosiaaliantropologi Anna Maria Viljanen (1994) käsittelee teoksessaan ”*Psykiatria ja kulttuuri. Tutkimus oikeuspsykiatrisesta argumentaatiosta.*” romanikulttuurin huomioimista oikeuspsykiatriassa määritettäessä mielenterveyshäiriöitä ja sosiologi Martti Grönfors teoksessaan ”*Ethnic Minorities and Deviance*” Suomen romanien ja poliisien välistä suhdetta (Grönfors 1979 ja Viljanen 1994). Lisäksi eri hallintoalojen viranomaiset ovat tehneet selvityksiä romaneista esimerkiksi koulutuksen tai toimeentulon näkökulmasta. Monissa tutkimuksissa ja selvityksissä romanit on nähty ryhmänä, jota yhteiskunta on kohdellut hyvin tai huonosti tai joka on rikkonut ryhmänä yhteiskunnan normeja vastaan (Markkanen 2003, 58).

Vähemmistöjen ja niihin kuuluvien näkökulma kulttuuristaan ja asemastaan yhteiskunnassa nousi tutkimuskohteeksi sosiaali- ja kulttuuritieteissä 1960-luvun loppupuolella (Viljanen ym. 2015, 43). Sosiologi Raino Vehmasen väitöskirjassa *Suomen romaaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen* (Vehmas 1961) lähestyttiin romanien asemaa Suomessa heidän omasta näkökulmasta käsin (Viljanen ym. 2015, 42). Myös folkloristit, kansatieteilijät ja antropologit alkoivat haastatella romaneja ja kerätä romanien kertomuksia (Tervonen 2014b, 168; Viljanen 2014, 375, 379–380). Romanikulttuurin tutkimus on 1970-luvulta lähtien kohdistunut romaniyhteisön elämään kulttuurissa elävien arjen ja merkityksenantojen näkökulmasta, jota on tavoiteltu etnografisen kenttätyön avulla (Viljanen ym. 2015, 43). Esimerkiksi kulttuuriantropologi Anna Maria Viljanen on kirjoittanut kulttuurin muutoksesta ja historiasta romanien omasta näkökulmasta.

Kielitieteessä tutkimusten näkökulmina ovat olleet romanien alkuperän selvittäminen romanikielen muutoksen kautta mutta myös romanikielen säilyttäminen esimerkiksi sanakirjojen avulla. Esimerkiksi Kimmo Granqvist on tutkinut romanikielen rakennetta. Tuula Kopsa-Schön tutki romaneja uskontotieteen ja kulttuuri-identiteetin näkökulmista

1980- ja 1990-luvuilla. Merkittävä osa romanikulttuurin tutkimuksesta on tehty myös romaninaisen näkökulmasta, kuten esimerkiksi Airi Markkasen väitöskirja *Luonnollisesti – Etnografinen tutkimus romaninaisten elämäkulusta* (Markkanen 2003). Romanimusiikin tutkimus on muodostanut Suomessa oman tutkimusalansa. 1800- ja 1900-luvuilla tutkittiin joko eri maiden romanien musiikkiperinteitä vertailemalla tai romanien musiikkiperinteen kantamuotoa etsimällä. Kansanmusiikintutkimus sivuutti romanimusiikin, sillä romanimusiikki ei sopinut suomalaiskansallisen identiteetin muodostamiseen. Mustalaismusiikilla tarkoitettiin eurooppalaista orkesterimusiikkia. Suomalaisten romanien oma musiikki nousi tutkimuksen kohteeksi 1960-luvulla, jolloin sitä alettiin kerätä ja tallentaa. (Blomster 2014, 292–294.)

Romanikulttuurin tutkimus on usein tehty valtaväestön näkökulmasta käsin. Edellä lainatun Lönnqvistin etnologian määritelmän mukaan etnologit ”dokumentoivat ihmistä kulttuurissaan”. Etnologinen ja kulttuurinen tutkimus romanikulttuurista on 2000-luvulla enenevässä määrin huomionnut romanien oman näkökulman ja kulttuurin ominaispiirteet tutkittaessa heidän kulttuuriaan ehkä aiempaa, muille tieteenaloille keskittynyttä tutkimusta paremmin. Tutkimuksen kohteena ovat olleet romanikulttuurin ja identiteetin merkitykset, aihetta on lähestytty esimerkiksi romaninaisen puvun, musiikin tai käsitöiden kautta. Tutkimuksissa on ollut aiheena myös romanikulttuurin ominaispiirteiden huomioiminen esimerkiksi kouluissa tai terveydenhuollossa. Romanikulttuuria on lähestytty tutkimuksissa myös henkilökuviin ja elämäkertojen kautta. Esimerkiksi Veijo Baltzar kuvaa romanien kohtaloa holokaustissa teoksessa *Sodassa ja rakkaudessa* (2008) Kastalo-nimisen henkilön tarinan kautta. Viime vuosina romanikulttuurin tutkimuksessa ovat lisääntyneet etenkin romanien itsensä tekemät tutkimukset. Tämä saattaa olla seurausta 1900-luvun loppupuolella lisääntyneestä koulutuksen arvostuksesta romanien keskuudessa.

Romaneilla ei ole ollut kirjoitettua historiaa. Ensimmäiset kirjalliset merkinnät romaneista perustuvat lähinnä viranomaisten asiakirjoihin, joissa on saatettu niputtaa tietyn ominaisuuden omaavat henkilöt, kuten kiertolaiset, nomadit tai rikolliset saman nimikkeen alle. Tämä vääristää osaltaan romanikulttuurin tutkimuksessa käytettäviä aineistoja. Historiallinen tutkimus romanien kulttuurista tai siitä, kuinka romanit toimivat omassa yhteisössään tai millaiset suhteet romaneilla on ollut yhteiskunnan valtaväestöön, jää väistämättä vähäisemmäksi. Romanikulttuurin tutkimuksissa on myös nähty romanit pääosin nimenomaan kohteena. Tiedot romanien historiasta liittyvätkin yleensä

negatiiviseen toimintaan (rikollisuuteen) tai viihteeseen (esimerkiksi musiikkiin), ja yhteiskunnallinen toiminta, esimerkiksi kaupankäynti tai romanien osallistuminen Suomen puolustamiseen sodissa, jää vähemmälle huomiolle. (Tanner 2000, 8–10.) Eri tieteenalojen tutkijat kokosivat asiakirjamerkintöihin perustuvan kokonaisesityksen ”*Suomen romanien historia*” (Pulma toim. 2012) osana romanien historiaa käsittelevää tutkimushanketta vuonna 2012 (Viljanen ym. 2015, 43–44). Romanien historiaa ovat tutkineet etenkin Anna Maria Viljanen, Tuula Rekola ja Miika Tervonen. Vähemmistöjen historian kirjoittaminen on keskeistä vähemmistöjen tutkimuksessa ja tunnustamisessa (Rantonen ja Savolainen 2010, 15).

2000-luvulla romanikulttuurin tutkimuksen näkökulmina ovat kulttuurien tutkimuksessa olleet romanien poliittinen osallistuminen sekä siirtolaisuus ja kansallisuus. Näitä on tutkinut esimerkiksi historian tutkija Panu Pulma. Romanikulttuuria on tutkittu myös kielitieteen ja muuttoliikkeen näkökulmista. (Viljanen ym. 2015, 44, 46). Eri tieteenalat ovat lähestyneet romanikulttuuria uusista näkökulmista ja vaihtelevien teemojen kautta (Viljanen ym. 2015, 41).

3. KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ JA NÄKÖKULMIA

Valtakulttuuri ja vähemmistö

Valtakulttuuri käsitteenä tarkoittaa tietyllä alueella asuvaa ihmisten enemmistöä, jolla on yhtenäisiä kulttuurisia piirteitä. He puhuvat samaa kieltä, heillä on yhtenäiset tavat ja heidän arvonsa ja norminsa ovat samankaltaisia. (esim. Wikibooks 2020.) Valtakulttuuri on yleinen, ja sillä on parempi asema sekä valtaa suhteessa siitä poikkeaviin yksilöihin ja yhteisöihin. Käytän tutkimuksessani käsitettä valtakulttuuri, jolla viitataan siihen, että romanikulttuuriin kuulumattomat ovat suomalaisessa yhteiskunnassa määrällisesti enemmistönä. Valtakulttuuriin kuuluvista käytän tutkimuksessani käsitettä valtaväestö.

Käsitteellä valtakulttuuri viitataan myös valtasuhteeseen, joka muulla väestöllä on romaneihin nähden. Valtakulttuurin edustajat ovat käyttäneet erilaista valtaa romaneita kohtaan eri aikoina esimerkiksi lainsäädännön kautta. Valtakulttuuriin liittyy usein myös käsitys kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta normista, joka korostaa vähemmistöjen etnisyyttä (Rantonen ja Savolainen 2010, 14).

Vähemmistö on sosiaalinen ryhmä, joka ei kuulu yhteiskunnan hallitsevaan enemmistöön: heillä on erilainen historiallinen, kulttuurillinen ja usein myös kielellinen tausta sekä oma nimityksensä (ks. esim. Anttonen 1999). Valtakulttuurin ja vähemmistön suhde ilmenee asenteina, arvoina ja normeina sekä sosiaalisina, taloudellisina ja kulttuurisina käytäntöinä ja vaikutuksina. Valtakulttuuri ei välttämättä koe tarpeelliseksi ymmärtää vähemmistöjä tai heidän kulttuuriaan, kun taas vähemmistöjen on opeteltava valtakulttuuri jopa säilyäkseen. (Rantonen ja Savolainen 2010, 14.)

Vähemmistökulttuurien tutkimus alkoi muuttua 1970-luvulla etnisen tiedostamisen myötä. Vähemmistökulttuurien olemassaolo ja mahdollisuudet alettiin nähdä nimenomaan kulttuurin omasta näkökulmasta. Tämä synnytti etnopolitiittiset tutkimustarpeet, jotka vaikuttivat selontekoina ja mietintöinä 1980-luvulle saakka. (Anttonen 1999, 135–136, 140.) 1960- ja 1970-luvuilla herännyt kiinnostus vähemmistöjä kohtaan sai aikaan sen, että niistä kiinnostuttiin eri tutkimusaloilla lähes yhtä aikaa (Anttonen 1999, 148–149).

Etnisyyden tutkimus on lähtenyt purkamaan valta-asetelmia. Eurooppalaiset kulttuurit on nähty usein hyvin homogeenisinä, vaikka niiden muotoutumiseen ovat vaikuttaneet useat eri kulttuurien ja etnisten ryhmien ihmiset, etenkin muuttoliikkeiden kautta. Viime vuosina ihmisten liikkuminen eri maiden välillä on tullut yhä helpommaksi. Se on osaltaan nostanut kiinnostusta eri vähemmistöihin, heidän historioihinsa ja kulttuuriin kysymyksiin. Vähemmistöjen ja valtakulttuurien suhteet ovat myös nousseet esiin.

1960-luvulta lähtien ja erityisesti 1980-luvulla kulttuurintutkimuksessa alettiin keskustella tutkijan osuudesta tutkimukseen. Miten tutkija voi sekä luoda tieteellistä tutkimusta että tehdä omakohtaisia, subjektiivisia huomioita, jotka kumpuavat hänen omasta taustastaan. Etnografia määriteltiin prosessiksi, jonka vaikuttimet ja taustat pitää huomioida. 1970-luvulta lähtien alkoi kulttuurintutkimuksessa tutkittavien oma ääni kuulua tutkimuksissa. 1980-luvulla syntyi antropologisen tutkimuksen piirissä ”Writing Culture” -liike, jonka keskeisiä kysymyksiä olivat: Miten kirjoittaa pätevää tulkintaa ja miten länsimainen tutkija voi kuvata toisia kulttuureita onnistuneesti? (Ks. Clifford & Marcus 1986). Tämän seurauksena tutkimus ja kirjoittaminen laajenivat kentältä prosessin kuvailuun ja tutkijasta tuli tutkimukseen vaikuttava subjekti. Viime vuosikymmeninä tutkimuksen kohteeksi ovat nousseet ”omat toiset”, kuten vähemmistöt, omasta kulttuuripiiristä. Kulttuurintutkijoiden tutkimuskohteena ovat esimerkiksi sivilisaatioiden, kulttuurien ja luokkien erojen, erotteluiden ja yhdenmukaisuuksien merkitysjärjestelmät. (Ks. esim. Fingerroos 2003.)

Etnisyys ja kulttuuri

Etnisyyden käsite tulee kreikan kielen sanasta ’ethnos’, joka on alun perin merkinnyt outoa ja vierasta heimoa tai ryhmää, joita yhdistää yhteinen syntyperä, kansallisuus, rotu tai kulttuurinen erityislaatu (ks. esim. Anttonen 1999, 214). Etnisyydellä selitetään sellaisia asioita ja kulttuurieroja, joita ei ymmärretä tai tunnisteta omaan kulttuuriin kuuluviksi. Myös kulttuuri-käsitteestä on tullut nykyisin erojen ja konfliktien yleisselitys: ”[s]e *johtuu heidän kulttuuristaan.*” (Anttonen 1999, 211.)

Etnisyyden käsite on tullut kulttuurintutkimukseen korvaamaan heimon ja rodun käsitteet. Termi heimo on sävyltään kolonialistinen, ja sillä on viitattu sivistymättömiin vieraisiin kulttuureihin kuuluviin eristäytyneisiin ihmisryhmiin. (Sintonen 1999, 96–97.) Rotu-käsite on niin ikään korvautunut etnisyyden käsitteellä. Sen olemassaolo on kyseenalaistettu kokonaan, sillä nykytietämyksen mukaan rodut eivät määräydy biologisesti, vaan ihmisryhmien erot rakentuvat ennen kaikkea sosiaalisesti. Myös rotu käsitteenä on ollut sävyltään negatiivinen, sillä siihen on liittynyt yleensä valkoihoisten asettaminen muiden yläpuolelle. (Sintonen 1999, 96.) Heimo- ja rotu-käsitteiden merkitykset vaikuttavat mielestäni kuitenkin edelleen nykyisen etnisyyden käsitteen tulkintaan ja käyttöön.

Käsitys ryhmän tai ryhmään kuuluvien jäsenten erilaisuudesta suhteessa muihin sisällytetään etnisyyden käsitteeseen. Etnisyyttä ylläpidetään vuorovaikutuksessa toisten etnisten ryhmien kanssa, tekemällä samalla eroa 'meihin' ja 'heihin' (Anttonen 1999, 227). Se on siis ennen kaikkea sosiaalista, ja ilmentää tarvetta erontekoihin ja kategorisointeihin. Etniset kategoriat muodostuvat sekä kulttuuristen piirteiden että alkuperän yhdistelmästä (Sintonen 1999, 98–99). Kulttuuri puolestaan voidaan määritellä ”*yhteisön jäsenille ominaisten opittujen käyttäytymispiirteiden ja -kaavojen sekä näiden tuotteiden integroituneena, yhtenäisenä kokonaisuutena*” (Perinteentutkimuksen terminologia 2001, 25). Siihen liittyy jaettuja käsityksiä ja odotuksia, jotka ohjaavat arkisia toimintoja ja niiden tulkintaa (Anttonen 1999, 205).

Etnisyys voidaan määritellä myös historioitsija Harold Isaacin muotoileman perimmäisen ryhmäidentiteetin kuvauksen perusteella: ”*Tämänkaltainen kollektiivinen identiteetti koostuu valmiista joukosta ominaisuuksia, jotka jokainen ihmisyksilö saa syntymähetkenään. Syntyessään lapsi saa siis oman yksilöllisen nimensä lisäksi perheen tai suvun nimen ja ryhmän nimen. Lisäksi hän saa ryhmittymän menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden, siis kollektiivisen historian. Myös kieli, uskonto, sosiaalinen asema, kansallisuus, arvojärjestelmä yms. kulttuuriset ominaisuudet seuraavat syntymää.*” (Isaacs 1975, 29–36, Sintonen 1999, 107 mukaan.) Ryhmäidentiteettiin liittyy yhdenmukaisuuden vaatimus ryhmään kuuluvilta, joiden aseman ja olemisen yhteisö määrittää. Poikkeavuudet ja niiden sietokyky ovat yhteisössä vähäistä. Yhdenmukaisuuden painetta vahvistetaan erilaisilla sanktioilla. (Sintonen 1999, 108–109.) Mielestäni ryhmäidentiteetin määritelmä etnisyydestä sopii romaniyhteisöön. Romaniyhteisö, ja siten myös jokainen yksilö, on

tietyssä asemassa suomalaisessa yhteiskunnassa. Romaniyhteisössä sosiaalinen kontrolli, jonka avulla ylläpidetään yhteenkuuluvuuden tunnetta, on vahva.

Vaikka määritän romanit tutkimuksessani etniseksi suomalaiseksi vähemmistöksi, etnisyys ei silti kuitenkaan ole merkityksellistä romanien arjessa ja kaikilla elämän alueilla. Esimerkiksi Airi Markkanen huomauttaa, että ihmisten arkea tutkittaessa etnisyys ei korostu, vaan jokapäiväistä arkea eletään samalla tavalla romanien ja valtaväestön keskuudessa. Vaikka valtaväestön mielestä jotkut romanien tavoista vaikuttaisivatkin vierailta, arjen teemat ovat samat. (Markkanen 2003, 14.)

Identiteetti

Etnisyyteen liittyy läheisesti käsite identiteetti, joka merkitsee identifioitumista joksikin ja johonkin. Sen kautta yksilö tuntee kuuluvansa yhteisöön. Identiteetin käsitteellä viitataan antropologiassa usein juuri ryhmäidentiteettiin. Yksilötasolla ryhmäidentiteetti muodostuu ryhmän jäsenyyden kautta, yhteisötasolla ryhmäidentiteetti kuvaa ryhmää kokonaisuutena. Yhteisölle identiteetti määrittää sen ainutkertaisuuden ja historiallisen merkityksen. Identiteetin ja etnisyyden avulla yksilö hahmottaa itsensä yhteiskunnassa ja vuorovaikutuksessa toisten yksilöiden ja ryhmien kanssa. Yhteisöön kuulumisen tunne heijastuu käyttäytymismalleina, jotka myös erottavat yhteisöt toisistaan. Identiteetti muodostuu paitsi tunteista ja kokemuksista, myös yhteisöön liitettävistä mielikuvista ja asenteista. (Isajiw 1990, 35–37, Sintosen 1999, 123 mukaan.)

Identiteetti liittyy usein myös ulkoisiin tunnusmerkkeihin ja ryhmän jäsenen toteuttamaan symboliseen järjestykseen, sillä sekä ryhmän sisällä että sen ulkopuolella on tärkeää tietää, mistä yhteisön jäsenet tunnistaa. Symbolista järjestystä ilmennetään erityisesti erilaisissa julkisissa rituaaleissa ja juhlissa. Siihen liittyvät myös muut kulttuuriset traditiot, arvot ja normit, sekä tapakulttuuri ja elämäntyyli. (Sintonen 1999, 120.)

Identiteetillä on myös yksilöllinen ulottuvuus. Yksilön identiteetti nähtiin aiemmin syntyessä ilmaantuneena ja oleellisesti samana ja muuttumattomana koko elämän ajan säilyvänä ytimenä. Nykyisin se ymmärretään kuitenkin ilmiöksi, joka ei ole koskaan

lopullinen, vaan muodostuu jatkuvissa prosesseissa. Psykologian ja sosiologian piirissä korostetaan yksilön identiteetin muodostuvan suhteessa merkittäviin toisiin, jotka välittävät yksilölle elinyhteisön arvot, merkitykset ja symbolit. (Anttonen 1999, 235–236.)

Etninen identiteetti

Käsite etninen identiteetti on tiettyyn etnisesti määriteltyyn ryhmään kuulumisen tunne, joka muodostuu yhteiseksi koetuista piirteistä, kuten yhteisen kulttuurin, historian ja alkuperän käsityksestä (Anttonen 1999, 219, 238). Etnisen identiteetin kautta yksilö kokee yhteenkuuluvaisuutta ja menneisyyden jatkuvuutta (Anttonen 1999, 245). Etninen identiteetti muotoutuu vuorovaikutuksessa suhteissa toisiin, eli se on suhteellinen ja jossain määrin tilannekohtainen. Se koetaan tärkeäksi, kun siihen liitetään yksilön näkökulmasta jotakin arvokasta. Etninen ryhmä voi toisissa tapauksissa ohjata myös koko elämää. Etnisten ryhmien välisten suhteiden ollessa jokseenkin vakaita, kulttuurisia eroja pidetään itsestään selvinä, eikä niitä pohdita. Kun ihmiset pelkäävät menettävänsä kulttuurisen omaleimaisuutensa, he tulevat tietoisiksi omasta kulttuuristaan. (Anttonen 1999, 239, 245.)

Romanikulttuuria ja siihen kuulumista määrittää vahvasti etninen identiteetti. Identiteettiä voidaan tuoda esiin kuitenkin eriasteisesti. Ryhmään kuulumista voidaan korostaa joissakin tilanteissa, kun taas toisissa se ei ole joko niin vahvasti merkityksellistä, tai se on itsestään selvää tai sitä ei haluta tuoda esille kyseisessä tilanteessa. (Anttonen 1999, 227.) Etnisen identiteetin esiintuomiseen liittyvät myös stereotypiat eli standardisoituneet käsitykset tietyn ryhmän kulttuurisesta erilaisuudesta. Etniset stereotypiat kuuluvat ihmisten kulttuuritietoutteen ja ohjaavat ihmisten välisiä suhteita ennustettavuutensa kautta. Stereotypiat ovat usein halventavansävyisiä ja epätosia, eli ne eivät anna välttämättä oikeaa kuvaa siitä, millaisia ihmiset todellisuudessa ovat ja mitä he tekevät. Stereotypiat myös ruokkivat rasismia. (Anttonen 1999, 229; Sintonen 1999, 104.)

Markkanen korostaa, että etnisyys ja identiteetti ovat keskenään sidoksissa olevia käsitteitä, joita molempia leimaa muutos (Markkanen 2003, 9). Niiden merkitys on myös eri tilanteissa erilainen. Tutkijalle käsitteet muuttuvat tieteenalojen tutkimuksen kehittymisen myötä, mutta myös tutkittavalle käsitteiden sisältö näyttäytyy erilaisena so-

siaalisissa suhteissa ja tilanteissa. Tarkastelen pro gradussani haastateltavieni puheessa ilmenevää romani-identiteettiä sellaisena kuin siitä kerrotaan valtaväestöön kuuluvalla tutkijalle. Analysoin, miten erottelut kuten me ja muut, romanit ja valtaväestö rakentuvat heidän puheessaan, ja millaisia rajanvetoja he tekevät sille, kuka on romani ja mitkä ovat keskeisiä romaniutta määritteleviä piirteitä.

4. ROMANIT ETNISENÄ SUOMALAISENA VÄHEMMISTÖNÄ

Romanit määritellään Suomessa etniseksi vähemmistöksi. Romaneja arvioidaan asuvan Suomessa noin 10 000. Osa Suomen romaniväestöstä (noin 3 000) asuu Ruotsissa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004, 3.) Suomen lainsäädännön mukaan asukkaita ei saa tilastoida etnisen alkuperän mukaan, minkä vuoksi tarkkoja lukuja ei ole käytettävissä (esim. Markkanen 2003, 43). Romanit ovat kuitenkin Suomessa määrällisesti suurin etninen vähemmistöryhmä, jolla on oma kieli, omaleimainen tapaperinne ja kulttuuri sekä historia, joka poikkeaa valtaväestön vaiheista (ks. esim. Vast Vastensa 2007, 8).

Romanit voidaan määritellä Suomessa myös perinteiseksi vähemmistöksi, kansalliseksi vähemmistöksi tai kulttuurivähemmistöksi, sillä romaneja on ollut Suomessa jo useita vuosikymmeniä (Suomen Rauhanpuolustajat 2012, 6). Suomen itsenäistyessä vuonna 1917 kaikki etniset ryhmät saivat Suomen kansalaisuuden. 1970-luvulla ensimmäinen syrjinnän kieltävä laki tuli voimaan (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004, 3, 6). Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksella syrjintä syntyperän perusteella kiellettiin. Vuoden 2000 perustuslakiuudistuksessa Suomen perustuslain 6 § mukaan ”*[k]etään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella*” (Suomen perustuslaki 2000). Perustuslakiuudistuksessa 17 § mukaan romaneille turvattiin ”*oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan*” (Suomen perustuslaki 2000). Romanien asema kansallisena, perinteisenä vähemmistönä turvattiin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004, 5; Suomen Rauhanpuolustajat 2012, 14–16.) Suomen romaneilla on täydet kansalaisoikeudet ja -velvollisuudet, ja he ovatkin lain edessä sekä suomalaisia että romaneja (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004, 3).

Euroopan unioni (EU) on myös edellyttänyt jäsenmailtaan toimia etnisen syrjinnän ja rasismien ehkäisemiseksi. Vuonna 1998 EU:n jäsenvaltiot hyväksyivät kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen, jonka mukaan ”- - ei tule ainoastaan kunnioittaa kansalliseen vähemmistöön kuuluvien henkilöiden etnistä, sivistyksellistä, kielellistä ja uskonnollista identiteettiä vaan myös luoda

tarkoituksenmukaiset olosuhteet, joissa he voivat ilmaista, säilyttää ja kehittää tätä identiteettiä” (Euroopan Neuvosto 1998). Vähemmistövaltuutetun virka perustettiin työministeriön yhteyteen vuonna 2002. Vuonna 2004 astui voimaan yhdenvertaisuuslaki. Tuolloin huomioitiin, että ”[t]asa-arvoisesta oikeudellisesta asemastaan huolimatta romanit eivät ole vielä saavuttaneet Suomessa todellista tasa-arvoa valtaväestöön verrattuna.” (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004, 4–5.) Suomen lainsäädännössä on huomioitu vähemmistöt verrattaen myöhään ottaen huomioon esimerkiksi romanien ja saamelaiden pitkä historia suomalaisina.

Rajatessani romanikulttuurin suomalaiseksi vähemmistökulttuuriksi, lähestyn aihetta jo omasta valtakulttuurin näkökulmasta käsin. Jääkö silloin huomaamatta romanikulttuurin omaleimaisuus sekä romanien vuorovaikutus valtaväestön kanssa sellaisena kuin romanit itse sen kokevat? Tässä yhteydessä nousee esiin kenttätyön merkitys etnologisen tutkimuksen menetelmänä. Kenttätyön avulla on mahdollisuus kuulla, miten kulttuuriin kuuluvat ihmiset itse kokevat tutkittavat aiheet sekä korjata oman kulttuurisidonnaisuuden asettamia ennakko-oletuksia aiheesta.

Etnisen vähemmistön kriteerejä

Esittelen seuraavaksi kriteerejä, jotka määrittelevät romanit etniseksi vähemmistöryhmäksi. Kriteerit ovat romanikulttuuria määrittäviä ominaispiirteitä, jotka myös erottavat sen Suomen valtakulttuurista. (Vähemmistön määrittelystä ks. esim. Anttonen 1999.) Romanikulttuurin ymmärtäminen ja sitä kautta romanikulttuurin tutkimukselle asettamien haasteiden ja problematiikan ymmärtäminen vaatii jonkinasteista romanikulttuurin ominaispiirteiden perustuntemusta. Tarkoitukseni ei siis ole kuvata suomalaista romanikulttuuria ja sen ominaispiirteitä kokonaisvaltaisesti.

Romanien kulttuurissa ja elämäntavoissa on havaittavissa vaihtelua eri maiden ja eri yhteisöjen välillä. Ei voida kuitenkaan sanoa, että tietty ryhmä olisi kulttuuriltaan ja tavoiltaan aidompi tai alkuperäisempi kuin toinen. Romanien identiteetti on kaikkialla muotoutunut romanien ja valtaväestön vuorovaikutuksessa (Markkanen 2003, 8). Suomen romanien kulttuurista on kuitenkin löydettävissä tiettyjä yhtäläisyyksiä.

Alkuperä ja historia

Sosiologi Nathan Glazerin määritelmän mukaan ”*etnisyys viittaa - - sosiaaliseen ryhmään, joka tietoisesti jakaa yhteisen kulttuurin ja on ensisijaisesti määrittynyt alkuperän mukaan*” (Glazer 1983, 234, Sintosen 1999, 99 mukaan). Romanien alkuperästä ei ole täyttä varmuutta, sillä heillä ei ole kirjoitettua historiaa. Romanikansa on kielitieteen tutkimusten perusteella lähtöisin Luoteis-Intiasta. Suomeen romanit ovat tulleet 1500-luvulla pääasiallisesti Ruotsista mutta myös Venäjältä. Siitä ei ole täyttä varmuutta ovatko lännestä ja idästä Suomeen tulleet romanit samaa alkuperää. (Ks. esim. Romano Missio ry; Sosiaali- ja terveysministeriö 2004.)

Romanien historian kautta voidaan ymmärtää myös nykypäivän romanien elämää. Romanien muutto Luoteis-Intiasta muualle maailmaan arvioidaan tapahtuneen yli tuhat vuotta sitten. Muuttoon johtaneiksi syiksi on arveltu nälänhätää, sotia, luonnonmullistuksia, maahan tulleiden valloittajien vainoa ja kastittomuutta. Lähtöön saattoi vaikuttaa myös romanien pääelinkeino eli kaupankäynti. (esim. Romano Missio ry; Vast Vastensa 2007, 9.)

Ensimmäisiä mainintoja romaneiden tulosta Eurooppaan löytyy 1300-luvulta. Ei kestänyt kuitenkaan kauaa, ennen kuin romaneja syytettiin kaikenlaisista rikoksista. Kaikkialla Euroopassa romaneja alettiin vainota, minkä johdosta he kohtasivat karkotuksia ja tuomioita, jopa mestauksia ja rovioita. Vainoaminen johtui romanien muille Euroopan kansoille vieraista tapakulttuurista ja elämäntavasta. (esim. Romano Missio ry; Suomen Rauhanpuolustajat 2012, 55.) Suomeen romaneita saapui 1500-luvulla Ruotsin ja Venäjän kautta. Suomeen muuttoon saattoi olla syynä romanien syrjintä Euroopassa, jolloin Suomen harvaanasutut olosuhteet tarjosivat heille suojaa. (ks. esim. Romano Missio ry; Nygård 2001, 100.) Lähihistorian suurin romaneihin kohdistuva tuho tapahtui toisen maailmansodan aikana Saksassa, jolloin noin puoli miljoonaa romania menetti henkensä keskitysleireillä (Markkanen 2003, 49). Verrattuna toiseen etniseen vähemmistöön, juutalaisiin, romanien joukkotuho toisen maailmansodan aikana on jätetty lähes huomioimatta. Romanit ovat joutuneet läpi historiansa taistelemaan olemassa olemisensa

oikeudesta valtaväestöjen paineessa niin Suomessa kuten muuallakin Euroopassa (Åkerlund 1997, 171).

Suomen romaneista ei ole kirjoitettua historiaa ennen 1800-lukua, vaan tiedot löytyvät mainintoina kulkijoista, ”tattare”, esimerkiksi käskynhaltijoiden kirjeistä. Näitä mainintoja on 1500-luvulta lähtien. Ruotsin ja Venäjän vallan aikaan Suomen romaneja pyrittiin karkottamaan maasta, sopeuttamaan valtakulttuuriin ja valvomaan erityislakien avulla. Lakien vaikutus oli kuitenkin vähäinen, koska romanit elivät maan harvaan asutuissa itä- ja pohjois-osissa, mikä vaikeutti lakien toimeenpanoa. 1600-luvulla romaneja pyrittiin saamaan asettumaan aloilleen tarjoamalla heille autiotiloja asuttavaksi. (Grönfors 1977, 14.) Eläminen pienillä tiloilla ei ollut taloudellisesti kuitenkaan helppoa. Lisäksi sekava poliittinen tilanne loi ongelmia. Siksi romanit jatkoivat kiertelevää elämäntapaansa 1900-luvulle saakka. Romanit elivät lähinnä maaseudulla, koska heidän perinteiset ammattinsa liittyivät välillisesti maanviljelyskulttuuriin. Harvaan asuttu maaseutu tarjosi romaneille myös enemmän suojaa vihamielisiltä valtaväestön edustajilta. (Grönfors 1977, 18–19.) Romanien vieroksumisen taustalla olivat sekä uskonnolliset että laajemmassa mielessä kulttuuriset tekijät (Nygård 2001, 102).

1800-luvulla romanit alettiin juridisesti samaistaa irtolaisiin. Asetus laillisesta suojeluksesta (1852) antoi romaneille periaatteellisen yhdenvertaisuuden muiden kulkijoiden rinnalla, mutta painotti romanien valvontaa kotikunnan ulkopuolella. (Nygård 2001, 100.) 1800-luvun loppupuolella romaneista tuli Suomessa yhä näkyvämpi ryhmä. Niin sanottu ”mustalaiskysymys” nousi esiin ideologisista ja poliittisista syistä. Kansallisvaltiota rakennettiin yhtenäisen Suomen ja yhtenäisen suomalaisen elämäntavan ideologioiden kautta. Erilaisen kulttuurinsa vuoksi romanit eivät sopineet uuteen kansallisen yhtenäisyyden ihanteeseen. (Tervonen 2014a, 84; Viljanen 2014, 377.) 1800-luvun loppupuolella lainsäädäntö alkoi muuttua liberaalimmaksi. Tämä ei kuitenkaan vielä vaikuttanut valtaväestön negatiivisiin asenteisiin romaneita kohtaan, jotka eivät noudattaneet valtaväestön elämäntapaa. (Nygård 2001, 103.) Mustalaiskysymyksestä käydyistä keskusteluissa tuli kuitenkin esiin romanien pitkä historia Suomessa. Vuosien 1862 ja 1888 passilaeissa ulkomaalaisten romanien maahantulo kiellettiin, mutta samalla niissä vahvistettiin ”omien” romanien statusta suuriruhtinaskunnan alamaisina. Romaneita pidettiin siten ”suomenmaalaisina”, vaikkakin kansallisvelvollisuutensa laiminlyövinä. (Tervonen 2014a, 93.)

1800- ja 1900-lukujen taitteen maatalousyhteiskunnassa romanit elivät ja kiertelivät tutuilla seuduilla ”symbioosissa” maanviljelijöiden kanssa. Tuohon aikaan maaseudulla oli totuttu majoittamaan ja ruokkimaan kiertelijöitä, kuten romaneja. Majoituksen romanit korvasivat työsuorituksilla, kuten kotitöillä, hevosten kengityksillä ja kaupanteolla. (Tervonen 2014a, 112, 139.) Silti vielä 1950-luvulle saakka romanit nähtiin lähinnä valvottavina kuljeksijoina ja häiriötekijöinä yhteiskunnassa, jotka pyrittiin sopeuttamaan ns. normaaliyhteiskuntaan ja sulauttamaan valtaväestöön (Markkanen 2003, 46). Tätä sopeuttamisen ajatusta ajoi osaltaan myös vuonna 1905 perustettu Mustalaislähetys ry, joka perustettiin ajatukselle, että ”mustalaiskysymys” oli ensisijaisesti hengellistä laatua ja ”kotoinen pakanakysymyksemme” ratkeaisi parhaiten uskonnollisen herätyksen kautta. (Tervonen 2014a, 124–126.)

Suomessa romanien kiertolaisuuteen perustuva elämäntapa alkoi muuttua 1960-luvulla, jolloin romanit muiden maaseudulla asuvien suomalaisten tavoin muuttivat kaupunkeihin ja heidän omat elinkeinonsa, hevoskauppa ja -talous, tinurintyöt sekä naisten käsityöt ja niiden myynti, tulivat tarpeettomiksi (Grönfors 1997, 150; Markkanen 2003, 13). Vanhojen toimeentulotapojen tilalle ei löytynyt helposti uusia, ja ennakkoluulot työ- ja asuntomarkkinoilla tekivät muutoksesta vaikeaa. Tästä seurasi romanien suuri muuttoaalto Ruotsiin 1960- ja 1970-luvulla paremman elintason ja suvaitsevamman ilmapiirin toivossa. (Tervonen 2014b, 166.)

Nykyinen, koko maan kattava ja suhteellisen yhtenäinen suomalainen romanikulttuuri muodostui vasta kaupungistumisen myötä. Eri puolilta maata muuttaneet romanit toivat eri alueilta kulttuuriin piirteitä, jotka muovautuivat suomalaisiksi romanikulttuuriksi. (Tervonen 2014b, 168, 170.) Romanien elämäntavan muuttuessa kiertolaisuudesta kaupunkilaisuuteen suhde pääväestöön muuttui riippumattommaksi ja suorasukaisemmaksi. Tämä näkyi usein konflikteina ja syrjintänä. (Tervonen 2014b, 192.) Vuonna 1970 asetettu laki kielsi romanien syrjinnän, ja vuonna 1975 asetettiin laki romaniväestön asunto-olojen parantamisesta (Tervonen 2014b, 193). Nämä ja yhteiskunnassa herännyt vähemmistöajattelu toivat parannuksia romanien arkeen.

Luokka

Romaniväestön syrjintä ja marginaalinen asema yhteiskunnassa ovat valitettavasti edelleen tosiasia, vaikka romanien asema onkin viime vuosina parantunut. Vaikka romaniväestön tasa-arvoinen asema suomalaisessa yhteiskunnassa on tunnustettu lainsäädännöllä, tasa-arvo ei kuitenkaan toteudu jokapäiväisessä elämässä (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2004, 4; Vast Vastensa 2007, 18). Valtakulttuurit poikkeavat usein etenkin ihmissuhteiltaan ja talousrakenteeltaan romanien omasta kulttuurista, minkä vuoksi romanit eivät ole sopeutuneet täysin yhteiskuntaan.

Romaneita on kautta historian vainottu, valvottu ja halveksittu eri tavoin, minkä vuoksi he ovat hakeneet turvaa omasta ryhmästään. Tämä on romaniryhmille yhteinen piirre kaikkialla maailmassa. Parhaimmillaan romaneja on vain suvaittu, mutta ei koskaan todella hyväksytty mihinkään yhteiskuntaan. (Grönfors 1997, 152.) Romaneihin kohdistunut syrjintä on etäännyttänyt romaneita valtaväestöstä ja yhteisöstä. Toisaalta taas yhteiskunnasta etäännyttämisen vuoksi valtaväestön tiedot romanikulttuurista on jäänyt vähäisiksi tai oletuksiksi, mikä on osaltaan lisännyt negatiivisia asenteita. (Tanner 2000, 11.)

Nykyään Suomen romanit ovat saavuttaneet valtaväestön suhteen yhtäläiset kansalaisoikeudet. Perustuslaissa taataan romaneille ”*oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan*”. Romanit ovat saavuttaneet myös jonkinasteisen poliittisen aseman, eli he ovat voineet vaikuttaa heitä koskeviin päätöksiin 1970-luvulta lähtien. Mutta vaikka laki kieltää syntyperään kohdistuvan syrjinnän, on syrjintä nykyisinkin romaneille arkipäivää. Myös Suomessa romanit saavat yhä kärsiä monista ennakkoluuloista kuten vaikeuksista työllistyä ja rikosepäilyistä.

1990-luvulta lähtien Suomeen on tullut enenevässä määrin maahanmuuttajia eri puolilta maailmaa, mikä on osaltaan vaikuttanut romaneihin kohdistuvien valtaväestön asenteiden paranemiseen. Romanit saatetaan tuntea tutummiksi ja enemmän ”meikäläisiksi” kuin uusien vieraiden kulttuurien edustajat. (Markkanen 2003, 120.) Inhimilliseen luonteeseen kuuluva uuden ja vieraan pelko on saanut huomion kohdistumaan enemmän uusiin, vieraisiin maahanmuuttajiin. Maahanmuuttajien määrän kasvu on vaikuttanut myös siihen,

että Suomessa on alettu keskustella aiempaa enemmän ihmisoikeuksista, suvaitsevaisuudesta ja syrjinnästä (Markkanen 2003, 240). Toisaalta rasisminvastainen keskustelu tuntuu kohdistuvan ennemminkin vain uusiin maahanmuuttajiin ja vähemmistöihin. Suomen ”vanhat” vähemmistöt, romanit ja saamelaiset, koetaan toisaalta niin tutuiksi, ettei suvaitsevaisuuteen ja syrjintään liittyviä keskusteluja yhdistetä enää heidän asemaansa koskeviksi.

Alue

Vähemmistön määritteenä voidaan käyttää myös aluetta. Vähemmistöllä on usein oma maantieteellinen alueensa. Romaniväestön alkukodin arvellaan olevan Luoteis-Intiassa, mutta heidän asuinpaikkansa ei ole yhtenäinen tietty alue eikä heillä ole mitään tiettyä emämaata. Romaneja asuu nykyisin hajautuneena kaikkialla maailmassa, ja he kuuluvat eri kansallisuuksiin. Suomessa romaneja asuu maan kaikissa osissa. (Suonoja ja Lindberg 2000, 40.)

Romanien yksi näkyvimmistä tunnusmerkeistä on ollut vaeltaminen ja kiertolaisuus. Suurin osa romaneista on kautta aikojen hankkinut elantonsa kiertämällä paikasta toiseen joko tehden kauppaa tai toimimalla esimerkiksi esiintyjinä. Romaniväestö on yhä edelleenkin jossain määrin liikkuva. Vaikkakaan Suomessa ei enää juuri tapaa varsinaisia mustalaisleirejä, romaniväestö liikkuu muuttamalla suhteellisen usein paikkakunnalta toiselle. Suomen romaniväestö liikkuu suhteellisen paljon myös Ruotsin ja Suomen välillä. Romanien liikkuvuuteen ovat vaikuttaneet valtaväestön rassistiset asenteet sekä taloudelliset syyt. Nykyisin romanit ovat asettuneet paikoilleen asumaan, ja kierteleminen näkyy sosiaalisena kanssakäymisinä eli sukulaisten ja tuttavien luona vierailemisina (Junkala ja Tawah 2009, 22).

Suomen romanit ovat ”jakaneet” elinalueensa taatakseen toimeentulonsa, koska romaniyhteisön normit kieltävät toisen romanin kaupankäyntiin perustuvan elannonhankinnan häiritsemisen. Elinalueitten jakoon on vaikuttanut myös välttämiskäyttäytyminen, mikä tarkoittaa sitä, että riidoissa olevat suvut asuvat eri alueilla. Elinalueitten jakoon liittyy myös pyrkimys oman aseman turvaamiseen valtaväestön

silmissä. Alueella suhteellisen pysyvästi asuvat romanit pyrkivät säilyttämään välit valtaväestön edustajiin hyvinä. (Grönfors 1977, 72, 119, 137.)

Äidinkieli, oma kieli

Oma kieli on yksi tärkeimmistä syistä romanien omana etnisenä ryhmänä pysymiseen. Romanikielellä on ollut suuri merkitys identiteetin rakentajana, sillä se on sitonut romanit yhdeksi kansaksi (Junkala ja Tawah 2009, 20; Markkanen 2003, 44). Romanit ovat aina erityisesti suojelleet omaa kieltään, joka on nähty syrjityn vähemmistön ainoana omaisuutena (esim. Romano Missio ry; Suomen Rauhanpuolustajat 2012, 58). Oma kieli on valtion tunnustama kulttuurin symboli, minkä vuoksi romanikielestä on tullut asia, jolla käydään kamppailua romanikulttuurin asemasta Suomessa (Rantala ja Huttunen 1993, 61).

Romanikieli kuuluu indoeurooppalaiseen kieliryhmään, ja sen perustana on sanskriitti. Romanikielen puhujia on maailmanlaajuisesti miljoonia. Se on kansainvälinen kieli, joka on jakautunut useisiin alamurteisiin. Alamurteet ovat saaneet vaikutteita romanien eri asuinalueiden valtaväestöjen kielistä. Euroopan romaniväestöön kuuluvat kykenevät kuitenkin ymmärtämään toisiaan murteista huolimatta ainakin jossain määrin. (Esim. Romano Missio ry; Vast Vastensa 2007, 14.)

Romanin kielessä on paljon lainasanoja eri eurooppalaisista kielistä, ja siksi sen avulla on voitu kartoittaa romaniväestön muuttoreittejä ja liikkeitä historian kuluessa. Piirre, joka erottaa Suomen romanikielen muista Euroopan romanikielistä, ovat lainasanat erityisesti ruotsinkielestä, mutta myös suomen- ja venäjänkielestä. (Grönfors 1997, 151.) Suomalaista romanin kieltä voikin täysin ymmärtää ainoastaan toinen suomalainen romani.

Romanikielen puhujia oli Suomessa aikaisemmin runsaasti. Suomen romaniväestön kieli on ensisijassa puhuttua, ja kirjoitettua materiaalia on alettu tuottaa vasta viime vuosikymmeninä. Kun romanikieli oli aktiivisesti käytössä romaniyhteisössä, kieli säilyi ja lapset oppivat kielen puhuttuna. Romanikielen käyttö on vähentynyt kulttuurin muutoksen myötä arkikielenä ja sen on pelätty jopa katoavan käytännössä kokonaan, vaikka romanikielen asema on lainsäädännöllisesti turvattu. (Esim. Romano Missio ry; Sosiaali- ja

Terveysministeriö 2004, 7; Vast Vastensa 2007, 14.) Nykyisin Suomen romanien ei voi sanoa puhuvan romanin kieltä äidinkielenään: romanit eivät voi käyttää ainoastaan romanin kieltä jokapäiväisessä kanssakäymisessä keskenään, koska nykyisen romanikielen puitteet ovat siihen liian rajalliset. Suomen romanien äidinkieli on suomi. (Grönfors 1997, 152; Granqvist 2014, 283.) Romanikieltä on alettu viime vuosien aikana elvyttää kouluopetuksen avulla, mikä antaa romanilapselle mahdollisuuden opiskella romanikieltä muutaman tunnin viikossa.

Romanikieli on ollut valtaväestöltä suojattu satojen vuosien ajan. Syynä tähän ovat olleet kielen käyttöön liittyvät seikat: romanien vaikeneminen liittyy asioihin, joista heidän tapansa ja kulttuurinsa kieltävät puhumasta. Tieto siitä mitä sanoa, saattaa olla yhtä tärkeä kuin tieto siitä, milloin voi puhua. (Markkanen 2003, 23.) Romanikielen käyttö ei siis ole pelkästään sanojen käyttöä, vaan se on myös tapasidonnaista. Suomen romanikieli on luonteeltaan myös salakieli, jolla voidaan keskustella valtaväestön ymmärtämättä. Romanien historiallisten vaiheiden, etenkin vainoamisen johdosta romanikieltä ei haluttu opettaa romaniväestön ulkopuolisille, koska nähtiin että: ”- - *mitä vähemmän ulkopuoliset tietävät ryhmästä, sen tavoista ja kielestä, sitä vähemmän he voivat ryhmää vahingoittaa.*” (Esim. Romano Missio ry.)

Romanikielellä vahvistetaan omaa kulttuuria ja ryhmän identiteettiä ja toisaalta vedetään rajaa pääväestön suuntaan. Esimerkiksi romanikielisillä lauluilla on välitetty yhteisön arvoja ja normeja. Tämä on voitu tehdä valtaväestöltä piilossa, sillä ymmärtääkseen laulujen sisältämät kulttuuriset merkitykset, täytyy hallita romanikielen lisäksi myös laulujen kulttuurinen kieli. Romanikieliset laulut voidaankin nähdä olevan monenkertaisen suojan takana, koska valtaväestöltä puuttuu sekä romanikielen että -kulttuurin tuntemus. (Blomster 2014, 291, 328.)

1900-luvun alkupuolella romanikielestä alettiin tehdä sanakirjoja, sanastoja sekä kääntämään tekstejä romanikielelle. 1970-luvulla romanikieltä pyrittiin ylläpitämään kirjoittamalla hengellistä kirjallisuutta sekä oppi- ja sanakirjoja. Romanikieltä alettiin myös tallentaa nauhoitettuna tutkimuskäyttöön. 1980-luvulta saakka romanikieltä on opetettu lapsille ja aikuisille. Romanikielen käyttömäärä arkikielenä romanien keskuudessa on kuitenkin laskenut jatkuvasti. (Granqvist 2014, 281, 283.) Myös vuoden 1995 Suomen perustuslakiuudistuksessa huomioitiin romanikieli.

Uskonto

Vähemmistökulttuurilla on usein oma uskonto. Romanit ovat kuitenkin yleensä omaksuneet oleskelumaansa pääuskonnon, mikä on liittynyt vahvasti sekä toimeentuloon että kaupankäyntiin. Suomen romanit kuuluvat pääsääntöisesti evankelisluterilaiseen kirkkoon (Lindberg 2014, 147). Osa romaneista kuuluu niin sanottujen vapaiden suuntien seurakuntiin, erityisesti helluntalaisiin. Ateisteja ei romanien parissa juurikaan ole. (Romano Missio ry.) Vapaat kirkkokunnat ovat myös tehneet aktiivista herätystyötä romaniyhteisöissä.

Romanit kunnioittavat uskonnollisuutta ja hengellisiä asioita, ja keskustelevat uskosta avoimesti. Uskonto vaikuttaa romanien elämään ja arkeen kokonaisvaltaisesti. (Romano Missio ry; Vast Vastensa 2007, 44.) Uskonnollisuuden vaikutus näkyy myös arkikielen käytössä, kun uskonnolliset vertaukset liitetään vaivattomasti puheeseen (Markkanen 2003, 189). Uskonto, varsinkin helluntalaisuus, on lähentänyt romaneja ja valtaväestöön kuuluvia.

Romanien myönteisyys valtionuskontoa kohtaan on jossain määrin hämmästyttävää. Kirkon kanta romaneihin on ollut yhdenmukainen valtiovallan kanssa, joka on vainonnut ja sortanut romaneja 1800-luvulle saakka. Kirkon tuki saattoi toimia myös vainoamisen mahdollistavana tekijänä. Kirkko suostui takaamaan romaneille yleiset kirkkotoimet, kuten hautaamisen ja kastamisen, vasta 1800-luvun puolivälissä. Vastuuta romaneista kirkko alkoi tuntea vasta 1900-luvulla, jolloin alettiin pyrkiä romanien heikon yhteiskunnallisen aseman parantamiseen esimerkiksi Mustalaislähetys ry:n toiminnan kautta.

Hengellisen heräämisen myötä kehittyi yhteiskunnallinen herääminen sekä romanien integroitumispyrkimyksiä yhteiskuntaan. Evankelista Viljo Mäntyniemi oli perustamassa Romanengo Staggos – Romanien liitto -yhdistystä vuonna 1953, joka nosti esille kysymyksiä romanien asunto- ja koulutustilanteesta. (Lindberg 2014, 149.) Vuonna 1964 perustettiin Vapaa Evankeelinen Romanilähetys ry, joka teki mittavan hengellisen työn romanien parissa. Myöhemmin yhdistys vaihtoi nimekseen Elämä ja Valo ry, jolloin

toiminta monipuolistui. Mustalaislähetys ry vaihtoi nimensä Romano Missio ry:ksi, ja osaksi toimintaa tulivat muun muassa koulutus- ja muut romanihankkeet. (Lindberg 2014, 149–150.) Vuonna 1994 perustettiin Romanit ja kirkko -työryhmä, myöhemmin Romanit ja kirkko -neuvottelukunta, jonka tavoitteena oli rasismien ehkäiseminen. Nykyisin neuvottelukunnan tehtävänä on olla asiantuntijana kirkkojen romaneja koskevissa kysymyksissä, myös kansainvälisesti. (Lindberg 2014, 151.)

Uskonnollisen heräämisen myötä romanit alkoivat nähdä koulutuksen ja kasvatuksen merkitykset tulevaisuuden rakentajina. Kristillisillä arvoilla on edelleen voimakas vaikutus romaneihin, sillä ne eivät ole ristiriidassa romanien perusarvojen kanssa. (Lindberg 2014, 152–153.)

Muita Suomen romanivähemmistön erityispiirteitä

Sukupuoli

Mies on romaniyhteisössä perheen pää, ja nainen on perheen ydin. Vaikka romaniyhteisön sosiaalisissa suhteissa miehellä nähdään olevan naista enemmän valtaa, ei romaniyhteisöä voida silti pitää täysin patriarkalisena: naiset pitävät perhettä koossa sekä ylläpitävät ja siirtävät perinteisiä romanitapoja osana kasvatusvastuutaan. (Grönfors 1977, 36.)

Romanikulttuurissa sukupuolten välisiä suhteita ohjaavat tarkat häveliäisyyteen ja siveellisyyteen pohjautuvat käyttäytymissäännöt. Seksuaalisuudesta ei puhuta, ja kaikki seksuaalisuuteen viittaava julkinen toiminta on häveliäisyyden vuoksi kiellettyä. Seksuaalisuus on etenkin naisten kohdalla tarkkaan rajoitettua. Romanimiehelle seksuaalisuus on vapaampaa, mutta sitä ohjaavat kuitenkin sosiaaliset normit. (Grönfors 1977, 35, 42–43.) Normit estävät esimerkiksi sukupuolten välisistä suhteista puhumisen ja niiden esiintuomisen muiden romanien ja usein myös valtaväestön edessä. Esimerkiksi parisuhteen solmimiseen ja lasten syntymään liittyvistä asioista ei keskustella julkisesti, eikä niitä myöskään juhlita siten kuin valtaväestön keskuudessa.

Alakulttuurit

Suomalaisesta romanikulttuurista on vaikea havaita selviä alakulttuureita. Alakulttuureihin jakoa voitaisiin tehdä tutkimalla, kuinka monta ja minkälaista ”romaniutta” Suomessa on. Romanien tyyli ja tapakulttuuri muuttuvat verrattaessa esimerkiksi Helsingin ja Rovaniemen romaneja toisiinsa, saati sitten kaikkia niitä, jotka asuvat siinä välissä. Alakulttuuriksi voitaisiin tulkita myös esimerkiksi puoliromanit tai romanit, jotka ylläpitävät romanikulttuuria vain joltakin osin.

Myös suomalaisen kulttuurin ja romanikulttuurin rajamaastossa eläviä romaneita, jotka ovat yhteydessä molempiin kulttuureihin, on tullut yhteiskunnallisen muutoksen myötä enemmän. Kuuluminen kahteen kulttuuriin on tullut viime vuosikymmeninä mahdolliseksi, eli elämä valtaväestön keskuudessa ei edellytä romaniuden piilottamista. (Stenroos 2014, 430–431.)

5. ETNISEN IDENTITEETIN ULOTTUVUUKSIA HAASTATTELUPUHEESSA

”Mä en näe mitään väärää siinä, että meillä on paljon kansallisuutta maailmassa ja kaikilla omat kulttuurit ja jos ne pitää niistä kiinni, niin ei se täytyisi olla haitaksi kellekään.” M61

Etnisyys ja oma kulttuuri on luettavissa etnisen vähemmistön kriteereihin, ja ne muodostavat keskeisen ja merkityksellisen osan romanikulttuuria ja -identiteettiä. Etnisyys ja oma kulttuuri nousivat esiin myös haastatteluaineistossa, ja kysynkin tässä luvussa, miten kaksi romanimestä puhuu omasta romaniudesta.

Etnisyys

Etninen ryhmä käsitetään julkisessa keskustelussa (suljettuna) ryhmänä, jolla on yhteinen alkuperä (Rantala ja Huttunen 1993, 17). Sitä kuka on romani, on vaikea määrittää alkuperän perustella. Romaneilla ei ole ollut kirjoitettua historiaa, vain suullista perintöä. Ei siis voida varmuudella sanoa, mistä esimerkiksi Suomen romanit ovat tulleet ja periytyvätkö he kaikki samasta kansasta. Euroopassa on sovellettu käsitettä "mustalainen" tarkoittamaan kaikkia kierteleviä ryhmiä riippumatta heidän etnisestä taustastaan. (Esim. Markkanen 2003, 56–59). Romaneilla on kuitenkin hyvin vahva romani-identiteetti, jonka symbolina voidaan pitää vaeltelua ja kiertelyä, joka toimii symbolisena erontekona suhteessa valtaväestöön. Sen kautta muodostuu kollektiivinen identiteetti, joka osaltaan yhdistää romanit yhdeksi kansaksi.

Biologinen perimä eli veren perintö jakaa romanit ”kokonaan” tai ”osittain” romaneiksi sen mukaan, ovatko molemmat vanhemmat vai ainoastaan toinen vanhemmista biologiselta perimältään romani. Romanikulttuurin piirissä elävä ryhmä on nykyään kasvanut entisestään, koska romanit ovat avioituneet valtaväestön edustajien kanssa. Siksi nykyisin onkin hyvin vaikea määrittää alkuperään perustuvaa sukulaisuutta tietyn ajallisesti tai paikallisesti kaukaisen kulttuurin kautta. (Tanner 2000, 8.) Haastateltavieni näkökulmaa romanien ja valtaväestöjen edustajien välisiin liittoihin kuvaa seuraava lausahdus:

”Voi ihminen elää kenen kanssa haluaa, valtaväestö saa säilyttää omat perinteet, romani voi säilyttää omat perinteet, ja siitä huolimatta niillä ihmisillä voi olla samanlainen elämänrytmi, sama ajatuskanta, että se ei mitenkään niinku töki vastaan.” M61

Haastateltavieni mukaan romanien perinteen mukaan puoliso ”otetaan samaa rotua”, mutta sekaliitot romanien ja valtaväestön edustajien välillä ovat kuitenkin nykyään yleisiä. Haastateltavieni mukaan toisen täytyy antaa silloin periksi määrätyissä asioissa, kuten kaikissa parisuhteissa on tehtävä kompromisseja. Heidän mukaansa valtaväestön edustajan tulee kuitenkin sekaliitossa osata noudattaa tiettyjä romanien tapoja, kuten esimerkiksi kunnioittaa vanhempia. Nämä tavat neuvotaan elämässä vastaantulevissa tilanteissa, minkä he näkivät elämäntilanteeseen muokkautumisena. Haastateltavani eivät nähneet erilaisiin tapoihin muokkautumista vaikeana kysymyksenä, jos yksilöillä on siihen halua soveltua yhteiselon vuoksi.

Myös elämäntavan ja kulttuurin omaksumisen voidaan nähdä määrittävän etnisyyttä. Romaniksi ei vain synnytä, vaan kulttuuri on myös omaksuttava. (Rantala ja Huttunen 1993, 33–34, 45.) Se, että molemmat vanhemmat ovat romaneja, ei välttämättä merkitse sitä, että romanit lukevat henkilön yhteisönsä kuuluvaksi. Romanien identiteettiin vaikuttavat tekijät ovat sekä biologisia että sosiaalisia. (Grönfors 1981, 15.) Romani ei siis ole sellaisenaan selvä käsite. Romanit itse pitävät käytöstapoja tärkeimpinä edellytyksinä arvioitaessa kuka on romani (Markkanen 2003, 109). Tavat ovat myös keskeisiä romanitutkimuksessa, sillä romanit määrittävät yhteisönsä kuuluvia sen mukaan, kuka osaa tai ei osaa noudattaa tapoja oikein ja luonnollisesti (Markkanen 2003, 10). Kysyessäni haastateltaviltani ”kuka on romani?”, vastasi vanhempi mies seuraavasti:

”Se on se joka noudattaa nämä säännöt.” M61

Vastaus sai kuitenkin haastattelussa jatkoa, ja haastateltavani myös kyseenalaistivat, voiko valtaväestön edustaja oppia romanitapoja, koska niihin kasvetaan:

”...nyt jos tavalliselle ihmiselle ruvetaan opettamaan, niin ei ne välttämättä mee perille. Että se on ihan niin, että ne tänäpäivänä saattaa osata ja kun tulee huomina päivä, elikkä se tilanne tulee eteen, missä pitäis nyt toimia, niin ei sitä sillähetkellä monikaan vaan tajua sitä asiaa.” M61

Heidän mukaansa pelkkä tapojen noudattaminen ei tee henkilöstä romania. Mikäli valtaväestöön kuuluva yrittää, ja ehkä osaakin, noudattaa romanitapoja, ei sitä useinkaan pidetä hyväksyttävänä. Romanius on siis kokonaisvaltaista ja monimutkaista.

Vaikka Suomen romaneilla on vahva romani-identiteetti, he tuntevat itsensä myös suomalaisiksi (esim. Suonoja ja Lindberg 2000, 41). Romanien kaksoisidentiteettiä ovat vahvistaneet yhteinen historia vieraan vallan alla sekä osallistuminen Suomen itsenäisyyden puolustamiseen muiden suomalaisten kanssa. Tästä syystä romanit voidaan määrittellä myös historialliseksi vähemmistöksi Suomessa. Kaksoisidentiteettiä on vahvistanut myös uusien vähemmistöjen määrän lisääntyminen Suomessa viime vuosikymmenien aikana. (Åkerlund 1997, 171.) Kulttuurisesti romanit haluavat kuitenkin erottautua suomalaisista, mutta kansalaisina ollaan tasa-arvoisia valtaväestön kanssa oikeuksineen ja velvoitteineen. Suomalaisuuden tunnetta tuovat myös yhteinen (lähi)historia ja romanien pitkä kanssakäymisen historia valtaväestön kansalaisten kanssa. (Rantala ja Huttunen 1993, 75, 78.)

Suomessa romaneista käytetään esimerkiksi nimityksiä mustalainen, romani ja tumma. Nimitys "mustalainen" on todettu halventavaksi ja sitä on käytetty haukkumasanana. Romani tulkitaan arvovapaammaksi käsitteeksi, koska "musta" oli jo aikaisemmin sävyiltään negatiivinen käsite (esimerkiksi "musta päivä") ja se sisältää myös viitteen romanien ihonväriin. Nimitys romani tulee heidän alkuperäiskielen sanasta "rom", joka tarkoittaa ihmistä. (Esim. Romano Missio ry.) Romani-nimityksen käyttö ei ole vielä täysin vakiintunut, vaan kaikkia edellä mainittuja nimityksiä käytetään edelleen. Viime vuosien aikana virallisissa yhteyksissä on yleistynyt romani-nimityksen käyttö. (Esim. Länsimäki 1996.)

Romanit itse käyttävät jossain määrin kaikkia edellä mainittuja nimityksiä. Omassa keskuudessaan romanit eivät juurikaan käytä nimitystä romani, vaan useimmiten käyttävät itsestään nimitystä tumma tai kaale. Romani on valtaväestöä varten, joka liittää nimitykseen "mustalainen" usein negatiivisia asenteita. Nimitys "mustalainen" ei kuitenkaan ole kaikissa yhteyksissä halventava, riippuen sen käytöstä. Valtaväestön edustajien on kuitenkin syytä harkita mustalais-nimityksen käyttöä, ettei tule tahattomasti loukanneeksi. (Grönfors 1981, 16; Länsimäki 1996.)

On myös hyvä muistaa, että romanit etnisenä määritelmänä jättää huomioimatta ryhmän sisäisen monimuotoisuuden. Kaikki ryhmän jäsenet eivät ole keskenään samanlaisia. Romanikulttuurissa vallitsee kuitenkin yhdenmukaisuuden paine, joka määrittelee esimerkiksi ryhmän jäsenen käyttäytymisen, tilan jäsentämisen ja pukeutumiskoodin. Yksilölähtöisyys ei ole romanikulttuurissa erityisen arvostettua. (Stenroos 2014, 430.) Romani-identiteetti on kuitenkin yleensä vahva ja pysyvä:

”Joka on romani, niin se on romani ja se kantaa sen hautaan asti.” M50

Tulkintani mukaan nuoremman haastatellun miehen kommentti kertoo pysyvyydestä, myös romani-identiteetin valintaan liittyvästä ylpeydestä ja oman kulttuurin arvostuksesta, joita käsittelen seuraavaksi.

Oma kulttuuri ja tapojen noudattaminen

Kulttuuri on kollektiivisen identiteetin perusta. Vahva ja elinvoimainen oma kulttuuri vaikuttavat asemaan ja selviytymiseen yhteiskunnassa. Romanit ovat löytäneet keinoja elää omalla tavallaan Suomessa, joka on kulttuurisesti varsin homogeeninen maa. Erilainen pukeutuminen, perinteiset tavat sekä oma kieli ovat vaikuttaneet romanikulttuurin säilymiseen suomalaisen valtaväestön puristuksessa. Vahvan ulkopuolisuuden seurauksena yhteisön sisäisistä ihmissuhteista on tullut tärkeitä. (Rantala ja Huttunen 1993, 1; Åkerlund 1997, 171.)

”Kun omii ne tavat ja ne perinteet, niin se on paljon helpompaa ittelle elää ... siis tää kaikki johtuu, siis sivistykseen, nyt ei puhuta mistään siitä pakottavista perinteistä ja tunteista, mutta tää johtuu sivistykseen.” M61

Valtaväestön erilaisten tapojen ja kulttuurien vuoksi romanit ovat pitäneet valtaväestöä eli ”valkolaisia” erilaisina tai toisina (Tanner 2000, 11). Suomen romanien arvot ja asenteet, esimerkiksi toisistaan huolehtiminen sekä työhön, koulutukseen ja varallisuuteen liittyvät käsitykset, ovat olleet erilaisia kuin valtaväestöllä (Suonoja ja Lindberg 2000, 43; Markkanen 2003, 13). Valtaosa romaneista onkin tietoisesti pysytellyt omissa piireissään valtaväestön ulkopuolella erilaisen arvomaailmansa ja kulttuurierojen vuoksi. Tämä on näkynyt esimerkiksi suhtautumisessa koulutukseen. Aikaisemmin romanien oli lähes

mahdotonta saada koulutusta elämän perustuessa kiertolaisuuteen. Romanit ovat asuneet paikoillaan vasta muutamia vuosikymmeniä. Koulutusta vieroksuttiin, sillä sen koettiin välittävän valtaväestön arvoja. Valtaväestö on arvostanut koulutusta ja työtä, romaneille on riittänyt oman ryhmän hyväksyntä ja arvostus. Nykyisin romani voi kouluttautua ja säilyttää oman identiteettinsä. Tähän ei ole vaikuttanut ainoastaan romanien muuttunut asenne koulutusta kohtaan vaan myös valtakulttuurissa tapahtunut muutos. Vähemmistöillä on paremmat oikeudet säilyttää oma kulttuurinsa ja kielensä, mikä pyritään huomioimaan esimerkiksi kouluissa. (Ks. esim. Junkala ja Tawah 2009; Suomen Rauhanpuolustajat 2012.)

Haastateltavat kommentoivat koulun käynnin vaikutusta romaninuoriin:

”Tää nykynuoriso, niin nehän käy kaikenmoisia kouluja, kouluttavat ittiesä, ja sanotaan näin, että niissä piireissä, niin siellä täytyy muokkautua ja olla samanlainen suurin piirtein kuin valtaväestö ... jos ne pitäis ihan kaikkia oman ittiesä, pitäis perinteisistä asioista kaikista näistä kiinni, niin eihän ne vois kouluttaa ittiesä, koska koulutushan tarkoittaa sitä, että mä koulutan itteni, musta tulee jotakin, mä otan jonkun ammatin ja se ammatti tarkoittaa sitä tota niin, silloin mä lähden niinkun valtaväestön keskelle.” M61

Haastateltavieni mukaan romanien koulunkäynti ei ollut aikaisemmin mahdollista, koska romaneja ei otettu kouluun tai syrjittiin, ja tämän myötä heidän mielestään romaneille ei myöskään annettu minkäänlaista mahdollisuutta maailmaan ja tulevaisuuden kannalta. Sitä, ovatko haastateltavani käyneet kouluja, en tiedä. Heidän mukaansa romaninuorten halu koulutukseen lähtee yhtä lailla tulevaisuuden haaveista, kun nuorilla yleensäkin. Haastateltavani näkivät kuitenkin koulunkäynnin lisäävän sulautumista valtaväestöön, jolloin romaninuorten ystäväpiiri ja harrastukset ovat valtaväestön keskuudessa. Ammattiin kouluttautuminen tarkoittaa haastateltavieni mukaan valtaväestöön sekoittumista, koska romaniperinteiden ylläpitäminen ei ole työelämässä välttämättä mahdollista esimerkiksi romaninainen ei voi mennä perinteisessä hameessaan töihin. Haastateltavieni mielestä koulutus tai sen puute eivät kuitenkaan tee ihmisestä sen parempaa tai huonompaa, vaan molemmat vaihtoehdot ovat hyväksyttäviä.

Koulunkäynnin yleistyminen on vaikuttanut romanikulttuurin muuttumiseen eli eräänlaiseen ”suomalaistumiseen”. Romanikulttuurin muutos näkyy esimerkiksi

toimeentulon ja tapakulttuurin muuttumisena. Haastateltavani kertoivat ymmärtävänsä muutoksen välttämättömyyden:

”Koska tummatkin sanotaan niin kun romanit tänä päivänä niin nehän elää paljon valkolaisten keskuudessa ja kaikki sanotaan näin niinkun näin tommoset monetkin asiat niin ne täytyy muuttua nykyajan mukaan.” M61

Haastateltavieni mukaan romanien elämänrytmi eroaa valtaväestöstä. Heidän kulttuurinsa ei perustu säännölliseen työaikaan, vaan elämä on värikästä ja tapahtumarikasta. Joka päivä tapahtuu jotakin uutta kulkiessa ja tavatessa uusia ihmisiä. Säännöllisen elämänrytmin he näkivät kyllästyttävänä. Haastateltavieni mukaan, valtaväestön ajatuksena on se, että kun romanien pariin tehdään hyvää, romanit saadaan työmarkkinoille. Haastateltavieni mielestä sillä ei ole kuitenkaan mitään merkitystä, mitä ihminen tekee, kunhan ihminen pysyy mukana yhteiskunnassa ja tulee omillaan toimeen.

Kuten olen useaan otteeseen todennut, romanikulttuurin tärkein tunnusmerkki on heidän omaleimainen elämänmuotonsa ja siihen sisältyvät tapakulttuuri sekä arvojärjestelmät. Romanikulttuuri pohjautuu yleisitämaiseen ja kristilliseen perintöön. Yhtenäisyys on romanikulttuurissa merkittävä. Ulkoisesti romanikulttuuria voidaan ilmentää vaatetuksella ja romaninaisen perinteisestä puvusta on tullut jonkinlainen valtaväestön hyväksymä romanikulttuurin symboli (Rantala ja Huttunen 1993, 60).

Romanitapojen oppiminen luonnostaan arkipäivässä sekä tapojen luonteva noudattaminen on romaneille ihanteellista, vaikka romanielämä tapoineen onkin kurinalaista (Markkanen 2003, 10). Haastateltavat kuvasivat tapojen noudattamista ”käytännön kokemukseksi”:

”Mutta siellä on silti paljon semmosta kato käytännön kokemusta, pitää tietää ihmisen.” M50

Tapaperinteeseen kuuluu tarkkoja symboliseen ja konkreettiseen puhtauteen ja siisteyteen liittyviä tapoja, jotka säätelevät kaikkea sosiaalista kanssakäymistä. Romanien tulee jatkuvasti varmistaa, etteivät sekä konkreettinen että symbolinen puhdas ja likainen, säädyllinen ja sopimaton sekoitu keskenään. Hygieniasäädöksissä ei aseteta tarkkaa rajaa fyysisen ja rituaalisen puhtauden välille. Puhdas on ihmisruumiin yläosa ja siihen välittömässä tai välillisessä kosketuksessa oleva esine tai tila. Vastaavasti epäpuhdas on

ihmisruumiin alaosa ja siihen välittömässä tai välillisessä kosketuksessa oleva esine tai tila. Puhtauteen liittyvät tavat toimivat siis myös elämänohjeina, jotka ylläpitävät ryhmän sisäistä järjestystä ja yhtenäisyyttä. (Romano Missio ry; Grönfors 1997, 157; Viljanen 2014, 388–389.) Puhtauden ja epäpuhtauden käsitteet liittyvät kunniaan, kunniallisuuteen ja häpeään, ja ne läpäisevät romanielämässä kaikki sosiaaliset käsitteet ja hierarkiat (Markkanen 2008, 92).

Kysyessäni haastateltaviltani puhtauskäytännön kattavasta vaikutuksesta romanikulttuuriin, eli voiko jotakin kulttuurin toista osa-aluetta ymmärtää ilman ymmärrystä puhtauskäytännöstä, haastateltavani vastasivat:

”No sanotaan näin, että yleisesti ottaen jos ihmisellä on sanotaan sellainen perussivistys, niin se tarkoittaa jo sitä, tota että tiedetään vähän suurin piirtein, kuinka talossa ollaan ja, mitenkä puetaan ja näin pois päin. Ne on ihan semmosia tota että, ne on niinkun ihan perusjuttuja, sellaisia sivistysasioita, elikkä niinkun näin, että nyt kunnioitetaan vanhempaa ihmistä, teititellään ja näin pois päin ja tota ja mitä ei monta kertaa ei esiinny sanotaan niinkun valtaväestössä ja tota niin niin. Ne on semmosia niinkun perinteellisiä asioita, semmosia että pitää kunnioittaa ja, ja se niinkun täytyis niinkun mennä sukupolvelta sukupolvelle ja omia niitä asioita, mutta tota niin, nyt on nykypäivänä näin, että me ollaan niin pitkälle eletty tätä maailmaa ja oltu paljon niinkun valtaväestön kanssa tekemisissä, niin sanotaan näin, että, että tota niin, ne on semmosia asioita tota niin, mitkä lähtee täältä sisältä, niinkun sydäimestä, ei niitä oo voinut jollekin niinkun opetella, että nyt pitää olla näin tai näin tai, siis elänyt ja kasvanut kiinni siis semmoseen elämään.” M50

Haastateltavani korostivat useassa yhteydessä romanikulttuurin perinteisiin tapoihin kasvamista, niiden käytännön kokemusta ja kulttuurissa eletyn elämän merkitystä tapojen omaksumisessa. Tällöin tapojen noudattaminen ”lähtee täältä sisältä, niinkun sydäimestä”, jolloin käyttäytymistä ei tarvitse miettiä, vaan erilaisissa tilanteissa osaa toimia oikein automaattisesti. Haastateltavani kuvasivat tapojen noudattamista moneen kertaan sivistyksenä.

Romanikulttuurissa identiteetti ilmenee erityisesti sosiaalisissa suhteissa, ja romanikulttuuri rakentuukin perheen, suvun ja yhteisön ympärille. Aiemmassa tutkimuksessa tätä on selitetty sillä, että vähemmistökulttuurin toimiminen ja säilyminen vaikeissa ympäristöllisissä ja sosiaalisissa olosuhteissa on edellyttänyt selvää ryhmän sisäisten suhteiden järjestelmää. Romaniyhteisössä jokainen tietää paikkansa suhteessa

toisiin, sekä tähän asemaan liittyvät velvollisuudet ja oikeudet. Yksilön asemaa yhteisössä ohjaavat kunnioitukseen ja häpeämiseen liittyvät käyttäytymismallit. Häpeäminen merkitsee kunnioittamista. Romanien puheessa häpeällä ja häpeämisellä on siis eri merkitykset kuin valtaväestön puheessa. (Viljanen 2014, 389, 392.) Häpeäminen on sekä yksilöllistä että yhteisöllistä (Stenroos 2014, 431). Haastateltavani selittivät häpeämistä seuraavasti:

”Että ei ole haitaksi, toiselle ihmiselle.” M61

Yksilön sosiaalinen asema ryhmän sisällä on suurelta osin ennalta määrätty. Tärkeimmät aseman määrittävät ominaisuudet ovat yksilön sukupuoli ja ikä, muut persoonalliset ominaisuudet ainoastaan täydentävät näitä. Miehillä on valta naisiin ja vanhemmilla ihmisillä valta nuorempiin. (Grönfors 1977, 62; Grönfors 1997, 156.) Koska sukupuoli ja ikä ovat ainoat selvät roolitunnukset, myös henkilökohtaiseen kunniaan liittyvät seikat tulevat tärkeiksi määrittäessä yksilön asemaa yhteisössä (Grönfors 1977, 94–95). Romaniperheessä keskeinen periaate on vanhojen ihmisten arvostaminen ja kunnioittaminen, johon liittyy runsaasti käyttäytymissääntöjä. Tästä haastateltavani totesivat:

”Niinkun ite mitä mä oon ajatellut, niin romanien keskellä, ne on kunnioitettavia asioita nuo justiin, että kunnioitetaan vanhempaa ihmistä ja tiedetään vähän jos siinä ollaan jossain, miten siinä jutellaan. Se, että se on niinkun pääasiassa näin, että ei olla haitaksi kellekään sillä tavalla, että loukkaa joitain.” M61

Haastateltavieni mukaan vanhempien kunnioitus näkyy esimerkiksi teitittelynä ja puheiden punnitsemisena, mistä ja miten heidän läsnäollessaan puhutaan. Käytännön tasolla vanhempien kunnioitus näkyy heidän mukaansa esimerkiksi siinä, etteivät nuoret romanimiehet saa olla vanhempien aikana ”paitasillaan”. Nuoret romanit eivät saa mennä kerrostalossa asumaan vanhempien romanien yläpuolelle. Tästä syystä romanit pyrkivät haastateltavieni mukaan saamaan asunnon kerrostalon alimmasta kerroksesta, jotta ei olla haitaksi kenellekään, mikäli toisia romaneja on asunut aikaisemmin yläpuolella.

Romanikulttuurin perusta on vanhempien ihmisten kunnioitus, joten myös heidän mielipiteitään arvostetaan. Suvun vanhin tai vanhimmat edustavat romaniyhteisölle myös julkista, traditiota ja tietämistä. (Markkanen 2003, 75; Vast Vastensa 2007, 24.) Tästä

johtuen tutkijat saatetaan usein ohjata keskustelemaan vanhemman romanin kanssa, jolla on tieto siitä, millainen romanikulttuuri on ihannemuodossaan, vaikka tutkimuskohteena olisivatkin nykypäivän arkirutiinit. Taipumus ideaalikulttuurin kuvaamiseen saattaa näkyä myös informantin itseään vähättelevänä sävynä, jolloin omia tietoja kulttuurista ei pidetä riittävinä kerrottavaksi tutkijalle. Myös haastateltavani viittasivat tähän sanoessaan:

”Jos on niinkun elänyt sitä elämää eläen, niin tota niin semmonen niinkun osaa puhua, että sanotaan näin, että joku vanhempi tommonen niinkun joku sanotaan joku 70–80, niin sehän pystyy niinkun kertoa niiltä ajoilta ... että minkälaista se niinkun todellisuudessa on.” M61

Suulliseen tietoon perustuvassa aineistossa on ongelmana kulttuurin kuvauksen ideaalisuus ja reaalisuus. Informantti saattaa kuvata perinnenormeja eräänlaisen ihannekuvan pohjalta ja kuvata niitä sellaisena kuin ne olivat mutta jollaisena niitä ei enää välttämättä noudateta. Yhteys informantin kuvaaman ihanteen ja todellisuuden välillä saattaa jäädä melko ohueksi. Markkanen toteaaakin, että tutkijan tulisi viipyä kentällään niin kauan, että hänen läsnäoloaan pidetään luonnollisena. Tämän myötä ideaalikulttuurin esittäminen häviää, ja eletty elämä näyttää sellaisena kuin se on. (Markkanen 2008, 87–88.) Haastateltavani sivusivat romanikulttuurin ideaalisuutta ja reaalisuutta kysyessäni kuka tai mikä sen määrää, mikä on oikein kulttuurissa:

”Mutta näitähän nyt tänäpäivänä rikotaan. Tämä nuoriso rikkoo näitä meidän tapoja hirviän paljon. Se ei oo enää sitä, mitä se on ollut sanotaan niinkun mun äiti ja isä on elänyt, ne on ollut niinku aitoja.” M50

Huolimatta siitä, että haastateltavani huomioivat romanikulttuurin muuttuneen vanhempiensa ajoista verrattuna nuorten romanien nykypäivänä ylläpitämään kulttuuriin, he näkivät nuorten silti edustavan romanikulttuuria. Nykypäivän romanikulttuuria ei välttämättä nähdä kuitenkaan enää ”aitona”, sillä romanit pitävät ideaalisena kiertolaisuuteen perustuvaa kulttuuria. Ihannekuva perinnenormeista, eli ideaalikulttuuri, saattaa kuitenkin osaltaan selventää kulttuurin ominaispiirteitä sen nykytilassa. (Honko 1990, 107.) Koska suurin osa romanikulttuurista kerättyihin tietoihin perustuu suulliseen informaatioon, problemaattisiksi nousevat myös käsitteet yksilöllinen ja kollektiivinen muisti ja se, miten samankaltaista niiden määrittelemä informaatio on.

Romaniyhteisön sisäisiä sosiaalisia suhteita ohjaa myös kulttuurille ominainen kollektiivisuuden asettaminen yksilöllisyyden edelle. Yhteisön paras ohittaa sen yksilöjäsenten parhaan, mikä jokaisen yhteisöön kuuluvan tulee ottaa huomioon kaikessa toiminnassaan. Ryhmä, perhe ja suku tulee ennen kaikkea muuta.

Romaniperheen sisäinen rakenne on erilainen kuin valtaväestön. Romaniyhteisö muodostuu usean sukupolven suurperheestä, johon kuuluu myös lähisuku. Ryhmä vaatii jäseniltään ehdotonta lojaalisuutta. Ryhmään kuuluvat jäsenet osoittavat tätä lojaalisuutta tietäen, että he eivät tulisi toimeen ilman ryhmäänsä. Yhdenkuuluvaisuuden tunne sukuun on vahva. Lojaalisuus omalle ryhmälle on auttanut myös romanikulttuurin ominaispiirteiden säilymisessä valtakulttuurin puristuksessa. (Grönfors 1997, 155–156; Vast Vastensa 2007, 24; Suomen Rauhanpuolustajat 2012, 63.) Romanit arvottavat toisiaan nimenomaan suvuittain. Romanit ovat hyvin tietoisia sekä omista että muiden romanien sukujuurista. Suku käsitetään kokonaisuudeksi, jonka jäsenenä yksilöön liitetään koko ryhmän ominaisuudet. Samoin yksilön toiminta liitetään myös suvun muihin jäseniin. (Markkanen 2003, 78; Viljanen 2014, 418.)

Romaniyhteisön sosiaaliset suhteet ovat hyvin voimakkaita ja kiinteitä. Yhteisön johtajana toimii yleensä mies. Vaikka kaikilla vanhemmilla romaneilla on melkoisesti määräysvaltaa nuorempiin, miehen aseman korostamisen vuoksi sosiaalinen kontrolli on romaniyhteisössä lopulta suvun vanhimmilla miehillä (Grönfors 1997, 158–159). Romanikulttuurissa yhteisön tavat ja normit ohjaavat myös käytännön arkielämää esimerkiksi puhtauteen, pukeutumiseen ja sosiaaliseen käyttäytymiseen liittyvien käyttäytymismallien kautta (esim. Romano Missio ry; Suonoja ja Lindberg 2000, 44). Romaniyhteisössä sosiaalinen kontrolli on vahva ja sopimaton käyttäytyminen tai muut rikkomukset käsitellään yhteisössä. Yhteisön vanhimmat langettavat syylliselle yleensä moraalisen rangaistuksen. Rangaistus on yleensä maineen menetys, jonka teho on romaniyhteisössä kunnia- ja häpeä-käsitteiden vuoksi suuri. Romanikulttuurin tiiviin yhteisöllisyyden vuoksi myös syyllisen sukulaisten maine kärsii. Romanikulttuurin normien mukaan vastuu on kannettava ei vain omista, vaan myös sukulaistenkin teoista. Yhteisöllisyyden vuoksi romanit kantavat vastuuta sukulaisistaan yleensäkin. (Suonoja ja Lindberg 2000, 117.)

Näin haastateltavat selittivät asiaa minulle:

”Nyt kato kun nää nuoret kasvaa ja nyt kunnes ne opetetaan niinku sillä tavalla, elikkä niiltä ei vaadita mitään, miten niitten täytyy elää ... kun ne (nuoret) on jossain muualla, ne käyttäytyy sopimattomasti joitakin ihmisiä kohtaa, vanhempia tai muita vastaavaa, niin tiäksä mitä siinä käy? Silloin ne automaattisesti soittaa, ne tummat soittaa sitten kato vaikka näitten lasten vanhemmille, että etteks te oo opettanut mitään tapoja teidän lapsille ... Jos ei vaadita, niin nyt kun lähetään maailmalla liikkumaan ja kulkemaan, niin siellä tulee sitten ongelmia. Että siinä mielessä, kun on tietoinen näistä asioista, omasta kulttuurista, niin miten käyttäydytään, miten jutellaan ja näin pois päin, niin silloin ei kato tuu mitään tämmöstä kompikaatiota.” M61

Haastateltavani mukaan sosiaalisen kontrollin vuoksi nuorille täytyy opettaa elämänrytmi, tavat ja perinteet. Vaikka omalla paikkakunnalla ja tuttujen keskuudessa voisi heidän mukaansa periaatteessa ajatellakin elävän erilaista elämää, mutta kun nuoret lähtevät muualle, silloin se ei enää onnistu. Haastateltavieni mukaan, jos muualla käyttäydytään epäsopimattomasti joitakuita kohtaan, soitetaan nuorten vanhemmille ja siitä voi tulla iso riita. Siksi haastateltavieni mukaan kulttuuriin täytyy kasvaa ja sen perinteet omia, koska ei voida käyttäytyä eri tavoin eri tilanteissa.

Sosiaalisen kontrollin muotoja ovat myös kiusoittelu, juorut ja huhupuheet. Laajimmillaan kollektiivisuus sosiaaliseen kontrolliin vaikuttavana tekijänä voi johtaa täysimittaiseen sukujen väliseen vihanpitoon, jolloin riidoissa olevat suvut välttävät toistensa kohtaamista. (Grönfors 1997, 158–159.) Haastateltavani avasivat välttämiskäyttäytymistä minulle esimerkillä:

”Mä otan esimerkiksi oman itteni. Jos minä tiedän, että mun suku on tehnyt jotakin jollekin, jos mä tiedän että niitä on jossakin määrättyssä paikassa, mä vältän ne paikat, mä en mee. Ja jos mä satun, että mä näen, mä kauniisti käännän pois ja lähden toiseen suuntaan. Vaan osoituksena siitä, että mä, te kärsitte siitä asiasta, mutta myöskin minäkin kärsin siitä asiasta. Ja mä annan tän kunnian teille, mä en ole häiriöksi teidän silmien eteen, vaan mä väistyn.” M61

Haastateltavien mukaan välttäminen perustuu siihen, että riidoissa olevat suvut pyrkivät olemaan erossa toisistaan, jotta pystyttäisiin välttymään mahdollisilta avoimilta konflikteilta. Välttäminen auttaa myös säilyttämään kunnian.

Suomen romaneilla ei ole varsinaisia omia lakejaan tai niitä valvovaa johtoa. Martti Grönfors näkee ”lakeina” kuitenkin normaaleista arjen käyttäytymistä ohjaavista yhteisön tavoista poikkeavat tavat, jotka ohjaavat yhteisön sosiaalista järjestystä ja joilla on yhteisön moraalinen tuki ja hyväksyntä. (Grönfors 1977, 86–89.)

Haastateltavani kertoivat mielestäni mielellään minulle romanikulttuurista. Aistin jopa tietynlaista ylpeyttä omasta kulttuurista. Aihealue, josta haastateltavani totesivat ”vaikeita kysymyksiä” oli romanien ja valtaväestön sekaliitot, varsinkin kun yritin kartoittaa heidän näkökulmaansa molempien oikeuteen ylläpitää omaa kulttuuriaan sekaliitoissa.

Rasismin ja syrjinnän kokemuksia

Aikaisemmin esittelemissäni vähemmistön määritelmässä luokan yhteydessä nousi esiin se, että romanit saavat yhä kärsiä monista ennakkoluuloista ja arkipäivän rasismista Suomessa, kuten myös haastateltavani totesivat:

”Ennakkoluuloa valtaväestössä, sitä on paljon ja sehän pitäis olla nyt justihin kun nykypäivää eletään, se rotusorto pitäis olla pois. Mutta me näemme sitä joka päivä sitä syrjintää, meidän jokaises päiväs.” M50

No onko tässä yks syy, miks se nuoriso haluaa sulautua sinne valtaväestöön, ettei niitä enää syrjittäis, ettei se tuu joka päivä eteen? N40

Haastateltavieni mukaan halu syrjinnän vähentämiseen ei kuitenkaan ole romaninuorten valtaväestöön sulautumisen syynä, vaan sulautumiseen johtaa koulutuksen myötä lisääntynyt kanssakäyminen. Haastateltavani näkivät, ettei valtaväestöön sulautuminen voi kuitenkaan edellyttää omasta kulttuurista luopumista:

”Onko mun pakko omia perinteitä, omia asenteita, omia elämän semmosia vaihteita mitä minä omistan ja ne on mulle arvokkaita. Niin onko mun ihan pakko nyt antaa ne pois, vaan nyt sen vuoksi, että mä voin olla valtaväestön kanssa tekemisissä” M61

”Jos niinku romaninaiset joutuu ottamaan niinku ne kansallisvaatteensa pois. Niin sehän on, sanotaan näin tavallaan ... sehän on perinteitten varastamista toiselta ihmiseltä. Ja sen kunniaa loukaten.” M61

Haastateltavani eivät olleet valmiita luopumaan omaleimaisesta kulttuuristaan, jonka he kokivat arvokkaaksi. Heidän mielestään se oli liian suuri hinta siitä, että voisi olla valtaväestön kanssa tekemisissä. Varsinkin, koska he kokivat täydellisen sulautumisen valtaväestöön mahdottomaksi:

”Monet mustalaiset, niin sanotaan näin, että ne yrittää ja yrittää mennä lähelle sitä valtaväestöä, kuitenkin onnistumatta, että ne pääsis maaliin.”
M61

Kysyin haastateltaviltani, miksi romanit on ihmisessä niin vahva leima, että se johtaa ennakkoluuloihin. Tähän haastateltavani vastasivat:

”Vähemmistö tarkoittaa aina sitä, että ne on hyvin merkille laitettavia ihmisiä, että niitä seurataan, kun ollaan vähemmistöjä.” M61

Haastateltavieni mukaan suomalainen ihminen on ennakkoluulojensa oma vanki ja koska he eivät tunne erilaisia ihmisiä eivätkä uskalla lähestyä heitä, suhtautuminen on epäluuloista:

”...kysymys on siitä että ne (valtaväestö) ei tunne näitä henkilöitä. Se on aivan sama, jos nyt ajatellaan että tänne kylään muuttaa ulkomaalaisia, ne on tavallaan kaikkien silmätikkuna. Katotaanpas nyt, miten nää elää, mitä nää tekee. Ne ei ollenkaan tajua sitä, että maailma on kaikille avoin. Ja eikä sitä voi omistaa kukaan, määrättyjä paikkakuntia, määrättyä kylää ja näin pois päin, eihän niitä voi, koska sinnehän mahtuu kaikki. Ja sen vuoksi, niinkun valtaväestö, ajatellaan niinku suomalainen ihminen, niin ne on tosi, ne on montakertaa ne on tosi pinnallisia jos nyt ajattelee jos nyt ajattelee jotakin ulkomaalaista ihmistä tai tummia mitä ne tänne ottaa, ne on tosi pinnallisia ne ei uskalla lähestyä.” M61

Haastatteluun valmistautuessani pohdin, miten uusien vähemmistöjen, kuten maahanmuuttajien ja pakolaisten, määrän lisääntyminen on vaikuttanut romanien asemaan etnisenä vähemmistönä. Koetaanko romanit enemmän suomalaisiksi ja muut, uudemmat ryhmät vastaavasti vieraammiksi? Kysyin, ovatko haastateltavani kokeneet syrjinnän vähentyneen uusien maahanmuuttajien määrän lisääntyttyä. Tähän haastateltavani vastasivat:

”En mä vastaa.” M50

”Nyt kun tuli näitä ulkomaalaisia ... nythän ne nyt vasta valtaväestö rupiaa ajattelemaan, että ahaa, onpas nää tämmösiä nyt nää ulkomaalaiset, että kyllähän ne sentäs nää tummat sitten elää, eli siinäkin fiksummin.” M61

Haastateltavistani vanhemman miehen vastauksen tulkitsen niin, että hänen mielestään romanien asema on ehkä hieman parantunut erilaisten vähemmistöjen lisääntyttyä Suomessa. Hänen vastauksessaan on ehkä havaittavissa viittaus myös romanien kaksoisidentiteettiin ja suomalaisuuteen. Nuorempi mies ei jostain syystä vastannut kysymykseeni. Tämä oli ainut esittämäni kysymys koko haastattelun aikana, johon haastateltavani kieltäytyivät vastaamasta sen sanoen. Tutkimuksen eettiset periaatteet antavat mahdollisuuden haastateltavalle kieltäytyä vastaamasta. Voin vain arvailla syytä nuoremman miehen kieltäytymiseen: johtuiko se aiheesta vai eikö hänellä ollut mielipidettä asiasta? Tilanteessa tulkitsin, etten voinut painostaa häntä edes tarkentamalla, miksi hän ei halua vastata.

Ennakkoluulot romaneja kohtaan nousivat esiin haastattelussa myös keskusteltaessa kulttuurin tallentamisesta. Kysyin, näkevätkö haastateltavani tarpeellisena, että romanikulttuurista ja sen ominaispiirteistä olisi kirjoitettuna jonkinlainen versio. Tähän haastateltavani vastasivat:

”Mä en niinkun kiellä niitä asioita ollenkaan, etteikö ne saa tulla niinkun päivänvaloon, mutta kysymys on vaan siitä että tota että, millä tavoin ne otetaan, että otetaanko ne mä nyt voin kertoa näin, että siis niinkun, paljon aikaa taapäin, ensinnäkin sanotaan nyt näin, mä en nyt tiedä, että onko tää sopivaa puhua näin, että valtaväestö opettaa vaikka pienet lapset sillä lailla että näkemään kaikkia ennakkoluuloja.” M61

Haastateltavieni mukaan romanikulttuurista kertominen ja sen saattaminen valtaväestön tietoisuuteen ei sinänsä ole ongelmallista. Ongelmalliseksi tulee tulkinta, miten kulttuurin kuvausta halutaan lukea. Puolustelin haastateltavilleni kuitenkin tutkimuksen tekemistä romanikulttuurista vetoamalla valtaväestön tietämättömyyteen: kirjojen avulla voisi lisätä valtaväestön tietoisuutta romanien kulttuurista, jolloin ihmisten olisi ehkä helpompi ymmärtää ja lähestyä romaneja. Tämä saattaisi osaltaan helpottaa romanien elämää valtaväestön keskuudessa. Haastateltavani kuitenkin totesi ennakkoluulojen olevan suomalaisissa syvällä:

”Tää Suomi ja yleensä niinku tää kansa, mitä täällä on, niin mun mielestä se on aivan yks lysti, mitä tässä tehdään, koska niillä on ne käsitykset ja ne säilyy.” M61

Haastateltavien ajatus valtaväestöstä on melko lohduton, ja kuvaa sitä asetelmaa, jossa romanit elävät osana yhteiskuntaa: vailla mahdollisuutta vaikuttaa kohteluunsa.

6. HAASTATELTAVIEN SUHTAUTUMINEN ROMANIKULTTUURIN TUTKIMUKSEEN

Haastattelun tekoa ohjasi kiinnostukseni siihen, mitä romanit ajattelevat heihin kohdistuvasta tutkimuksesta. Haastatteleman romanimiehet kertoivat useasti arvostavansa ”luonnollista” otetta tutkimuksessa. Tähän ”luonnollisuuteen” liittyy erilaisia käsityksiä vuorovaikutuksesta, mutta myös tietämisestä ja ymmärtämisestä, joka muodostuu pikku hiljaa. Keskeistä on ”juttelu”, joka kerryttää ”vapautuneempaa” aineistoa. Puran tässä luvussa haastattelun luonnollisuuteen liittyviä merkityksiä ja ymmärryksen syntymisen mahdollisuutta.

Haastattelua tehdessäni koin välillä jopa turhautuneisuutta. Kuvittelin ennakkoon haastattelun kulun toisenlaiseksi. Todellisuudessa en saanutkaan odottamiani suoria vastauksia kysymyksiini, vaan haastattelu muotoutui enemmän jutusteluksi ja esimerkkien kerronnaksi. En haastatteluhetkellä ymmärtänyt kaikkien esimerkkien kohdalla, miten ne liittyivät kysymykseeni. Välillä puheenaiheeksi nousivat aivan muut asiat, kuten hevoset, välillä nauroimme jollekin. Yritin palauttaa keskustelua toivomaani suuntaan esittämällä eksakteja kysymyksiä. Vasta useampi lukemiskerta litteroinnista on nostanut tiettyjä teemoja esiin. Pohdin tässä kappaleessa oman haastatteluni vuorovaikutusta suhteessa etnografisen kenttätyön ideaaleihin ja periaatteisiin ja aikaisemman romanikulttuurin tutkimuksen käytäntöihin.

Tutkija ja etnografinen tutkimusote: kulttuurin kuvaaminen sisältä ja ulkoa

Romanikulttuurin etnografisen tutkimuksen keskeinen koetinkivi on ollut ”sisäänpääsy” kentälle. Romanit ovat historiastaan sekä marginaalisesta asemastaan johtuen epäileviä valtaväestöä ja sen vaikutteita kohtaan. Tämän vuoksi tutkijan tulee saavuttaa luottamus tutkittaviensa parissa. (Ks. esim. Grönfors 1977; Markkanen 2003.) Haastateltavani mainitsivat minulle, että me voidaan asioista jutella, mutta minulle ”tuntemattomien” romanien seurassa asia voisi olla toisin:

”Jos sä muilta lähdet kysymään niinku yks kaks, no mä oon nyt tekemässä tämmöstä tutkimusta ja näin. Niin tiäkkö, mitä ne kertoo. Kuule, he ei halua ollenkaan jutella.” M61

Kentälle pääsyyn vaikuttaa tutkijan persoona. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan persoona ja aineistonhankintatiedot vaikuttavat etenkin silloin, kun tietoa haetaan suhteellisen vähäisestä määrästä yksilöitä (Marttila 2018, 364). Henkilökemiat nousevat tärkeiksi tekijöiksi myös haastateltavieni mielestä:

*”Kysymys on vaan siitä, minkälainen ihminen sä olet yksilönä. Tajuutko?”
M61*

Vaikka monet etnologit ovat ehkä halunneet tutkia romanikulttuuria, romanit eivät välttämättä ole antaneet siihen lupaa. Kulttuuri-käsitettä on saatettu käyttää tutkijoita vastaan ja väittää, etteivät tutkijat ulkopuolisina voi koskaan täysin ymmärtää meitä ja meidän kulttuuriamme. Ulkopuolisia tutkijoita on saatettu myös syyttää siitä, että he riistävät ja käyttävät hyväkseen ”meidän kulttuuriamme”. (Ks. esim. Anttonen 1999, 212.) Mikäli romanit ovat vastustaneet kulttuurinsa tutkimista, onko siihen ollut syynä pyrkimys romanikulttuurin ominaispiirteiden säilyttämiseen pysymällä tietoisesti ”sisäänpäinkääntyneenä”? Kysyin haastateltaviltani asiasta: Miksi romanikulttuuria on niin vaikea lähestyä? Miksi siitä ei haluta kertoa? Haastateltavieni mukaan siihen vaikuttaa kysymys siitä, mitä romanit hyötyvät kulttuurinsa avaamisesta:

*”Mitä niinkun sillä on merkitystä suurin piirtein niinkun niillä tiedoilla, ja niillä salaisuuksilla, mitä nyt vaan antaa ilmi, Niin kato, tuleehan niinku monta kertaa tietysti tummillekin semmonen ajatus ... mitä tämän asian hyväksi tehdään, ja missä kohtaa tämä tulee niinku mulle itelle hyödyksi.”
M61*

Romanikulttuurin tutkimuksessa esiin ovat nousseet kysymykset siitä, ketkä saavat puhua ja kirjoittaa kulttuurista ja millä tavalla (Markkanen 2008, 84). Haastateltavieni alla olevien sitaattien mukaan romanikulttuuria tulisi tutkia ”sisältä päin”. Tähän viittasi myös se, että he itse halusivat jutella kanssani kuullessaan tutkimuksen aiheen. Tutkittavien edustaman kulttuurin sisäpuolinen näkökulma ja ymmärrys onkin ollut etnografisessa tutkimuksessa keskiössä (Marttila 2018, 379).

”Kyllä näitä asioita voi oppia tietämään ja tutkimaan ja, mutta se on paljon siitä kiinni että, sanotaan nyt, että me ollaan tässä, niin me ollaan parhaimpia selostajia tälle, koska me ollaan sitä kansaa.” M61

”Se ajatus ja se sydämen asenne, millä lailla mä tunnen näitä asioita. Mä oon niin lähellä, niin silloin mä osaan myös selittää.” M61

Kysymys on siis isosta kysymyksestä: Kuka saa tutkia romanikulttuuria? Saako valtakulttuurin edustaja tutkia romanikulttuuria, vai olisiko tutkiminen hyväksyttävämpää kulttuurin edustajalle? Myös kulttuuriin kuuluvalla oman kulttuurin tutkimus on ongelmallista, sillä se vaatisi tutun vieraannuttamista, jotta ei pitäisi asioita itsestäänselvyyksinä. Kysyin haastateltaviltani, onko sillä vaikutusta, kuka tutkimusta tekee. Olisiko heidän mielestään oikein, jos tätä tutkimusta tekisi romani? Haastateltavani vastasivat:

”Ei, sinä oot aivan vapaa tähän hommaan...” M61

”Ja oikein hyvä, että teet tällaista.” M50

”... mun mielestä olkohon ihminen ihan minkämaalainen haluaa, niin se oma ymmärrys näkemään asioita, ja jos se on yleisesti ottaen se ihminen sivistynyt ... mun mielestä yleissivistys kattaa aika pitkälle.” M61

Haastateltavieni mukaan tutkijan persoona ja yleissivistys on merkittävämpi kuin etninen identiteetti. Kysyin aiheesta kuitenkin vielä uudelleen, onko minulla mitään oikeutta kysellä asiasta mitään tai sekaantua asiaan, koska jotenkin ehkä huomaa päällepäin, että en ole romani. Haastateltavieni mukaan romanit eivät ole ennakkoluuloisia:

”Romanikansa on semmosta, että ne ottaa kaikki ihmiset vastaan, ei oo mitään, meillä ei oo ennakkoluuloja. Jos tuloo joku aivan outo teikäläisihminen, niin me otamma sen vastaan, ei meillä oo ennakkoluuloja.” M50

Halusin myös kysyä ja tietää, mistä näkökulmasta etnologiatieteiden tulisi tutkia romanikulttuuria? Kuvailamalla romanikulttuurin ja suomalaisen valtakulttuurin samankaltaiset ominaispiirteet vai kuvailamalla romanikulttuurin ominaispiirteet niiltä osin, kun ne eroavat valtaväestön kulttuurin ominaispiirteistä? Ominaispiirteiden kuvailu kuului olennaisesti aikaisempaan etnologiseen tutkimukseen, jolloin pyrittiin typologisen metodin innoittamana ilmiöiden tallentamiseen. Ominaispiirteiden kuvailua ei voi tutkimuksessa sivuuttaa, sillä se kertoo, mikä tekee romanikulttuurista erilaisen ja

omaleimaisen verrattuna esimerkiksi suomalaisen valtaväestön kulttuuriin. Pelkkään ominaispiirteiden kuvailuun keskittyvässä tutkimuksessa on vaarana se, että ilmiöiden kuvailu ilman niiden syvempien sosiaalisten merkitysten selvittelyä saattaa johtaa väriin käsitysten syntymiseen ja siten jopa vahvistaa rasismia. Tähän myös haastateltavani viittasivat edellisessä luvussa, huomioidessaan sen miten kulttuurin kuvausta luetaan.

Nykyisin etnologian keskeisiksi tutkimuskohteiksi ovat nousseet ihmisten oman kulttuurinsa ilmiöille antamat merkityssisällöt. Laadulliset ja etnografiset tutkimustavat sopivat romanikulttuurin tutkimukseen, koska tutkimusta voidaan tehdä pienestä yksiköstä lähtien. Kulttuuria voidaan tutkia jopa yhden ihmisen näkökulmasta, jolloin kuvaus ei yritäkään olla koko totuus kulttuurista. Etnografiset totuudet ovat suhteellisia, osallistuvia ja epätäydellisiä, joiden muotoutumiseen vaikuttavat tutkija, tutkimuskirjallisuus, hänen tutkimansa ihmiset ja yhteisö sekä ihmiset, jotka lukevat tutkimuksen (Markkanen 2003, 4). Haastateltavani selittivät pyrkivänsä antamaan minulle mahdollisimman paljon tietoa, mutta huomioivat myös, etteivät pysty kertomaan kaikenkattavaa kuvausta romanikulttuurista, sen ominaispiirteistä ja merkityksistä:

”Mä niinkun ymmärrän, että Tiina ajaa sitä takaa, että no ei nääkään varmaan ihan täydellisesti puhu tätä asiaa, että mitenkä tämä on, mutta me yritetään kyllä niinkun, sieltä sun täältä, tehdä niinkun sellainen kooste näistä asioista.” M61

Sosiologi John Van Maanenin mukaan *”ei ole olemassa näkemisen, kuulemisen ja tulkitsemisen tapaa toisen maailmasta, joka olisi ehdottomasti ja vain oikea. Etnografiat ovat aina tulkintoja”* (van Maanen 1988, 35, Markkanen 2003, 19 mukaan). Tutkija tekee oman tulkintansa kokemastaan. Etnografinen lähestymistapa ei kuitenkaan oikeuta kuvaamaan kulttuuria ainoastaan sellaisena kuin tutkija itse sen kokee, vaan tutkijan tulee myös perehtyä tutkittavaan aiheeseen. Etnografiseen tutkimukseen läheisesti liittyvän kenttätöön aineistoina nähdään nykyään kerättyjen aineistojen lisäksi myös esimerkiksi kirjallisuus (Fingerroos ja Jouhki 2018, 83).

Romanikulttuuria tutkittaessa tutkijan tulee tuntea ja huomioida esimerkiksi kappaleessa *”Romanit etnisenä suomalaisena vähemmistönä”* esittelemäni ominaispiirteet, jotka tekevät romaneista vähemmistön, jotta tutkija voisi tulkita kentällä kokemansa asiat laajemmissa merkityksissä. Esiymmärryksen myötä muotoutuneet ennako-oletukset eivät kuitenkaan

saa estää tutkijaa olemasta avoin kentän kertomuksille. Haastateltavieni mukaan ymmärrys kulttuurista vaatii sekä esiymmärrystä että havainnointia:

”Mun mielestä paras tutkimuskohde, jos noita alkaa nyt selvittämään, katteloo romania, kattelee niitten elämää, juttelee niitten kans, laittaa vähän asioita merkille ... että mikä oli mun oma olettamus niistä silloin ja nyt kun mä nään tätä kuviota läheltä, mikä olettamus mulla nyt on.” M61

Edellä olevan lainauksen mukaan haastattelemani romanimiehet arvostavat ”luonnollista” tutkimusotetta. Romanikulttuurin parissa tehtävässä kenttätyössä tulee huomioida erilaiset sosiaaliset ja kulttuurilliset normit. Vaikka romanit eivät olela valtaväestöön kuuluvien tuntevan kulttuurinormejaan, romanitapojen jonkinasteinen tunteminen helpottaa tutkijan ja tutkittavan välisen luottamuksen syntyä ja sitä kautta tutkimuksen tekemistä.

Mistä ja miten puhutaan?

Erilaisten romanien käyttäytymistä ohjaavien normien ja tapakulttuurin vaikutus tulee huomioida esimerkiksi siinä, missä seurassa erilaisista aiheista voi puhua esimerkiksi häveliäisyys-normin vuoksi. Näissä aiheissa myös tutkijan sukupuolella on merkitystä. Kysyin sukupuolen vaikutuksesta haastateltaviltani:

T: Mikäli mä oon ymmärtänyt, romanikulttuurissa on kuitenkin selvät sukupuolierot, ja toiset asiat on enemmän naisten juttuja ja toiset miesten juttuja?

”Voiks Tiina kysyä teiltä ihan suoraan semmosia asioita?” N40

”... kaikki mikä kuuluu häveliäisyyteen, häveliäisyyteen, niin mun mielestä ne asiat niinkun kannattaa jättää kyselemättä, koska tota niin, ne on kuitenkin semmosia, kaikki semmosia, ne on niinkun sanotaan niinkun osa henkilökohtaisia asioita.” M61

Sukupuoleen ja sukupuolten välisiin suhteisiin liittyvät asiat liittyy haastateltavieni mukaan häveliäisyyteen, joten heidän mukaansa niitä ei kannata ottaa puheeksi. He kuitenkin mainitsevat ne henkilökohtaisina asioina. Pohdin sitä, että haastateltavani kertoivat asioista haastattelussa koko romaniyhteisön näkökulmasta. Olisiko häveliäisyyteenkin liittyvistä

asioista voitu jossain määrin keskustella, mikäli haastattelun näkökulma olisi ollut henkilökohtainen?

Kunniaan ja häpeään liittyvät normit vaikuttavat siis myös siihen, mistä voidaan puhua: häpeällisistä asioista vaietaan (Markkanen 2008, 92). Vaikka romanikulttuuria pidetään jossakin määrin patriarkalisena, romaninaisten näkökulma on näkynyt aikaisemmissa tutkimuksessa enemmän kuin romanimpiesten. Onko tutkijoiden helpompi lähestyä naisia kuin miehiä? Onko romanikulttuurin soveliaisuussäädösten mukaan omasta kulttuurista kertominen naisille sallitumpaa tai sopivampaa kuin miehille?

Pohdin häpeään liittyvien kysymysten kohdalla, osaanko tutkijana tulkita haastateltavien vastauksia. Romanikulttuurissa esimerkiksi häveliäisyyden huomioimisen kautta sillä, mitä ei sanota, saattaa olla yhtä suuri merkitys kuin kulttuurista tutkijalle kerrotulla asialla. Yhteen kysymykseeni toinen haastateltavani kieltäytyi vastaamasta sen sanoen. Mietin, osasinko tulkita tätä ja muita haastateltavieni reaktioita. Oliko esimerkiksi aiheen vaihtaminen tai vertauskuvan kertominen myös tapa väistää kysymystä? Haastateltavieni mukaan vastaamattomuus voi myös olla vastaus kysymykseen:

”Jos joukossa menee juttelemaan, niin eihän ne sitten edes vastaa siihen.”
M61

Haastateltavieni selittivät, että etenkin ryhmän romaneja ollessa koolla, he saattavat jättää kysymyksen vain huomioimatta, mikäli se koetaan ”vääräksi”. Vaikeneminen on haastateltavieni mukaan kieltäytymistä. Mutta toisaalta haastateltavani korostivat että se, mitä kerrotaan, on aitoa ja todenmukaista:

”Koska se aitous, se on ihan sama näissä meidän asioissa, mitä nyt puhutaan niin, se on se aitous. Että jos joltakin kysytään, jos se haluaa sen aidosti tuoda esille, mutta jos se on ajatellut mielessään näin, että minäpä en kerrokaan, no siinä sitten ollaan, että mistäpä sen sitten ottaa sen tiedon.”
M61

Jäin pohtimaan, ohjaavatko yhteisölliset tabut myös yksilöllistä muistia ja sitä kautta informantilta kerättyä tietoa kulttuurista. Problemaattiseksi yksilöllisen ja kollektiivisen muistin käsitteet tulevat, kun ne yhdistetään ideaalikulttuurin käsitteeseen: Ihmiset kertovat kulttuuristaan, mitä he oletettavat tutkijan haluavan kuulla. Mitä taas ei haluta tutkijan

saavan kuulla? Miten kollektiivisia ovat yksilön tabut aiheet, vaikuttavatko tabuihin yhteisön säädökset? Ovatko kielletyt puheenaiheet siis kaikilla romaniyhteisön jäsenillä samoja, vai onko niissä havaittavissa yksilöiden välisiä eroja? Haastateltavani korostivat romanikulttuurin yhtenäisyyttä:

”Ei kyllä meidän kulttuuri on sama, tuli se mistä päin hyvänsä se romani tähän, niin se kulttuuri on sama.” M50

Yritin hahmottaa, mitkä ovat haastateltavilleni sallittuja puheenaiheita. Kysyessäni voiko valtaväestön edustaja tutkia romanikulttuuria, että ei tule kysyneeksi väärää asioita, haastateltavani vastasivat:

”Meidänhän niinkun pitäisi jutella paljon, ja mä voisin sitten kyllä kertoa että, missä kohtaa vähän menee ne rajat ettei niinkun ylittettäisi.” M61

Haastateltavieni mukaan meidän tulisi keskustella paljon, jolloin he voisivat kertoa sallituista ja vältettävistä aiheista tarkemmin. Sain tästä joitakin esimerkkejä haastattelun aikana. Puheenaiheiden rajat nousivat esiin, kun keskustelussa tuli esiin tamman varsominen. Kun tallinomistaja alkoi puhua tästä, vanhempi mies ei puhunut mitään ja nojasi käteensä peittäen kasvonsa, kunnes nuorempi mies poistui paikalta. Ymmärsin tilanteen niin, että häveliäisyyden raja tuli vastaan, ja sen ylittyessä vaiettiin. Kysyin tulkinnastani haastateltaviltani ja he selittivät asiaa niin, että periaatteessa siihen reagoidaan nimenomaan sitten niin, että siihen ei vaan vastata.

”Niin, sitä mä tarkoitan. Niinkun huomasit äskösen tilanteen.” M61

Tilanne oli sinänsä mielenkiintoinen, sillä siinä nousi jälleen esiin tutkijan sukupuolen mahdollinen vaikutus tutkimustuloksiin. Häveliäisyyteen ja käyttäytymisnormeihin perustuvassa kulttuurissa, jossa sukupuolten ja eri-ikäisten ihmisten roolit ovat erilaiset, tutkijan nuori ikä ja sukupuoli vaikuttavat hänelle kerrottuihin tai kertomatta jätettyihin tietoihin. On mahdollista, että keskustelijoiden ollessa pelkästään miehiä, lisääntymiseen ja synnyttämiseen liittyvistä asioista olisi voinut keskustella. Myös pelkästään saman ikäisten henkilöiden ollessa läsnä tilanne olisi saattanut olla erilainen: Tallinomistaja oli aiemmin puhunut M50:n kanssa tamman varsomisesta puhelimesta, mutta nyt M50 poistui paikalta.

”Se oli nyt sen takia, kun minä olen tässä.” M61

M61:n läsnäolo vanhempana miehenä M50:een nähden sekä minun läsnäoloni nuorena naisena vaikuttivat siis siihen, mistä asioista voitiin keskustella. Samassa yhteydessä haastateltavani kyseenalaistivat kulttuurin saattamisen kirjalliseen muotoon, mutta korostivat jälleen ”luonnollisen” tutkimusotteen avulla saatavaa tietoa, jolloin vasta kokemus tuo ymmärryksen ilmiölle:

”Tuskinpa näitäkään nyt, sanotaan jos me kirjoista ruvetaan tutkimaan, ei sielläkään oo.” M61

”Mutta eiks tää pitäis kirjoittaa ylös?” N40

”Sitä mäkin tarkoitan. Tätä mä ajoin koko ajan takaa, että nää on käytännön asioita, mikä on sen hetkisiä tilanteita, kun ne tulee eteen, niin silloin sä vasta niinkun ymmärrät, että ahaa, ai sä tarkoittit tota ja tota.” M61

Edellä kuvailtu tilanne oli mielenkiintoinen ja ehkä myös hieman monimutkainen ymmärtää kulttuuriin kuulumattomalle. Yritin selvittää asiaa lisää kysymällä, ovatko käyttäytymisnormit aina samat vai muuttuvatko ne paikkakunnittain tai sukukunnittain. Johon haastateltavani vastasivat:

”Tilanne voi muuttua tuttujen kesken, siis tuttujen kesken. Sanotaan, että joku seura tuntee toisensa hyvin ja näin, niin siihen on tottunut niin, siinä nyt sanotaan, että voi olla vähän niinkun toisella lailla. Koska tota niin ei tarvi, mutta sanotaan näin, että ne on semmosia perinteellisiä asioita että siihen täytyy kasvaa ja ne täytyy omia. Että tota niin ei se oo sitä, jos nyt ajatellaan että mä oon nyt tässä näin, oon jossakin määrättyssä tilanteessa, niin nyt kun mä meen tuonne toiseen paikkaan niin tilanne niinkun tavallaan muuttuu.” M61

Haastateltavieni mukaan käyttäytymisnormit liittyvät kulttuuriin ja sen perinteeseen, joihin kasvetaan ja ne omitaan. Käyttäytyminen on paikkakunnista tai suvuista riippumatta samanlaista. Kulttuuria voidaan esittää eriasteisesti seurasta riippuen, esimerkiksi tuttujen seurassa voidaan olla hieman eri tavalla. Huomioitavaa on, että erilainen seura ei kuitenkaan tarkoita esimerkiksi eri-ikäisiä tai eri sukupuolta olevia romaneja, vaan silloin käyttäytymistä ohjaavat kulttuurin perinteiset käyttäytymisnormit.

T: Mitä sitten tapahtuu, jos tapoja ei noudata?

”Se opetetaan sitten, puhumalla.” M50

Haastateltavieni mukaan tapoja opetetaan noudattamaan puhumalla, mikäli niitä ei ole omaksuttu. Valtaväestön näkökulmasta esimerkiksi häveliäisyyteen liittyvät käyttäytymisnormit saattavat tuntua vaikeilta, ehkä jopa raskailta. Pohdin, kokevatko romanikulttuurissa elävät eri roolien edustajat kulttuurin ominaispiirteet eri tavoin. Onko esimerkiksi jokin vanhemmalle miesväelle tärkeä tapa nuoremmille naisille lähinnä rasite?

”Oot sä ikinä kokenut noita tapoja, koskaan missään kohtaa, että ne niinkun haittaa sun normaalia elämää tai on niinkun riesana?” N40

”Ne ei ole haitaksi, koska kysymyshän oli siitä, niinkun mä äsken juttelin, että jos sä oot tottunut niihin asioihin ... Mä en pidä sitä minään, koska se menee mulla niinkun automaattisesti.” M61

Haastateltavieni mukaan he eivät olleet kokeneet romanikulttuuriin liittyviä tapoja rasitteena, koska he ovat niihin kasvaneet ja he ovat ne omaksuneet, joten he eivät osaa niitä myöskään välttämättä erityisesti edes huomioida arjessa.

Antropologi Edward B. Tylorin (1871) klassisen kulttuurin määritelmän mukaan *”[k]ulttuuri on monimutkainen kokonaisuus, joka sisältää kaikki ne tiedot, uskomukset, opit, moraalisäännöt, lait, tavat ja muut taidot ja käytänteet, jotka ihminen yhteisön jäsenenä hankkii”* (ks. esim. Anttonen 1999, 198). Kulttuuri on siis tietyn yhteisön elämäntavan henkiset, aineelliset ja sosiaaliset ominaisuudet. Kun kulttuuri nähdään jaettuna, oletetaan että kaikki yhteisöön kuuluvat jakavat samat ajatus- ja käyttäytymismallit siitä, millaista kulttuuri on (Anttonen 1999, 204). Pohdin, onko kulttuuri kuitenkaan aina yhtenäistä. Kaikissa yhteisöissä on aina oltu erimielisiä niin arvoista ja normeista kuin muistakin olemassaolon tärkeistä puolista, joihin kulttuuri viittaa (Anttonen 1999, 201). Kartoitin kulttuurin yhteisöllisyyttä ihmettelemällä sitä, että kun luulen ymmärtäväni jotakin esimerkiksi välttämiskäytännöstä tai häveliäisyysnormista, kohtaamassani tilanteessa toimitaan aivan eri tavalla. Haastateltavieni mukaan se johtuu kulttuurin eriasteisesta noudattamisesta:

”Eihän meistä kaikki kannata näitä perinteisiä asioita eikä sääntöjä.” M61

Onko nykypäivän romanikulttuurin tutkimusta vaikeuttanut edelleen Martti Grönforsin 1970-luvulla ilmestyneen verikosto-tutkimuksen saama negatiivinen vastaanotto romanien parissa? Grönforsin teos aiheutti ilmestyessään sen, että romanien täytyi jatkuvasti oikaista ”väärää tietoa” ja epäselvyyksiä, joita valtaväestöön kuuluville syntyi romaneista ja romanikulttuurista. (Grönfors 1977.) En tiennyt, ovatko haastateltavani tietoisia edellä mainitusta tapauksesta, joten sivusin asiaa kysymällä, minkä takia tutkimusta on niin vähän, eivätkö romanit halua siksi kertoa, että jos se sitten esitetään väärin. Tähän haastateltavat vastasivat:

”No ennen se on parempi, ku ei kerro mitään, koska tota niin...” M61

”Jos sanotaan väärin niin” M50

”... kun ei siitä oo mitään hyötyä kenellekään, jos lähdetään puhumaan väärin joku asia, niin eihän se asia saa asian oikeeta laitaa ollenkaan kohdalleen.” M61

Haastateltavieni näkemyksen mukaan, on parempi olla kertomatta romanikulttuurista, mikäli siitä ei puhuta aidosti. Tällöin todenmukainen kokemus jää kuulematta.

Romanikulttuurin, kuten myös muiden kulttuurin alojen, tutkimukseen vaikuttavat myös muut julkisessa puheessa esillä olevat asiat, ei ainoastaan tiedemaailmassa esillä olevat kysymykset. Esimerkiksi romanikulttuurin tutkimukseen ovat osaltaan vaikuttaneet television keskusteluohjelmat. Haastateltavani kritisoivat myös joitakin julkisessa puheessa esille tulleita seikkoja:

”Lyödään semmoset ihmiset keskustelemaan ja selittämään meidän edustajina näistä asioista, mitkä ei tiedä, ne ei oo edes elänyt sitä elämää. Millä perusteella ne osaa lähteä sitten selittämään, että minkälaista se on.” M61

Yllä oleva sitaatti viittaa myös kysymykseen siitä, kuka saa puhua romanikulttuurista. Haastateltavani nostavat esiin tiedon tulemisen kulttuurin ”sisältä”. Samassa yhteydessä he viittasivat myös aiemmin käsittelemääni ”kuka on romani?” -kysymykseen, jonka he näkivät sekä biologisena perimänä että tapojen noudattamisena.

Myös television viihdeohjelmat, esimerkiksi Manne-tv, myöhemmin Romano-tv, ovat vaikuttaneet romanien halukkuuteen kertoa kulttuuristaan muille ja siihen, ketkä saavat kertoa kulttuurista tai tutkia sitä (ks. Markkanen 2008, 84).

”Niinkun viisas ihminen katteli sitä ohjelmaa niin tulihan sille semmonen ajatus, että eihän tää ikään voi olla totta, ei pidä paikkaansa.” M61

Haastateltavieni mukaan kyseinen viihdeohjelma oli mauton, eikä kertonut romanikulttuurista. Tässäkin nousee esiin tulkinta, miten vastaanottaja kokee asian. Haastateltavieni mukaan viisas ihminen ymmärsi, että kyseinen viihdeohjelma esitti romanit stereotyyppien kautta, mutta se saattoi myös lisätä ennakkoluuloja, mikäli siihen ei suhtautunut kriittisesti.

Oikeus ylläpitää omaa kulttuuriaan ja kieltään

Romanikulttuuri on säilynyt vuosisatojen ajan Suomessa kaikesta syrjinnästä ja kaltoinkohtelusta huolimatta vahvana. Suomen romanit ovat säilyneet harvinaisen hyvin sekoittumatta valtakulttuuriin. Suomessa romanit ovat eläneet suomalaisten keskuudessa pitäytyen pitkälti omiin tapoihinsa, lakeihinsa ja kieleensä torjuen vaikutteita valtaväestön elämäntavoista. (Nygård 2001, 98.) Kysyinkin haastateltaviltani, miten romanikulttuuri on säilynyt niin vahvana, vaikka romanit ovat eläneet 500 vuotta suomalaisten keskuudessa ja mitkä ovat heidän mielestään ne tekijät, joiden vuoksi se on säilynyt. Haastateltavani vastasivat seuraavasti:

”Se säilyy sen takia koska tota niin, se on ajateltu että se tulis säilymään ... me haluttais niinkun säilyttää ne perinteet, niin se on ihan niinkun, sanotaan niinkun näin, että sehän on tavallaan taas jokaisen oma asia, haluaako niitä säilyttää vai eikö halua säilyttää, mutta jos niihin juurrutaan ja kasvetaan, niin yksinkertaisesti ne ei voi hävitä, tietenkin osa voi hävitä, mutta ei ne voi kaikki ne mielipiteet ja asenteet häipyä ihmisiltä.” M61

Haastateltavieni mukaan, romanikulttuuri on säilynyt koska se on haluttu säilyttää. Vaikka jokainen romani voi valita noudattaako kulttuurin perinteitä, silloin kun siihen kasvetaan, se ei voi hävitä vaikka muokkaantuisikin. Halusin vielä tarkentaa, onko kulttuuri säilynyt heidän näkemyksensä mukaan siksi, että sitä on suojattu. Onko kulttuuria suojannut se, ettei romanikielestä ole ollut kirjoitettuja kirjoja, eikä kieltä ole voinut opetella ulkopuoliset? Haastateltavani vastasivat kysymykseeni pohtien muun muassa romanikielen asemaa:

”Meitähän on niinkun monta eri lajia. On sellaisia, jotka tota ei niin paljon perusta näistä asioista eikä tiedä siitä muuten, monet ei ensinkään osaa sitä. Ja se, mitä mä tarkoitan sillä suojauksella, niin tota niin, se on vaan yks semmonen oma perinne. Et se on ihan sama vaikka nyt ajatellaan joitakin muita ulkomaisia ihmisiä niillon omat perusteet sille elämälle ja monet asiat sitten tota että mitä ne niinkun tavallaan päästää ulos siitä. Ja mun mielestä se on niinkun tosi väärin, että ku tämmösestä niinkun kielestä ja kaikesta näistä on tehty niinkun kaksikielinen Suomi, mutta tota niin kun yleensäkin niin tota että kun niitä on päästetty kirjastoon. Elikkä niinkun mun ymmärrykseni mukaan, eihän sillä oo mitään niinkun merkitystä jos niin kun ajatellaan valtaväestölle.” M61

Haastateltavieni mukaan kaikki romanit eivät arvosta kulttuuriaan. Omaan kieleen liittyvät kysymykset tuntuivatkin olevan haastateltavilleni tärkeitä. Kielikysymyksen tärkeydestä kertoo myös se, että Suomen perustuslakiin on kirjattu oikeus romanien oman kulttuurin ja kielen ylläpitoon ja kehittämiseen. Haastateltavani eivät kuitenkaan nähneet romanikielen jakamista valtaväestölle välttämättä positiivisena, koska valtaväestölle kieleen ei liity sen kulttuurisia merkityksiä:

”Nyt kun meillä on kato tämä oma kieli, niin tota niin, sanotaan näin että se on tavallaan niinkun ollut sellainen suojattu kieli, että se, että me vaan niinkun se osataan ja näin. Mutta tänä päivänä niitä saa kirjastosta, kirjastoissa on materiaalia mikä, se on ihan sama niinkun kaikki muut sanakirjat.” M61

”... ei se tarkoita sitä että, jos nyt vaikka sanotaan näin että rupeaa joku opiskelemaan niinku sitä kieltä, ei se tarkoita sitä että se tavallaan pääsee kulttuuriin niinku sisälle, se ei tarkoita ollenkaan sitä. Vaan tota, monta kertaa se kieli on siitäkin syystä, että tota ku, ennen kulki noin ja oli lapsia paljon niin, niille vaikka voi sanoa omalla kielellä, että olkaa hiljaa tai nyt ei saa pitää elämää tai muuta vastaavaa. Ei se sitä tarkoita, se oma kieli, että jostakin ihmisestä puhuis paha tai jotain takanapäin.” M61

Romanikieli on ollut myös salakieli, jolla voitiin keskustella valtaväestön ymmärtämättä. Haastateltavani huomauttivat, ettei se tarkoita sitä, että kieltä käytettäisiin puhumalla paha valtaväestöstä näiden ymmärtämättä vaan sillä voitiin esimerkiksi ohjata lapsia huomaamattomasti.

”Luonnollinen tutkimusote” ja tutkimuksen tarve

Kirjallista aineistoa romanikulttuurista on suhteellisen vähän. Romanikulttuurin tutkimus on ollut 2000-luvulle saakka varsin vähäistä. Yhtenä syynä etnisen tutkimuksen vähäisyyteen sosiologi Teppo Sintonen näkee oletuksen Suomen ja suomalaisuuden homogeenisyydestä: koska Suomessa ei ole etnisiä ryhmiä, niitä ei ole tarvinnut myöskään tutkia. Oletetun homogeenisyyden vuoksi etnisyyttä ei ole nähty sosiaalisena tekijänä, joka vaikuttaa suomalaiseen yhteiskuntaan. (Sintonen 1999, 10.)

En kartoittanut, miten paljon haastateltavani tunsivat romanikulttuurista tehtyä tutkimusta, tai tunsivatko he sitä. Kysyin kuitenkin heidän mielipidettään tutkimuksen tarpeellisuudesta. Romanikulttuurista ei ole kirjoitettuja tutkimuksia, pitäisikö romanikulttuurista edes tehdä tutkimuksia? Haastateltavani vastasi tähän vertauskuvalla:

”Mä voin antaa tuohon sellaisen vertauskuvan, että jos minä, henkilökohtaisesti minä, jos minä haluan oppia tuntea valtaväestön, niin mä opettelen sen niin, että se istuu tossa ja mä juttelen, mä sisäistän joitakin määrättyjä asioista, katon sen ihmisen mielipiteitä ja haluan tulla lähelle sitä ihmistä. Niin näin ollen tota niin myöskin mä pystyn sitten näkemään tota että millä tavalla tää ihminen elää, mitkä on tän ihmisen harrastukset ja näin pois päin. Mutta jos mä nyt kirjasta rupean kattomaan esimerkiksi, ahaa täällä lukee näin ja näin. Niin se kirja mitä mä oon oppinut ja ne tiedot mitä mä oon päättänyt tänne päähän. Mutta nyt kun tuohon eteen osuu ihminen ja mä rupean siitä muistikuvasta muistelemaan, että siellä lukee niin ja niin ja nyt jos mä annan hänelle niinku niitä vertauskuvia, mitä siellä kirjassa on, niin ei se välttämättä, se ei se on kato tota niin kauan kauan sitten elettyä elämää aikaisemmin. Nyt kun ajatellaan tätä nykypäivää niin niitei niinku sillätavalla voi niinku vetää millään yksiin.” M61

Myös tässä yhteydessä haastateltavani nostivat esiin ”luonnollisen” tutkimusotteen ja havainnoinnin. He viittasivat myös kulttuurin ideaalikuvaan ja kulttuurin muutokseen, jolloin kirjoista löytyvät tiedot eivät heidän mielestään vastaa nykyhetkeä. Nostin haastattelussa esiin suhteen valtaväestöön kysyen: helpottaisiko romanien elämää valtaväestön tietoisuus heidän kulttuuristaan. Olisiko valtaväestön helpompi lähestyä romaneja, jos heille olisi esimerkiksi tarjolla joku kirja, jonka kautta he oppisivat ymmärtämään romaneja paremmin? Haastateltavani vastasivat seuraavasti:

”Sekin on paljon kiinni siitä, että mitä niissä kirjoissa lukee. Kato niissähän voi olla näinkin, että siellä voi lukea ihan näinkin, että ne on eläneet ja tehneet sitä ja sitä, mikä montakertaa ei pidä paikkaansa. Että sanotaan näin, että kun on monesta ihmisestä alettu historiikkaa tekemään, niin täytyyhän siitä olla perillä ja olla lähellä ja kattoo niitten elämää, mitä se todellisuudessa on. Koska kirjojahan kaikkia, niitähän voi tehdä kaikkia ja siitä huolimatta tota se asia ei oo niin.” M61

Myös tässä yhteydessä haastateltavani nostivat esiin ”luonnollisen” tutkimusotteen, jolla tarkoittivat, että ihmistä tutkittaessa elämää tulee tarkastella hänen lähtökohdistaan, jotta tulkinta vastaa todellisuutta. Toisaalta haastateltavat kokivat tärkeäksi romanikulttuurista kertomisen, jotta ennakkoluulot vierasta kulttuuria kohtaan hälvenisivät:

”Toisaalta, se on hyväksi, että valtaväestö tota niin, oppii tuntemaan meitä vähemmistöjä.” M61

”Koska valtaväestön pitää, meidän pitää sopeutua valtaväestöön, niin onhan valtaväestönkin tiedettävä jotakin tästä meidän kulttuurista.” M50

Painetun tutkimustiedon sijaan he korostivat kuitenkin jälleen ”luonnollista tutkimusta” eli vuorovaikutusta romanien kanssa ja tutustumista heihin:

”Kuiteskaan sillä tiedolla ei ole niin suurta merkitystä, koska sanotaan nyt näin, että luetaan, kirjasta ja kerrotaan kaikkea nyt mitä on, mutta sillä tiedolla ei ole kuitenkaan niin paljon merkitystä, koska ne ei ole kokenut sitä asiaa.” M61

”Kirjat on vaan semmosia olettamuksia, ne on etittyjä jostakin tietoja jostakin ja koottu samaan pakettiin tota, mutta ei sillä mun mielestä, niin suurta, mitään merkitystä.” M61

Romanikulttuurissa perinteinen tieto ei rakennu niin kuin akateemisilla aloilla tai kirjoissa, vaan se on osa jokapäiväistä elämää ja arjessa toimimista. Lasten oletetaan oppivan itse katsomalla ja koettamalla, kasvamalla kulttuuriin (Lukin 2008, 68). Romanikulttuuri on säilynyt suullisen perinteen myötä vahvana, vaikka kirjoitettua historiaa ja tietoa kulttuurista ei juurikaan ole ollut. Romanien muistoissa kulkeutuukin sukupolvelta toiselle valtava määrä historiallista tietämystä. Suullinen perinne voi kattaa noin sata vuotta (Viljanen 2014, 375). Onko romanien suhtautumiseen kulttuurinsa tutkimukseen vaikuttanut se, että romaniyhteisössä koulutus ja esimerkiksi lukutaito ei ole ainakaan aikaisemmin ollut merkittävä arvo? Romanikulttuuri onkin kertomusten, tarinoiden ja

musiikin kulttuuri, eikä kirjaoppineisuus ole kuulunut sen sivistysmääritelmiin (Markkanen 2008, 88–89). Myöskään haastateltavani eivät nähneet kirjaoppineisuutta ainoana sivistyksen mittarina:

”Ei se monta kertaa tarkoita sitä, että ihmisellä täytyy olla joku valtava koulutus pohja kaikella lailla, vaan syystä siitä, että se osaa jutella. Että ihminen hän voi osata jutella sen oman järjen ja oman älykkyyden minkä se hallitsee, kulkee maailmaa, näkee yhtä sun toista, juttelee ihmisten kans.”
M61

Kuinka termi kulttuurintutkimus sitten käsitetään romanien parissa? Etnologia ja antropologia ovat valtaväestöllekin suhteellisen vieraita tutkimusaloja: tietääkö yksittäinen romanikulttuurin edustaja, mitä kulttuurintutkimus ja sen tutkimustavat ovat? Haastateltavani nostivat jatkuvasti esiin luonnollisen tutkimusotteen, joka on tulkintani mukaan lähellä etnografista tutkimusta:

”Että mun mielestä jos haluaa jotain saada selville, niin se on kaikkein paras konsti, että menee kohti semmosta ihmistä ja juttelee ja kattoo minkälainen se on ja mitkä on hänen mielipiteet ja näin pois päin, koska se on kuitenkin semmosta käytännön tietoa. Että ainakin henkilökohtaisesti mä en niinkun suurta merkitystä perustele noille, mitä on valmiiksi kirjoitettuja.” M61

”Luonnollisen” tutkimusotteen noustessa yhä uudelleen aineistostani esiin mietin myös uudelleen sitä, miksi romanikulttuurin tutkimus on ollut etnologiatieteissä marginaalissa. Kulttuuriantropologien tutkimuskohteena ovat kuitenkin aina olleet vieraat kulttuurit, ja etnologit ovat tutkineet omaa kulttuuriaan vieraannuttamalla itsensä tutkimuskohteesta. Tekeekö Suomen romanikulttuurin tutkimuksen ongelmalliseksi se, ettei romanikulttuuri ole varsinaisesti luokiteltavissa täysin kummaksikaan – ei omaksi, mutta ei myöskään vieraaksi – kulttuuriksi?

Ehdotukseni on, että etnologisessa tutkimuksessa tulisi painottaa romaniväestöä sosiaalisena ryhmänä eikä ainoastaan etnisenä ilmiönä tai ryhmänä. Romanikulttuurin erilaisuudessa verrattuna suomalaisen valtaväestön kulttuuriin ei ole kyse vain kulttuuripiirteiden erilaisuudesta, vaan erilaisesta toiminta- ja ajatusmallista, joka perustuu sosiaalisiin suhteisiin, jota haastateltavani kuvasivat elämänrytminä:

”Kato yleensä tummat, niin nehän on aika iloista porukkaa ja ne on kovia juttelemaan. Se on semmosta niinku se elämänrytmi vähän semmosta ... vähän värikkästä, semmosta räiskyvää välillä.” M61

Jokainen kulttuuri-ilmio koostuu useasta siihen vaikuttavasta kulttuurin osasta. Voiko kulttuuriin kuulumaton tutkija koskaan kunnolla ymmärtää kulttuurin osa-alueiden yhteyksiä tai painotuksia, esimerkiksi romanikulttuurissa vaikka häveliäisyyden tai perheen merkitystä? Voiko toiseen kulttuuriin kuuluva tutkija koskaan ymmärtää ja kuvata romanikulttuuria kokonaisvaltaisesti? Tutkijan ei täydy ainoastaan ymmärtää erilaisia kulttuuripiirteitä ja -ilmiöitä, vaan myös sitä, miten ja miksi romanikulttuuri on muovautunut sellaiseksi kuin se on. Esimerkiksi Suomen romanikulttuuria tutkittaessa on tärkeää sisäistää ja suhteuttaa, miten Suomen historialliset tapahtumat, kuten sodat tai rasismi ovat vaikuttaneet romanikulttuuriin tai romanien kanssakäymiseen valtaväestön kanssa. Kysyin haastateltaviltani, voinko tutkimuksen avulla antaa oikeanlaista kuvaa romanikulttuurista heidän näkökulmansa kautta ja välittää sen lukijalle. Haastateltavani kommentoi näin:

”Joudut semmoseen niinku tilanteeseen, paikkaan, että no onko se taas ihan. Mä voin sen henkilökohtaisesti sanoa, että mä oon kokenut, se asia on näin. Niin kysymys on vaan siitä, että täytyy olla faktaa takana, täytyy olla sitä faktaa, että mä tunnen jonkun ihmisen, mä tiedän siitä sanoa, että joo, tää asia pitää paikkaansa.” M61

”Kuinka paljon teistä sais kirjoittaa valkolaisten luettavaksi, et kuinka paljon antaisit itestä?” N40

”Vaikka mä kertoisinkin, käsitätkö nytte, mut meillä on kuitenkin niin erilainen mentaliteetti, siis elämän kulku on ollut täysin erilainen, vaikka mä kertoisinkin sulle, niin välttämättä se ei tarkoita myöskään sitä, se voi olla ihan näinkin, että niin sä et siitä huolimatta voi ymmärtää.” M61

Haastateltavieni mukaan ”luonnollisen” tutkimusotteen avulla saatu tieto voidaan nähdä suhteellisen luotettavana. Tässä yhteydessä haastattelussa läsnä ollut tallinomistaja kysyi, miten paljon romanikulttuurista saisi kertoa valtaväestölle. Haastateltavani näkivät asian niin, että erilaisten elämäkokemusten vuoksi täydellistä ymmärrystä koko kulttuurista välttämättä saavuteta, vaikka siitä kertoisikin kattavasti.

Voiko romanikulttuurista saada kokonaisvaltaista kuvaa, eli kertovatko romanit kaiken kulttuuristaan tutkijalle, mikäli eivät haluakaan tulla täysin ”tunnetuiksi”, vaan siten säilyttää omaleimaisen kulttuurinsa? Esiin nousee myös autenttisuuden ongelma kenttätyön tekemisen problematiikasta: kulttuurintutkimus on aina tutkijan luoma kokonaisuus. Voidaanko kulttuurintutkimusta edes tehdä täysin kokonaisvaltaisesti huomioiden kaikki kulttuuri-ilmiöön vaikuttavat seikat? Kulttuurintutkimusta tehdään aina tietyn tutkimusaiheen näkökulmasta. Aihe on rajattava jotenkin, mutta mitä kulttuurista tutkii ja/tai kertoo ja mitä ei? Rajaus irrottaa aina jotakin kontekstistaan – voiko kulttuurin ominaispiirteitä erottaa irrallisiksi tekijöiksi, vai vaikuttavatko kaikki kaikkeen?

Romanikulttuurin tutkimuksessa problemaattiseksi nousee oman ja vieraan määritelmä – tulisiko romanikulttuuria kuvata valtaväestön kulttuurista käsin sen käsitteitä käyttäen vai vieraana vähemmistökulttuurina sen omista lähtökohdista ja käsitteistä käsin? Näkökulmaa etsiessä esiin nousevat nopeasti myös eettiset kysymykset, koska romanien asema yhteiskunnassa on ollut syrjitty: miten romaneja vähemmistönä tulisi tutkia, jotta romanikulttuurin erityispiirteistä välittyisi oikeanlainen kuva? Oikeanlaisella tarkoitan sitä, mitä romanit pitävät oikeanlaisena ja miten romanit itse kokevat oman kulttuurinsa. En siis tarkoita oikeanlaisella ideaalista, autenttista kuvaa romanikulttuurin ominaispiirteistä. Miten romanit itse haluaisivat kulttuuriensa tutkittavan – minkälaisen tutkimuksen he kokevat kulttuurilleen vahingolliseksi? Romanikulttuuri on säilynyt vahvana osittain juuri siksi, koska romanit ovat suojelleet kulttuuriaan ja sen ominaispiirteitä – haluavatko he ylipäättään kulttuuriaan edes tutkittavan? Kysyin haastateltaviltani, kokevatko he tutkimusta tarpeelliseksi? Kysyin myös, minkälaisen tutkimuksen romanit kokevat itselleen vahingolliseksi? Haastateltavieni mukaan nämä ovat yksilöllisiä näkökulmia:

”Se on niin yksilöllisestä ihmisestä kiinni, että tota että, että joku niinkun me, ollaan nyt avoimia ja me voidaan kertoa sulle, mutta vastaavasti jos sä meet joltakin kysymään, nehän saattaa sanoa ensimmäisenä, että mitäs tää sulle kuuluu.” M61

Haastateltavani kokivat kuitenkin romanikulttuurin tallentamisen tärkeäksi, jotta se säilyisi. Kerroin opiskelevani suomalaista perinne- ja tapakulttuuria, Suomen kansanperinteitä. Näen tarpeellisena, että niitä säilytetään jollakin lailla, koska maailma muuttuu koko ajan. Kysyin haastateltaviltani, eivätkö he koe tärkeänä, että myös romanikulttuurista olisi kirjoitettuna edes jonkinlainen versio. Tähän haastateltavani vastasivat:

"Tietenkin" M61

T: Vaikka se ei olisi yksi ja ainoa oikea tai niin kuin todellinen?

"Tietenkin" M61

Haastateltavani kokivat kulttuurin tallentamisen tärkeänä, etenkin kun nuoret romanit sopeutuvat yhä enemmän valtaväestöön:

"Nykyään nyt kun eletään tätäpäivää, niin sanotahan näin, että 60-80 romani-ihminen kuolee ja tämä polvi menee ... nyt on tämä nuori polvi ja tätä ei kuitenkaan sillä tavalla opeteta kaikki, sillä meidänhän pitää sopeutua valtaväestöön kuitenkin, mutta nämä monet kulttuuriasiat jää nuorilta tykkönään tietämättä ja kuulematta ... nyt kun tämä vanha polvi kuolee, niin nuoret mitä, nuoret jää tänne, niiltä jää paljon tietämättä. Ja nythän tätä pitäis justiin kohottaa, niinkun sinä lähit tätä asiaa viemähän, niin nuorille hirviästi valistaa tätä meidän kulttuuria, koska tämä menee hetkenpäästä niin että kun nämä nuoret vaan jää tänne, niin se loppuu tämä kulttuuri." M50

Haastateltavani huomioivat romanikulttuurin muutoksen kahdesta eri näkökulmasta: ensinnäkin romanikulttuurin muutoksena romanien keskuudessa kiertolaisuudesta nykyajan romaniuteen:

"Sellainen vanhempi sukupolvi, niin nehän tietenkin elää sitä entistä elämää ja näin siis vieläkin. Mutta, kysymys on kuitenkin näinkin, että kun oli se nyt sitten valtaväestö tai romanian ajatellen jos on kulkenut ympäri maailmaa, nähnyt erilaisia ihmisiä, katonut kaikkia kulttuuritasoja niin se ensinnäkin se on mun melestä kaikkein paras lääke tommoselle, että seuraa niitä, kattoo mitä ne tekee ja näin pois päin. Monta kertaa kirjassa voi lukea niin ja niin ja nyt kun katotaan niitä henkilöitä, niin se ei stemmaa montakertaa." M61

Toiseksi, haastateltavani huomioivat romanikulttuurin muutoksen myös muokkaantumisenä valtaväestöön:

"Tottakai meidän täytyy muokkaantua, antaa periksi ja hyväksyä määrättyjä asioita, kun ajatellaan, kun lähestytään vaikka valtaväestöä, ihan samalla tavalla ne aattelee meistä, että se hyväksyminen." M61

"Se ei tarkoita sitä, että täytyy luopua ihmisen omista periaatteista, kulttuurista, mutta kysymys on vaan siitä, että kun eletään nykyaikana, niin sen täytyy muokkaantua." M61

Vuorovaikutus

Kun olen jälkikäteen analysoinut haastattelua, olen huomannut, että vuorovaikutus läsnäolijoiden välillä oli vastavuoroista. Haastateltavani eivät olleet vain informantteina minulle, vaan samanaikaisesti myös minua tarkkailtiin. Koin sen jopa vähän vaivaannuttavaksi, koska en ollut osannut varautua siihen. Haastateltavani myös korostivat vuorovaikutuksen luonnollisuutta ja ihmisten tarkkailua moneen kertaan, joten vaivaantumiseni johtui lähinnä siitä, että välillä tuli ilmi, että he olivat varsin harjaantuneita valtaväestöön kuuluvan keskustelukumppanin tarkkailemisessa. Haastateltavani esimerkiksi totesi minulle nauraen:

”Mutta mä ymmärrän niinkun nyt tän Tiinan homman, että se nyt mielessään käy semmosta asiaa, että mitähän mä nyt oikeestaan oon tästä keskustelusta saanut selvää, jos mä ihan oikein ymmärrän.” M61

”Tiäkkö mä oon huomannut tosta Tiinasta yhden jutun. Se harkitsee siis tosi tarkasti, mitä se puhuu.” M61

Tähän vastasin: no kun mä selitän yleensä niin sekavasti, että kukaan ei tajua puoliakaan, mitä mä yritän sanoa, kun mä puhun nopeampaa kun mun aivot pelaa.

Haastateltavani esitti minulle myös seuraavan kysymyksen:

”Mun on pakko näin kesken kaiken kysyä sulta semmonen kysymys, tota että, nyt se tieto, mitä sä tiesit ennen kun me tätä keskustelua ollaan aloitettu, niin onko tää kuitenkin valottanut niinkun sulle paljon asioita tai vähän?” M61

T: On ja sekoittanut.

Olen pohtinut, oliko haastateltavan tarkoitus varmistaa, onko heidän antamansa informaatio sellaista, mitä voin käyttää tutkimuksen teossa vai varmistaa, ovatko heidän vastauksensa sellaisia, mitä toivoin niiden olevan (ideaalisia)? Sain myös seuraavan jatkokysymyksen:

”Tiäksä, sulla olis paljonkin kysymyksiä, mutta tota niin niin, sä oot välillä vähän, aika jännittynyt ... mitä mä oon kattonut täs, kun sä rupiat kysymään jotain, niin sä laskelmoit aika tarkasti, että pystynköhän mä kysymään tätä.” M61

T: Se johtuu varmaan siitä, että mä en oo ihan vielä loppuun asti itsekään pyöriteltyt päässäni tätä, että mä en oikein ihan varmaan vielä itsekään tiedä, mitä mä yritän saada irti tästä, itse asiassa.

Haastateltavani osui tässä arvioissaan täysin oikeaan. Haastattelu nosti paljon uusia kysymyksiä pintaan, mutta tuossa tilanteessa en pystynyt jäsentämään ajatuksiani.

Sekä heti haastattelun teon jälkeen, että myös nyt palattuani tarkastelemaan aineistoani useiden vuosien jälkeen, pohdin aiheen rajaamista. Toisaalta haastattelua tehdessä aihe tulee olla rajattu jotenkin, koska vaarana on hukkaa informaatioon. Mutta jääkö silloin antamatta tilaa haastateltavien tärkeiksi kokemilleen aiheille? Laajemmassa aineistossa ja pidempikestoisessa kenttätyössä aihe saattaisi rajautua helpommin aineiston kautta, tiettyjen teemojen toistuessa ja noustessa yhä uudelleen esiin.

Aiheen rajaamiseen liittyy olennaisesti myös haastateltavien oma aktiivisuus ja puheen tuottamisen tapa haastattelutilanteessa, eli se miten paljon aineistoa syntyy. Palattuani tarkastelemaan aineistoani, olen hämmästellyt haastateltavieni sujuvaa haastattelupuhetta. Haastateltavani olivat tietoisia tutkimukseni aiheesta pääpiirteittäin ennen haastattelun aloittamista. He eivät olleet nähneet muodostamiani kysymyksiä ennen haastattelua. Kyseinen haastattelu oli ensimmäinen tekemäni teemahaastattelu ja kysymyksieni näkökulma oli osin teoreettinen. Siitä huolimatta haastateltavani osasivat kertoa romanikulttuurista kysymysteni kautta ilman miettimistä. Haastateltavani eivät kuitenkaan oletettavasti pohdi romanikulttuuria päivittäin teoreettisella tasolla, vaikka ovatkin kasvaneet kulttuuriin. Olisinko itse osannut vastata kysymyksiin ja kertoa valtakulttuurista samalla tavalla?

Haastattelun tekemisestä jäi positiivinen mielikuva. Haastateltaviani oli helppo lähestyä ja heidän kanssaan oli helppo jutella, enkä kokenut missään vaiheessa tutkimustani tai sen oikeutusta kyseenalaistettavan. Kiinnostukseni romanikulttuuriin ei ainakaan vähentynyt haastattelun myötä, vaan nosti esiin uusia näkökulmia, minkä kautta haluaisin lähestyä romanikulttuuria.

”Sanotaan näin, te haluatte niinkun ihan päästä lähelle näistä asioista, se tarkoittaa sitä, että silloin vaan yksinkertaisesti pitää vaan olla paljon tekemisissä, siis niinkun tummien kans.” M61

7. KESKEISET KYSYMYKSET ROMANIKULTTUURIN TUTKIMUKSESSA

Nykyisin etnologisen tutkimuksen voi tehdä haastattelemalla vain muutamaa ihmistä, jos tutkimuskysymys koskettaa vuorovaikutusta ja tutkimusote on syväluotaava (ks. esim. Fingerroos ja Jouhki 2018). Etnografisen tutkimusotteen avulla ei ole kuitenkaan tarkoitus tehdä irrallisia tulkintoja, vaan etnografisen tutkimuksen avulla pyritään saamaan kulttuurissa olevien näkökulmat ja kokemukset sekä niiden merkitykset esiin (Hämeenaho ja Koskinen-Koivisto 2018, 28).

Keräsin tutkimusaineistoni yhdellä teemahaastattelulla joulukuussa 2007. Haastattelu oli kahden romanimiehen kokemus kulttuuristaan 2000-luvun alkupuolen Suomessa. Haastattelu oli laadullinen tutkimus, eikä tulkintojen voida sanoa edustavan koko Suomen romaneja. Kyseessä oli teemahaastattelu, joten kysymykseni muotoutuivat haastattelun edetessä. Keskustelun aihe, jonka ympärille haastattelu rakentui, oli se, miten romanit toivovat kulttuuriaan tutkittavan. Haastattelupuheesta nousee esiin kaksi keskeistä toivetta, jotka näen romanikulttuurin tutkimuksessa keskeisenä edellytyksenä, ja jotka ovat myös kulttuurintutkimuksessa tärkeitä tutkimuksen kulmakiviä: tutkimusetiikka, erityisesti tutkimusaiheen sensitiivisyys ja tutkimuskohteen yhteiskunnallinen asema, sekä etnografiseen tutkimusotteeseen liittyvät asetelmat ja ideaalit, jotka liittyvät siihen, miten romanikulttuurin tutkija voi lähestyä kohdettaan kunnioittavasti ja muodostaa luottamuksellisen suhteen tutkittaviinsa: Miten lähestyä heitä oman arkensa asiantuntijoina ja ymmärtää heidän näkökulmaansa ja puhettaan?

”Että ei ole haitaksi kenellekään”: tutkimusetiikka ja sensitiivisyys

Otsikon lausahdus tuli esiin haastattelussa useamman kerran sekä romanien omaa käytöstä ohjaavana periaatteena että muilta toivottavana asenteena. Haastateltavani viittasivat otsikon lausahduksella myös oman kulttuurinsa säilyttämiseen ja toimimiseen yhteiskunnassa. Heidän näkökulmastaan maailmaan mahtuu useita eri kulttuureita ja jos niihin kuuluvat pitävät niistä kiinni, ei sen täytyisi olla haitaksi kenellekään. Tulkitsen tämän liittyvän tutkimuksen kohdalla eettisten näkökulmien huomioimiseen. Ihmiseen

kohdistuvan tutkimuksen eettisissä periaatteissa, kuten myös Suomen perustuslaissa, on huomioitu romaneiden ”*oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan*”. Oman kulttuurin, sen arvojen ja tapojen noudattaminen ei ole myöskään haitaksi kulttuurissa elävälle, koska niihin on kasvettu, ja ne menevät automaattisesti, eikä niitä välttämättä edes tiedosteta arkielämässä. Toisaalta haastateltavani huomioivat romanikulttuurin muokkaantumisen valtakulttuurin suuntaan. Vähemmistön sopeutuminen vallitsevaan kulttuuriin lähtee mielestäni myös osaltaan ajatuksesta ”että ei olla haitaksi”, kun kanssakäyminen lisääntyy.

Lausahdus ”että ei ole haitaksi” tuli esiin myös toisen ihmisen kunnioitukseen liittyvissä asioissa. Romanit eivät halua omalla toiminnallaan loukata muita. Romanikulttuuri perustuu tälle ajatukselle. Tämä näkyy esimerkiksi romanikulttuurin käytöstavoissa, etenkin vanhempien ihmisten kunnioittamisena. Tavat ja käytännön kokemus muodostavat perussivistyksen. Toisen ihmisen kunnioitusta voi tutkimuksen teossa toteuttaa esimerkiksi kulttuuristen normien huomioimisena ja välttää esimerkiksi häveliäisyyteen liittyvien asioiden tutkimista.

”Että ei ole haitaksi” -lausahdusta voi tulkita eettisessä mielessä myös tarkasteltaessa, mitä tietoja ja salaisuuksia kulttuurissa elävä haluaa tutkijalle kulttuuristaan kertoa. Mitkä ovat sellaisia tietoja, mitkä kulttuurissa elävät kokevat itselleen vahingolliseksi? Miten paljon kulttuurista kerrotaan ulkopuolisille, jos sen suojaaminen on pitänyt kulttuurin elinvoimaisena? Samassa yhteydessä nousevat esiin tutkijan eettiset valinnat ja se, miten aineistoa tulkitaan. Eettisen tutkimuksen periaatteiden mukaan tutkimuksesta ei saa aiheutua tutkittavina oleville ihmisille, yhteisöille tai muille tutkimuskohteille haittaa. Tähän liittyy olennaisesti myös laadulliseen tutkimukseen liittyvä haastateltavan vapaus olla halutessaan vastaamatta kysymyksiin ja aihealueisiin, joita haastateltava ei koe luonteviksi. Eettisyyteen liittyvät myös yksilölliset erot näkökulmissa, kuka, mistä ja kuinka romanikulttuurista saa puhua tutkijalle ja täten minkä yksilö kokee haitalliseksi.

”Että ei ole haitaksi” -lausahduksen voidaan nähdä koskevan myös tutkijan roolia. Sisään pääsy kentälle vaatii hyväksynnän ja luottamuksen tutkittavilta, joka yleensä tulee tutkijan tarkoituksien ymmärtämisen kautta. Tässä yhteydessä voidaan huomioida myös tutkijan esiyttäminen tutkittavasta aiheesta, jotta välttyään aiheuttamasta haittaa tutkittaville. Lausahdus voidaan liittää myös tutkijan persoonaan pohdittaessa, kuka saa

tehdä tutkimusta. Haastateltavani korostivat ihmisen (tutkijan) yleissivistystä näkemään asioita. Romaneille yleissivistys ei tarkoita kirjaoppineisuutta vaan käytöstapoja ja elämäntapomusta. Tutkijan tulee ymmärtää, miten lähestyy tutkittaviaan, jotta tutkija ”ei ole haitaksi”.

Johdannossa esittämäni kysymykseen ”miten romanit itse suhtautuvat heitä koskevaan tutkimukseen” voidaan myös vastata ”Että se ei saa olla haitaksi”. Haastateltavani eivät antaneet hirveästi painoarvoa kirjallisille tutkimuksille, sillä kirjaoppineisuus ei ole ollut romanikulttuurissa merkittävä arvo. Romanikulttuuri on monimutkainen tapojen ja normien kokonaisuus, jonka täydellinen ymmärtäminen vaatii kulttuurin omaksumista sekä sen kokemista. Tästä syystä haastateltavani eivät esimerkiksi pitäneet romanikielen avaamisesta valtaväestölle, sillä siihen liittyvät myös tapasidonaiset kielen käyttöön liittyvät asiat. Romaneja koskeva tutkimus ei saa olla haitaksi myöskään siten, että se lisää ennakkoluuloja tutkimusten väriin tulkintojen kautta. Toisaalta haastateltavani näkivät tutkimusten mahdollisen vaikutuksen valtaväestön asenteiden muuttamisessa. Tutkimuksia täytyy haastateltavieni mukaan lukea kuitenkin kriittisesti, koska niistä löytyvät tiedot eivät välttämättä pidä paikkaansa, jolloin ne ovat enemmän haitaksi romanikulttuurille.

”Menee lähelle ihmistä”: osallistuva havainnointi ja vuorovaikutus ymmärryksen edellytyksenä

Otsikon ajatus lähelle menosta nousi esiin haastattelupuheessa useasti, hieman eri muodoissa. Haastateltavani korostivat havainnoinnin merkitystä tiedon hankinnassa tutkittaessa kulttuuria: katselee romania, katselee niiden elämää ja laittaa vähän asioita merkille. Haastateltavani olivat sitä mieltä, että jos haluaa tutkia ihmistä kulttuurissaan, täytyy olla kulttuurista perillä (ajatus, joka on lähellä esiymmärrystä), olla lähellä kulttuuria ja katsoa kulttuuriin kuuluvien elämää, millaista se todellisuudessa on. Tulkitseen tämän toiveena etnografisen tutkimusotteen, erityisesti osallistuvan havainnoinnin soveltamisesta ja siihen liittyvän vastavuoroisen vuorovaikutuksen toteutumisesta.

Osallistuvan havainnoinnin olennainen idea on periaate mennä lähelle ihmistä, joka on myös haastateltavieni mukaan ainoa mahdollinen tapa hankkia kulttuurissa sisällä olevan

ihmisen informaatiota: keskustella romanien kanssa sisäistäen määrättyjä asioita ja mielipiteitä. Näin ollen tutkija pääsee näkemään, millä tavalla toinen ihminen elää. Haastateltavieni mukaan menemällä kohti ihmistä ja hänen mielipiteitään, saadaan arkielämään liittyvää käytännön tietoa. Havainnointi ja kulttuurissa sisällä olevien haastattelut eivät kuitenkaan ole haastateltavieni mielestä toisistaan irrallisia tapoja saada tietoa kulttuurista. Pelkkä kulttuurin kuvaileminen voi jäädä haastateltavieni mukaan irralliseksi, jolloin sen merkityksen ymmärtää vasta sitten, kun ilmiö tulee eteen arjessa. Jotta romanikulttuurin oppisi tuntemaan hyvin, pitää haastateltavieni mukaan olla paljon tekemisissä romanien kanssa. Etnologisessa tutkimuksessa havainnointiin ja kommunikaatiotilanteisiin tutkittavien kanssa perustuvat kenttätyöt ovatkin olleet usein pitkäkestoisia. Aineistostani nousi esiin myös tutkijan ja tutkittavien välinen vuorovaikutus, joka korostuu osallistuvassa havainnoinnissa. Vaikka kulttuurintutkimuksessa puhutaan toisaalta tutkijan roolista ja itsensä ”vieraannuttamisesta” tutkimuskohteestaan, informaation lähteenä ollessa ihmiset, vuorovaikutus korostuu.

Etnologisessa tutkimuksessa on pohdittu, pitäisikö kulttuuria tutkia valtaväestöstä käsin vai tutkittavasta kulttuurista käsin (ks. esim. Fingerroos 2003). Haastateltavieni näkemyksen mukaan todenmukaisin informaatio saadaan kulttuurin sisältä, sellaiselta, joka on elänyt sitä elämää ja noudattaa tapoja: ”Me ollaan parhaimpia selostajia tälle, koska me ollaan sitä kansaa.” Heidän mukaansa kyseessä on sydämen asenne, miten tuntee kulttuuriin liittyvistä asioista: ”Mä oon niin lähellä, niin silloin mä osaan myös selittää.” Etnografisissa tutkimuksissa onkin pyritty saamaan ”kansan ääni” esiin.

Aineistossani nousi esiin kulttuurin kuvaukselle tyypillinen ideaalisuus. Haastateltavani mainitsivat, että joku vanhempi romani osaa kertoa, millaista kulttuuri todellisuudessa on. ”Niinkun mun äiti ja isä on elänyt, ne on aitoja.” Toisaalta haastateltavat myös huomioivat romanikulttuurin muutoksen toteamalla, että vanhempi sukupolvi elää sitä entistä elämää, ja nuoret rikkovat heidän perinteisiä tapojaan. Aineistoani tutkiessani minulle jäi epäselväksi, mihin kohtaan kulttuurin muutoksen janaa haastateltavani sijoittivat itsensä.

Tulkintani mukaan haastateltavani kuvasivat haastattelupuhettaan ymmärtäen sen omaksi tulkinnakseen romanikulttuurista. Haastateltavieni näkökulmasta heidän kuvauksensa romanikulttuurista ei ollut täydellinen, mutta he yrittivät tehdä koosteen asioista.

Haastateltavani nostivat esiin kuitenkin myös aitouden vastauksissa, he halusivat kertoa kulttuuristaan, niin kuin he sen todella kokevat. Myöskään etnografiset tulkinnat eivät pyri olemaan kokonaisvaltaisia kuvauksia tutkittavasta aiheesta. Haastateltavieni näkemyksen mukaan tutkija ei voi päästä kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen kulttuurista, johon ei itse kuulu: ”vaikka kertoisinkin sulle, elämänkulku on ollut erilainen, niin et siitä huolimatta voi ymmärtää.” Kulttuuri on aina monimutkainen kokonaisuus, jonka määrittämiseen, kokemiseen ja tulkintaan vaikuttavat useat eri seikat.

Etnografisten tutkimusten tarkoituksena on myös tallentaa kulttuuria. Haastateltavani näkivät romanikulttuurin tutkimuksen ja tallentamisen tärkeänä, jotta romanikulttuuri säilyisi jälkipolville. Haastateltavani olivat huolissaan siitä, että jotkut romanikulttuurin piirteet ovat vaarassa kadota. Johdannossa esittämäni kysymykseen ”Mistä näkökulmasta haastateltavien romanien mielestä etnologiatieteiden tulisi tutkia romanikulttuuria?” voidaan vastata haastateltavieni muotoilun mukaan seuraavasti: menemällä lähelle ihmistä, tekemällä tutkimusta luonnollisella tutkimusotteella ja antamalla ”kansan” äänen kuulua.

Haastattelupuhe ja identiteetti

Romanien kommunikaatio ja puhetyyli eroavat valtaväestön puhetyylistä. Romanikulttuuri on tarinoiden kulttuuri ja kysymyksiini haastateltavani vastasivatkin usein tarinanomaisesti: ”mä voin antaa sulle tällaisen esimerkin...” Romanikulttuuri on myös perustunut suulliselle perinteelle. Pohdin aineistoani tulkitessani, onko sillä vaikutusta myös tehdessä teemahaastatteluja romanien parissa. Haastateltavani eivät sanoneet kertaakaan haastattelun aikana: ”mä en muista” tai ”en mä osaa sanoa”, mikä on mielestäni tyypillistä keskusteltaessa valtakulttuurin edustajien kanssa. Romanien haastattelupuhe oli sujuvaa, keskustelunomaista ja he antoivat paljon esimerkkejä. Onko kulttuurin ylläpitäminen suullisesti opettanut romanit kertomaan asioista luonnollisemmin kuin ehkä esimerkiksi valtakulttuurien edustajat?

Haastateltavillani oli vahva romani-identiteetti ja he puhuivat meistä ja romaneista viitaten ”meihin” ja ”meikäläisiin”. Samalla he erottivat itsensä valtaväestöstä käyttämällä ilmaisua ”ne” tai ”valtaväestö”. Haastattelupuheessa romanit näyttäytyivät varsin homogeenisenä

ryhmänä kulttuuriltaan, arvoiltaan ja tavoiltaan. Kuitenkin haastateltavani nostivat esiin kulttuurin muutoksen, perinteen häviämisen, tapojen eriateisen noudattamisen romanien keskuudessa sekä etenkin nuorten sulautumisen valtaväestöön. Romani-identiteettiin liittyykin monenlaisia ulkoapäin tulevia odotuksia ja määritelmiä, mukaan lukien syrjintää. Kysyin haastateltaviltani: ”Miksi romanit on tavallaan niin vahva leima?” Haastateltavani (M61) vastasi tähän: ”*kato ku me ollaan vähemmistö.*” Haastattelumme lähtökohta, vuorovaikutus romanien ja tutkijoiden kesken, vaikutti lopulta olennaisesti siihen, että haastattelupuhe muotoutui pitkälti romanien paikantamisena suhteessa valtaväestöön.

Kritiikkiä

Aineistoani voisi kritisoida ohueksi ja tutkimusasetelmaani tietynlaisia vastauksia ennakoivaksi. Se, että aineiston tuottamisen ja analyysin välillä on pitkä aika, on sekkin haaste haastattelupuheen tulkinnan näkökulmasta. Olisivatko haastateltavani vastanneet eri tavoin kysymyksiini, jos haastattelu olisi tehty näinä päivinä? Onko maailma muuttunut olennaisesti haastattelun teon jälkeen? En osannut haastattelua tehdessäni kysyä siitä, millaisena haastateltavani näkevät romanikulttuurin tulevaisuuden.

Analysoidessani aineistoa kolmentoista vuoden jälkeen olen kiinnittänyt enemmän huomioita iän ja sukupuolen vaikutukseen aineistossa. Olen pohtinut muun muassa kysymystä, olisivatko haastateltavani vastanneet samoin, jos haastattelijana olisi ollut mies. Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista selvittää, näkevätkö romanimiehet ja -naiset kulttuurinsa ja romaniuden samalla tavoin. Entä olisiko eri ikäryhmillä samanlainen käsitys kulttuuristaan? Haastateltavani olivat sitä mieltä, että vanhemmat romani-ihmiset osaavat kertoa kulttuurista tarkemmin.

Tutkimusaineistossani jäi huomioimatta haastateltavien itsensäkin korostama havainnoiminen, romanien parissa liikkuminen ja heidän arkensa seuraaminen. Nyt jälkikäteen ajateltuna olisi pitänyt viettää enemmän aikaa haastateltavien kanssa ja havainnoida esimerkiksi sitä, miten romanit puhuvat keskenään ja erilaisessa seurassa. Samalla olisi voinut kiinnittää enemmän huomioita myös sanattomaan viestintään. Mikään kulttuurin ominaispiirre ei ole irrallinen: suuri merkitys on sillä, miten kulttuurista

kerrotaan esimerkiksi ilmeillä ja eleillä. (Ks. Lukin 2008, 54–55.) Tutkimuksessani tuli esiin muutama tilanne, jossa toinen miehistä poistui paikalta ja jätti toisen selostamaan asiasta. Ne tilanteet ja niihin liittyvät eleet, olisi jälkikäteen ajateltuna pitänyt huomioida tarkemmin.

Kulttuurin tutkimus on aina representaatio, kuvaus kulttuurista. Kulttuurista ei voi koskaan saadaan kaiken kattavaa, ”valmista” tutkimusta, eikä yhdellä keskustelulla voi tyhjentää etukäteen suunniteltua kysymyslistaa. Myöskään etnografisen tutkimuksen avulla kulttuurista tehdyt tulkinnat eivät ole lopputulos vaan osa prosessia (Hämeenaho ja Koskinen-Koivisto 2018, 8).

Etnografisessa tutkimuksessa koin haasteelliseksi valinnan, sen mitä aineistosta nostaa esiin. Tämä korostui tutkimuksessani etenkin aineiston tuhoamisen vuoksi. Pohdin, osasinko nostaa haastateltavieni näkökulmasta tärkeät teemat esiin vai ohjasiko valintaani liian voimakkaasti tutkimuskysymykseni. Pohdin myös tulkintojeni relevanttisuutta, sillä osa haastattelupuheesta avautui minulle vasta useamman aineiston lukukerran jälkeen. Joitakin kohtia olisin halunnut tarkentaa lisäkysymyksillä, joita en osannut haastattelutilanteessa esittää.

Haastattelu on tutkijan ja haastateltavan vuorovaikutusta. Haastattelupuhe on omaehtoista kerrontaa, joka kuvaa haastateltavia yksilöinä mutta myös yhteisöjensä jäsenenä. Toisen ihmisen ja toisen kulttuurin ja etnisen ryhmän täydellinen ymmärtäminen on kuitenkin mahdotonta saavuttaa. Koin kuitenkin päässeeni lähelle haastateltavieni ajatusmaailmaa, kun he haastattelun lopussa kyselivät minulta, minkälaisesta elämästä tykkään. Vastattuani ”vaihtelevasta”, M50 totesi: ”*Sulla on meikäläisten luonto justiin.*”

LÄHTEET

Kenttätöaineisto

3.12.2007 nauha 1 ja nauha 2: haastattelijana Tiina Eklund (os. Keski-Salmi). Aineisto on Eklundin hallussa.

Lähteet

ANTTONEN, Marjut (1999): Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla. Helsinki: SKS.

ARO, Laura (1996): Minä kylässä. Identiteetikertomus haastattelututkimuksen folklorena. Helsinki: SKS.

BLOMSTER, Risto (2014): Romanimusiikki rajojen vetäjänä ja yhteyksien luojana. Teoksessa Pulma Panu (toim.), Suomen Romanien historia (Toinen painos). Helsinki: SKS, s. 290–374.

BLOMSTER, Risto ja LINDBERG, Väinö (2014): Romanien hevoset ja kärryt. Teoksessa Pulma Panu (toim.), Suomen Romanien historia (Toinen painos). Helsinki: SKS, s. 78–83.

CLIFFORD, James ja MARCUS, George E. (1986): Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography. Berkeley: University of California Press.

Euroopan Neuvosto (1998): Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus. 2/1998. Saatavilla <<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980002>>, luettu 14.4.2020.

FINGERROOS, Outi (2003): Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. Elore Vol 10/ Nro 2/ 2003. Saatavilla <<http://journal.fi/elore/article/view/78407>>, luettu 15.4.2020.

FINGERROOS, Outi ja JOUHKI, Jukka (2018): Etnologinen kenttätö ja tutkimus: metodin monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. Teoksessa Hämeenaho Pilvi ja Eerika Koskinen-Koivisto (toim.): *Moniulotteinen etnografia* (Toinen painos). Helsinki: Ethnos ry, s. 79–107.

GRANQVIST, Kimmo (2014): Romanikielen historiaa Suomessa. Teoksessa Pulma Panu (toim.), *Suomen Romanien historia* (Toinen painos). Helsinki: SKS, s. 272–287.

GRÖNFORS, Martti (1977): *Blood Feuding among Finnish Gypsies*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

GRÖNFORS, Martti (1979): *Ethnic Minorities and Deviance. The Relationship between Finnish Gypsies and the Police*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

GRÖNFORS, Martti (1981): *Suomen mustalaiskansa*. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

GRÖNFORS, Martti (1997): Suomen romaniväestö: unohdettu kulttuuriryhmä. Teoksessa Pentikäinen Juha ja Marja Hiltunen (toim.): *Suomen kulttuurivähemmistöt*. Helsinki: Suomen Unesco-toimikunta, s. 149–160.

HONKO, Lauri (1990): Folkloreprosessi. *Sananjalka* 32/1990, s. 93–121.

HÄKKINEN, Anne (2020): Ylirajainen avioliitto. Puolisovalinta ja avioituminen Suomessa asuvien kurdien keskuudessa. *Siirtolaisuusinstituutti*. Julkaisuja 34, 2020.

HÄMEENAHO, Pilvi ja KOSKINEN-KOIVISTO, Eerika (2018): Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa Hämeenaho Pilvi ja Eerika Koskinen-Koivisto (toim.): *Moniulotteinen etnografia* (Toinen painos). Helsinki: Ethnos ry, s. 7–31.

JUNKALA, Pekka ja TAWAH, Sanna (2009): Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. *Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja* 2009:2. Saatavilla <<http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/04/romanilasten-hyvinvointi.pdf>>, luettu 15.4.2020.

LINDBERG, Väinö (2014): Suomen romanien uskonnollinen herääminen. Teoksessa Pulma Panu (toim.), Suomen Romanien historia (Toinen painos). Helsinki: SKS, s. 143–153.

LUKIN, Karina (2008): Uskonnollinen puhe ja aiheet joista ei puhuta. Teoksessa Fingerroos Outi ja Tuulikki Kurki (toim.): Ääniä arkistosta. Haastattelut ja tulkinta. Helsinki: SKS, s. 54–83.

LÄNSIMÄKI, Maija (1996): Romanit ja mustalaisleiri. Kolumni. Kotimaisten kielten keskuksen Kieli-ikkuna (1996-2010). Saatavilla <https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/kieli-ikkuna_%281996_2010%29/romanit_ja_mustalaisleiri>, luettu 6.5.2020.

LÖNNQVIST, Bo (1999): Mitä etnologia on? Teoksessa Lönnqvist Bo, Elina Kiuru ja Eeva Uusitalo (toim.): Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Helsinki: SKS, s. 13–33.

MARKKANEN, Airi (2003): Luonnollisesti. Etnografinen tutkimus romaninaisten elämänculusta. Joensuu: Joensuun yliopisto.

MARKKANEN, Airi (2008): Romanikentän ääniä – veden äänistä kiven hiljaisuuteen. Teoksessa Fingerroos Outi ja Tuulikki Kurki (toim.): Ääniä arkistosta. Haastattelut ja tulkinta. Helsinki: SKS, s. 84–106.

MARTTILA, Annamaria (2018): Tutkijan positiot etnografisessa tutkimuksessa – kentän ja kokemuksen dialogin rakentuminen. Teoksessa Hämeenaho Pilvi ja Eerika Koskinen-Koivisto (toim.): Moniulotteinen etnografia (Toinen painos). Helsinki: Ethnos ry, s. 362–392.

NYGÅRD, Toivo (2001): Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa (Toinen painos). Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Perinteentutkimuksen terminologia (2001) (Kolmas painos). Helsinki: Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos. Folkloristiikka.

PULMA, Panu (toim.) 2012: Suomen Romanien historia. Helsinki: SKS

RANTALA, Veijo ja HUTTUNEN, Laura (1993): ”Aito mustalainen on lämmin ihminen”. Suomen mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen puheessa. Tampere: Tampereen yliopisto.

RANTONEN, Eila ja SAVOLAINEN, Matti (2010): Vähemmistöt ja monikulttuurisuus - kulttuurit ja kirjallisuudet rinnakkain, vastakkain ja vuorovaikutuksessa. Teoksessa Eila Rantonen (toim.): Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa (Toinen painos). Tampere: Tampereen yliopisto, s. 9–39.

Romano Missio ry. Tietoa romaneista. Saatavilla <<http://www.romanomissio.fi/tietoa/>>, luettu 27.3.2020.

SINTONEN, Teppo (1999): Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2004: Suomen Romanit. Finitiko romaseele. Esitteitä 2004:2.

Suomen Rauhanpuolustajat (2012). Vähemmistöoikeuksien ryhmän Suomen jaosto: Suomen kansalliset vähemmistöt. Kulttuurien ja kielten rikkautta. Saatavilla <<https://www.rauhanpuolustajat.org/tiedostot/vahemmistot.pdf>>, luettu 14.4.2020.

STENROOS, Marko (2014): Meitä on moneksi – romanien monet kasvot. Teoksessa Pulma Panu (toim.), Suomen Romanien historia (Toinen painos). Helsinki: SKS, s. 430–435.

Suomen perustuslaki (2000). 11.6.1999/731. Saatavilla <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#a731-1999>>, luettu 14.4.2020.

SUONOJA, Kyösti ja LINDBERG, Väinö (2000): Romanipolitiikan strategiat. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 1999:9.

TANNER, Arno (2000): Keski- ja Itä-Euroopan romanit. Helsinki: Ulkomaalaisvirasto.

TERVONEN, Miika (2014a): Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Pulma Panu (toim.): Suomen Romanien historia (Toinen painos). Helsinki: SKS, s. 84–142.

TERVONEN, Miika (2014b): Romanit ja suuri muutos. Teoksessa Pulma Panu (toim.), Suomen Romanien historia (Toinen painos). Helsinki: SKS, s. 166–197.

TIITTULA, Liisa ja RUUSUVUORI, Johanna (2005): Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori Johanna ja Liisa Tiittula (toim.): Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, s. 9–22.

Tutkimuseettinen Neuvottelukunta (2019): Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 3/2019. Saatavilla <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf>, luettu 9.4.2020.

Vast Vastensa (2007). Opas romanien kanssa työskenteleville sosiaalialan ammattilaisille. Oulun kaupunki. Saatavilla <<https://peda.net/mikkeli/perusopetus/anttola/oppiaineet/erityisopetus/nepsy-portfolio/vvl/vvp:file/download/69b4d86ab75f11eb0fbc712bfdbe1fdb1657ce76/Vast%20Vastensa%20pdf.pdf>>, luettu 9.4.2020.

VEHMAS, Raino (1961): Suomen romaaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen. Turku: Turun yliopisto.

VILJANEN, Anna Maria (1994): Psykiatria ja kulttuuri. Tutkimus oikeuspsykiatrisesta argumentaatiosta. Helsinki: Stakes.

VILJANEN, Anna Maria (2014): Romanikulttuurin muuttuvat muodot ja pysyvät rakenteet. Teoksessa Pulma Panu (toim.): Suomen Romanien historia (Toinen painos). Helsinki: SKS, s. 375–418.

VILJANEN, Anna Maria - GRANQVIST, Kimmo ja ENACHE Anca (2015): Suomalaisen romanitutkimuksen vuosisadat. *Idäntutkimus* 3/2015, s. 41–53. Saatavilla <<http://journal.fi/idantutkimus/issue/view/5417>>, luettu 1.3.2020.

Wikibooks (2020): Erilaisia elämäntapoja/ vähemmistökulttuurit. Saatavilla <https://fi.wikibooks.org/wiki/S2_Erilaisia_elämäntapoja/Vähemmistökulttuurit>, luettu 27.3.2020.

ÅKERLUND, Tuula (1997): Romanikulttuuri ja identiteetti. Teoksessa Pentikäinen Juha ja Marja Hiltunen (toim.): Suomen kulttuurivähemmistöt. Helsinki: Suomen Unesco-toimikunta, s. 171–175.

LIITE

Haastattelukysymykset

- Minkälaista tutkimusta romaneista tunnet?
- Millaista tutkimus mielestäsi on?
- onko tutkimusta tehty mielestäsi riittävästi? (laadullisesti – haluaako tutkimusta edes tehtävän; eri tieteenalojen tutkimuksen määrä)
- suuri osa romanitutkimuksesta käsittelee romaninaisia, miksi? – onko naisille omasta kulttuurista kertominen ”sallitumpaa”, kuuluuko naisten elämänpiiriin? (sukupuolten roolijako)
- toinen tutkimuksen painopiste romanimusiikki, miksi? (kerrotaanko siitä, koska vastaanotto valtaväestön keskuudessa ”ihaileva”, ei vaaraa vallankäytöstä)
- miten romanikulttuurissa suhtaudutaan tieteelliseen tutkimukseen? (varauksellisuus - onko vaikutusta sillä, että kulttuuri pysyy voimakkaampana, kun valtaväestö ei siitä tiedä)
- onko historia vaikuttanut asenteeseen tutkimusta kohtaan? (vrt. romanien häädöt, rasisimi, vallankäyttö)
- haluavatko romanit ylipäättään kulttuuriaan tutkittavan?
- nähdäänkö romanikulttuurissa tieteellinen tutkimus tarpeellisena? (vrt. myös kirjoitetun historian puuttuminen)
- Tunnetko Martti Grönforsin ”Verikosto”-tutkimuksen? Mitä ajattelet siitä? (onko vaikuttanut asenteisiin tutkimuksenteosta)
- Miten romanikulttuuria tulisi tutkia? Mihin kiinnittää huomiota? (vertaamalla valtaväestön kulttuuriin - sen omasta lähtökohdasta käsin; ilmiöiden merkitys kulttuurissa elävälle)
- miten romanikulttuuria tulisi tutkia, että siitä välittyisi oikeanlainen (todenmukainen, ei ideaalinen) kuva? (eivät vain kulttuuripiirteet erilaisia, sosiaalinen toiminta ja ajatusmalli erilainen valtaväestöön nähden)
- millaisen tutkimuksen romanit kokevat olemiselleen vahingolliseksi? Esimerkkejä?
- voiko valtaväestöön kuuluva tutkia kulttuuria? (suositaan romanitutkijoita)
- voiko valtaväestöön kuuluva ymmärtää edes yhtä kulttuuri-ilmiötä, koska kietoutuu monimutkaiseen normi- ja yhteisöverkkoon?

- voiko valtaväestöön kuuluvalle tutkijalle kertoa kaikkea sellaista, joka voitaisiin kertoa romanitutkijalle?
- romanikulttuurin muutos (vrt. kiertolaisuuteen perustuva aitoa romanikulttuuria, vastaukseksi kerrotaan usein siitä, koska on ideaalia kulttuuria kuvaava)
- sosiaalisten suhteiden vaikutus informaatioon (vanhat romanit informantteina – mitä kulttuuri on nykypäivänä)
- yhteisöllisyys ja yksilöllisyys – ohjaavatko yhteisölliset tabut myös yksilöllistä muistia?
- Onko olemassa selkeitä sääntöjä, mitä ei voi ylittää tutkimusaiheissa?
Noudatetaanko niitä? (tabut)
- Miten normistot ovat syntyneet? Valvotaanko niitä? (kuka tai mikä määrää, mitkä aiheet ovat tabuja; ovatko suku-, paikka- tai aikakohtaisia; kollektiivisuus)
- mistä tutkijan tulisi tietää, mikä on tabu – sanotaanko suoraan vai kierrelläänkö?
- häveliäisyys-normi (kaikista asioista ei voi puhua kaikessa seurassa) – voiko silti kirjoittaa tutkimukseen? Mitä seuraa, jos sitä ei noudata?
- tutkimus valtaväestölle vai romaneille? – kirjoitetaanko tutkimus kummalle
- kuka on romani?